

Rambynas

1 (17)
2020 m. birželis

Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2020 m. 1 (17)

Spaudos projektą „Rambynas – Mažosios Lietuvos etnoregiono savitumo išsaugojimui – 2020“ iš dalies finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Eugenijus Skipitis – leidinio sudarytojas

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“,
Pagėgių savivaldybės tarybos nariai: Edgaras Kutyrys, Eugenijus Dargužas, Ramutė Valančienė, Ričardas Mažutis, Remigijus Kelneris,
Rasa ir Sigita Stoniai,
Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai,
2019 m. parėmę draugiją 2 proc. pajamų mokesčiu,
taip pat visi, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą „Rambynas“

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“

Viršelio nuotrauka. Klaipėdietis, dailininkas marinistas Edvardas Malinauskas. Petro Šmito nuotrauka

TURINYS

Petras ŠMITAS Dailininkas marinistas Edvardas Malinauskas	2
Sigitas Algis DAVENIS, Dainius LABECKIS Šereitlaukio dvaro sodybos istoriniai želdiniai	14
Daiva ZARANKAITĖ-KINIULIENĖ Knygnešius mena Tauragės pilis	24
Antanas STANEVIČIUS Kas mūsų istorijai įpučia gyvybę? Tai leidėjas Kęstutis Demereckas	30
Juozas VERCINKEVIČIUS Pietų Baltijos dvarai (II)	36
Andželika ŠPILIOVA Senosios Tilžės durys	44
Akordai amžinybės tylai	49
Egidijus BACEVIČIUS Dangaus puošmenos Klaipėdos (Memelio) aukštakraidžiai. Balandžių veislės sukūrimo 100-čiui	51
Kristina DARGUŽIENE Kančių kelias – Oflag - 53	57
Zusammenfassung	61
Abstract	63

Jonas STRIELKŪNAS

Donelaitis

*Lyg ažuolas šakotas jis išaugo
Iš Herkaus Manto palikuonių pelenu,
Iš kritusių genčių kraujuto lauko,
Iš vargo ir lietuviškų dainų.*

*Ir kai pro kitatautišką lojimą
Suskambo jo valstietiška šneka,
Šypsotis ėmė būrai prie klijimų,
Prie tvartų. Ir gyvai svarstyt kažką.*

*Neįtarė tie bėdžiai, kad jų šnekos
Per šimtmečius pasiekę vaikų vaikus,
Kad tartum saulė iš tamsybių tekanti
Ta poema nušvies ir mūs laikus.*

*Nejaugi jie apie nemirtingumą,
Arba apie hegzametrą galvos?
Akis išgraužė kartūs lūšnų dūmai,
Ir baudžiava – kaip rimbas virš galvos...*

*Bet štai jis perlūtą apsiaustą meta,
Prie stalo sėdas varganus laukus išbraidęs,
Ir ima šviesti kuklūs būrų metai,
Ir tampa Metais iš didžiosios raidės.*

Iliustracijai panaudotas E. Žvaigždino tapybos darbo fragmentas

Dailininkas marinistas Edvardas Malinauskas

Petras ŠMITAS

Menotyrininkas

Jeigu Klaipėdoje sutiktą žmogų paklausi, kas toks yra Edvardas Malinauskas, manau, retas kuris nežinos tapytojo, jūros vaizduotojo E. Malinausko. Klaipėda E. Malinauskui nėra gimtasis miestas, bet jame prabėgo dailininko visas sąmoningas ir kūrybinis gyvenimas. Čia jis tapo ištikimas jūrinio peizažo vaizduotojas, čia jis sulaukė savo kūrybos įvertinimo ir pripažinimo... Šiame mieste gimė jo vaikai ir anūkai....

Tėvai ir vaikystė

Būsimasis tapytojas Edvardas Malinauskas gimė 1937 m. gegužės mėn. 24/27 d. Radviliškio mieste. Tėvas Jurgis Malinauskas (1911–1991) buvo kilęs iš Radviliškio, iš gausios 16 vaikų šeimos. Jurgis buvo priešpaskutinis vaikas ir jam mokytis nebuvo kada. Nuo piemens iki berno – visos vasaros buvo parduotos – teko dirbti įvairų darbą pas ūkininkus. Po kariuomenės atvyko į Klaipėdą. Čia jis vasarą dirbo prie remontuojamo molo ir dirbo krovėju uoste. Tėvas buvo kaip reta stropus, sąžiningas darbininkas, tad švenčių proga jis gaudavo ir ilgesnį litą.¹

Mama Sofija Rupšaitė-Malinauskienė (1914–2005) buvo kilusi iš Darbėnų. Ji jauna atvyko į Klaipėdą. Teko jai dirbti mėsinėje, dujų fabrike. Ji buvo puiki ne tik savo išvaizda, bet ir išradinga virėja. Buvo kviečiama į „Juodojo erelio“ viešbutį svečiams virti labai skanią šviežių kopūstų sriubą su kiaulės kojytėmis. Ją, kaip garsią virėją, kviesdavosi ir į Juodkrantę virti įvairiems atvykstantiems svečiams gardžius patiekalus.²

Būsimieji Edvardo tėvai susipažino labai romantiškai 1934 m. per pirmąją Jūros šventę ant

Jono kalnelio. Tarp jaunų žmonių užsimezgė draugystė, virtusi meile. Kiek padraugavę, po metų, 1935 m., per antrąją jūros šventę, susituokė ką tik įsteigtoje Lietuvos Respublikos Klaipėdos miesto paliudijimo ir užrašų valstybinėje įstaigoje. Ėmus Klaipėdoje lietuvių atžvilgiu nepalankiai keistis to meto politinei padėčiai, fašistuojantis vokiečių jaunimas pradėjo gatvėse įžeidinėti lietuvius, varyti juos iš miesto ir, kaip pastebi K. Algėnas, buvusį „Juodojo erelio“ restoraną uždarė, o vyrą atleido iš uosto kaip nepatikimą lietuvi. Tad jauni Malinausko tėvai 1937 m., prieš pat gimstant Edvardui, buvo priversti išvykti į tėvo gimtinę Radviliškį. E. Malinausko tėvai susilaukė trijų vaikų: sūnaus Edvardo ir dviejų dukrų – Elenos bei Jadvygos.

Kaip pasakoja dailininkas, jo gimimas nebuvo lengvas ir tik per plauką išliko gyvas – gimdymas vyko namuose. Ir pats gyvenimas Radviliškyje nebuvo lengvas. Dviem suaugusiems žmonėms su trimis mažais vaikais teko gyventi mažame kambarėlyje, kuriame nebuvo ne tik jokių patogumų, bet ir grindų. Vietoj medinių grindų buvo plūktas molis. Prastos buvo ne tik buitinės sąlygos, bet karo metu tėvui teko dirbti ir įvairų atsitiktinį darbą – pasiūlo kas darbo, tėvas eina ir dirba. Turėjo arklį, karvę, veršiuką, kiaulę – badauti neteko, bet ir valgyti nelabai buvo ką. Šventė būdavo, kai tėvas paskersdavo kiaulę, tada paragaudavo įvairių skanėstų. Tačiau tuos gyvulius reikėjo slėpti karo metu ir nuo vokiečių, kad nepaimtų karo reikmėms, o vėliau, po karo, ir nuo rusų. Kaip pameina dailininkas, dar vykstant karui, vakare tėvas uždangstydamo langus ir lašindavo naminukę, kuria prekiaavo. O mama virdavo cepelinus ir juos

veždavo į turgų parduoti. Taip žmogų gyvenimo sąlygos ir išmoko išgyventi, kitaip tariant, sudurti galą su galu. Karo metai Malinauskų šeimai, kaip ir visiems Lietuvos žmonėms, buvo pavojingi, sunkūs, teko ir sunkiai dirbti, ir daug ką slėpti, kad išgyventų.

Po karo 1945–1946 m. vienas tėvo brolis išėjo į mišką partizanauti. Po kiek laiko pamatęs, kad Amerikos balsas tik žada, bet nieko nedaro, kad išlaisvintų Lietuvą, sugalvojo pasitraukti iš miško pasikeisdamas su tėvu pasais, perklijuodamas jų nuotraukas. Tėvas atidavė savo pasą broliui, pakeitė nuotrauką, o valdžios atstovams pasakė, kad pasą pametė. Būtų viskas pasibaigę gerai, tačiau pas kažkokį kaimyną ūkininką norėjo dar „atšvesti“ tą išėjimą iš miško, o ten jau žinojo, kad ateis miškiniai, ir sribai juos visus „susėmė“. Nuvežė visus į Šeduvą. Kovo mėnesį į Šeduvą išvežė ir Edvardo mamą. Namuose liko Edvardas, kuriam buvo 9 metai, vienai sesutei – 7 metukai ir kitai – 5 metukai. Sribai neklausė, o kaip gyvens tie vaikai, kas juos prižiūrės? Per naktį mamą išlaikė kažkokiam šaltame sandėliuke. Ryte sušalusią įvedė į kambarį, pasodino ir įvedė Edvardo dėdę. Klausia NKVD'istas, kas čia, Stasys ar Jurgis? Kai namuose liko trys maži vaikai, mama negalėjo meluoti. Pasakė, kad tai Stasys, o ne jos vyras Jurgis. Ir ją paleido. O namo pareiti reikėjo dvidešimt kilometrų per gilų sniegą – nei mašinos, nei kokio vežimo – pėstute. Ir parėjo. Edvardas tuo metu virė sriubą. Sakosi, jau mokėjęs pakurti krosnyje ugnį, o kas išeis iš to viralo – nežinojo...

Pokarinėje Klaipėdoje

Edvardo tėvas, matydamas, kad gyventi Radviliškyje darosi ne tik sunku, bet ir pavojinga, o jis nebuvo linkęs laukti, kol jį suims, tai, susisukęs į kažkokius kailinius, gyvulinio vagono tambūre kovo mėnesį ir atvažiavo į Klaipėdą, kur jau gyveno jo brolis Kazimieras, Edvardo dėdė. Tėvas apsigyveno brolio „surastame“ ir jau naujakurių apgyventame aplūžusiame name netoli kiemo, kur dabar yra „Santuokų rūmai“, S. Šimkaus gatvėje. Nors tuo metu, 1946 metais, galėjo rinktis – buvo ir geresnių namų, ir išlikusių tuščių gerų butų, bet Edvardo tėvas, kad „pabėgo“ nuo išvežimo ir kad tas enkavėdistas paleido Edvardo mamą (yra kiek keista, kaip tuo metu ji dirbo, juk galėjo apkaltinti „bandito“ giminaite), bijojo kur kitur ieškoti tuščio namo...

Mama viską, ką dar galėjo parduoti, išpardavė: rūbus, arklį, karvę, ir po poros savičių su trimis vaikais atvažiavo į Klaipėdą. Dėdė Kazimieras tame aplūžusiame name broliui Jurgiui su šeima „suteikė“ (pirašė namų knygoje „naujus gyvenotojus“, buvo tada tokia tvarka) vieną kambariuką

su virtuve (tas namelis, kur apsigyveno Malinauskai, buvo panašus į dabar restauruotą advokatų kontorą S. Šimkaus gatvėje, netoli S. Šimkaus muzikos mokyklos). Tačiau tas pusantrų aukšto namelis, dailininko žodžiais, buvo visiškai laužas. Dar įdomi detalė, kad tame vos besilaikančiame ir lyjant pro stogą varvančiame namelyje gyveno kokios septynios šeimos. Kas atvažiuodavo iš tėvo brolio Kazimiero giminių ar pažįstamų, tuos dėdė ir priimdavo. Gyveno linksmai... Tame kieme, kur dabar yra santuokų rūmai, buvo išlikusios vokiškos arklidės ir buvo laikomi arkliai, kuriais po karo mieste buvo vežiojamos įvairios prekės į prekybos vietas, nes Klaipėdoje kurį laiką nebuvo mašinų. O dėdė Kazimieras buvo tų arklidžių prižiūrėtojas, vėliau tas pareigas ėjo ir Edvardo tėvas. Arklus reikėjo ir valyti, ir pašerti, pagirdyti, o kad šie stovėjo ant medinių grindų, reikėjo tą mėšlą nuo jų nuvalyti. Neretai arklių priežiūros darbą tekdavo atlikti ir Edvardui, kai tėvas dėl kokios nors priežasties negalėdavo dirbti. Edvardas keldavosi septintą valandą ryto ir, sutvarkęs arklidę, pagirdęs bei pašėręs arklus, išeidavo į mokyklą.

Su pasididžiavimu dailininkas prisimena, kaip jis su tėvu važiuodavo šienauti į Krokų lankas. Žolę reikėdavo nupjauti, išdžiovinti ir pakrauti į baržas, kurios plūduriuodavo Nemune. Tos baržos šieną parplukdydavo Kuršių mariomis ir Dangės upe prie dabartinės mero būstinės, buvusios rotušės. Ten jį vėl tekdavo iškrauti iš tų baržų į vežimus ir parvežti į arklidžių kiemą. Sunkiausias ir labai dulkinas darbas buvo, kai tą šieną reikėdavo sukišti po pastogę. Bet toks darbas teikė būsimam dailininkui ir savitą pasididžiavimą. Edvardas, prižiūrėdamas arklus ir nevengdamas sunkaus darbo, viską puikiai žinojo apie arklus ir to laiko gyvenimo ypatumus... Buvo jau geras pusbernis – 16-17 metų. Tame kieme dar buvo kalvė, ir berniukams buvo smalsu, kaip kalvis dirba. Edvardas jau buvo išmokęs nukalti vieną kitą metalinį daiktą.

To namelio, kur jie gyveno, vidaus sienos, lubos buvo „papuostos“ – iškljuotos laikraščiais, o kadangi netoli stovėjo arkliai, tai rudenį žiemoti „sugrįždavo“ pelės ir pacukai (žiurkės), ir būdavo girdėti, kaip jie šnara, bei matydavo, kaip bėgioja už tų laikraščių. „Tuo metu tai buvo visai normalu, juk mes nežinojome, kaip kiti žmonės gyvena“, – sako dailininkas. O mokykloje visi mokiniai tuo metu panašiai gyveno ir rengėsi. Na gal vieni kiek geriau, kiti kiek blogiau, bet panašiai gyveno, tad labai stebėtis nebuvo kuo.

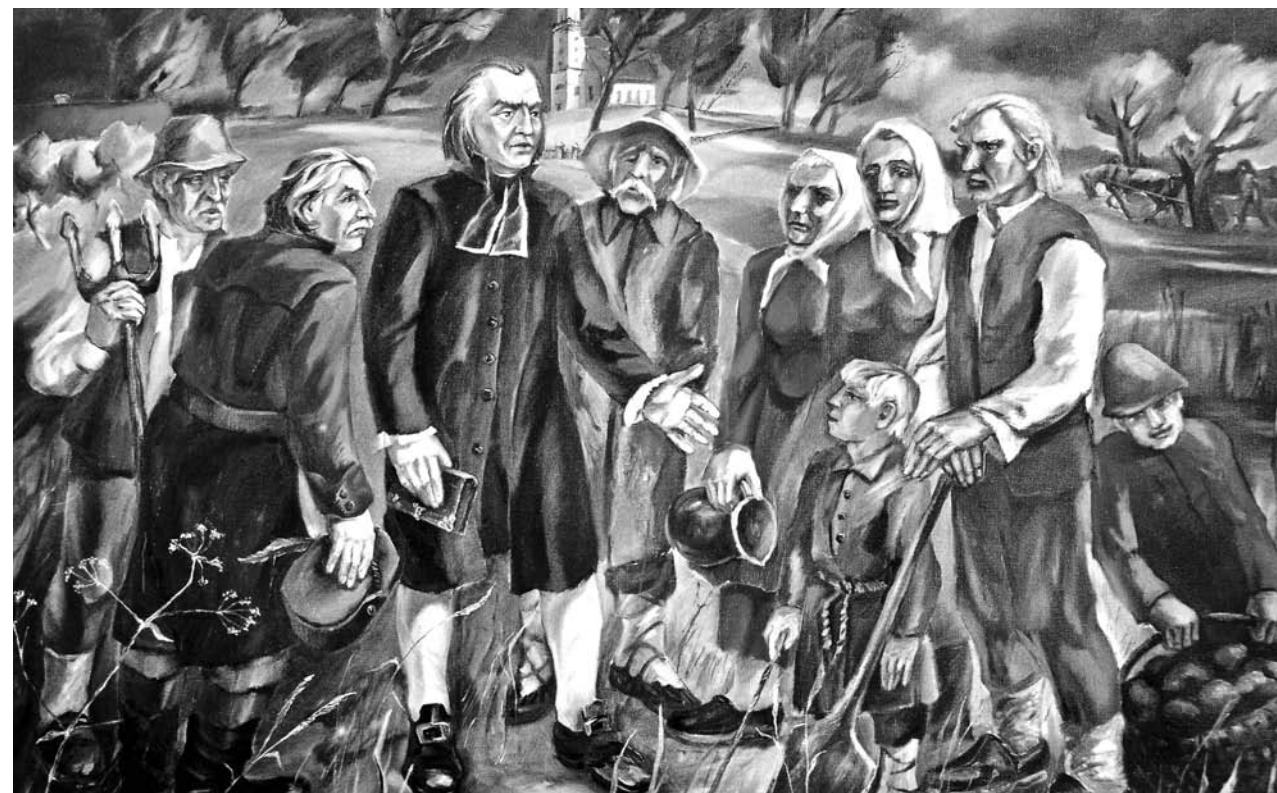
Tėvas kurį laiką vežiojo duoną arkliau, pakinkytu į vežimą su būda. Šeima kiek prakuto. Paūgėjo ir Edvardas, jam neretai tekdavo pavaduoti tėvą.

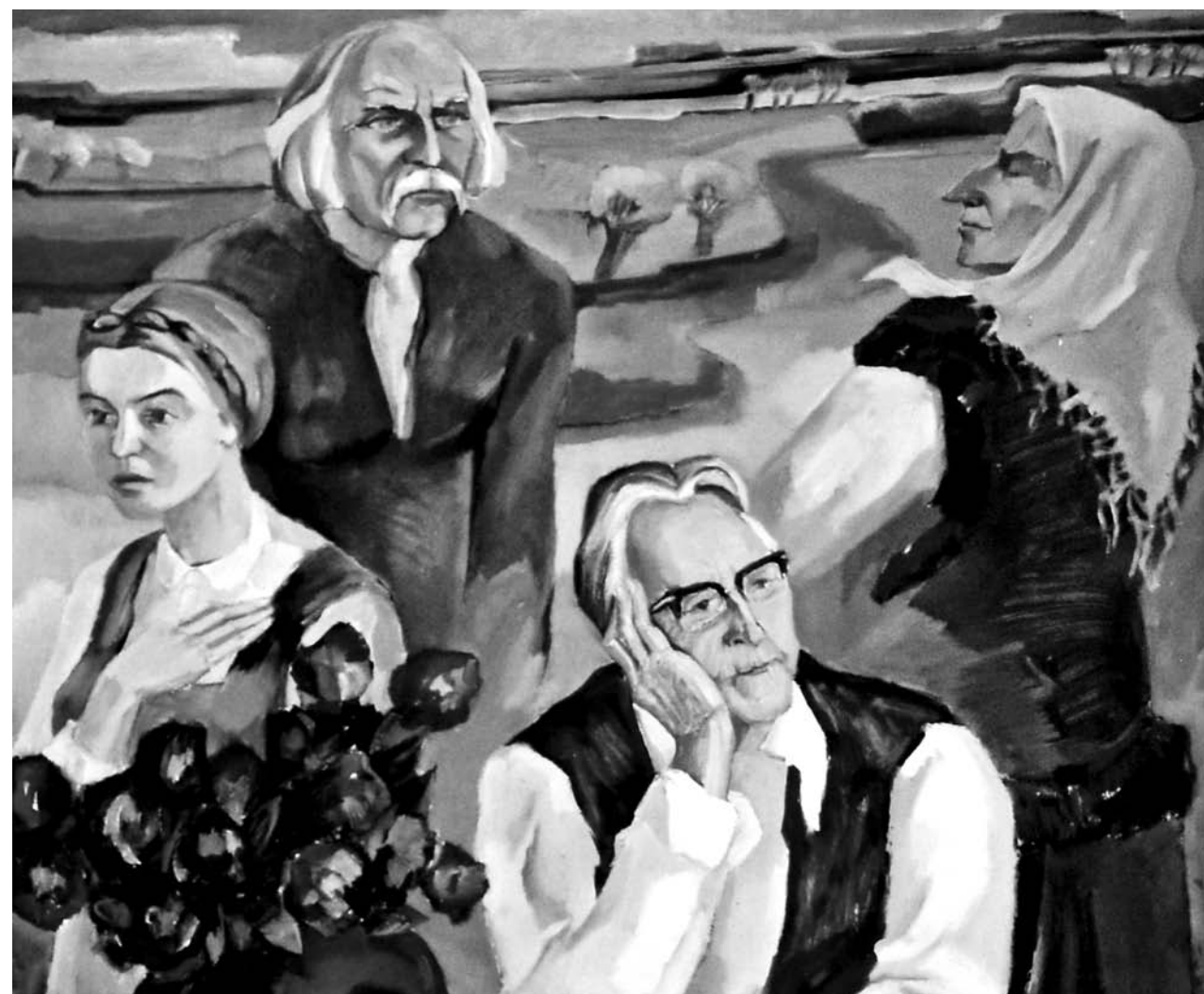
E. Malinauskas. „Vakarėjanti „Baltija“, drobė, aliejus, 2019 m.

E. Malinauskas. „Smėliu užpustomas kaimas“, drobė, aliejus, 1973 m.

E. Malinauskas. „Donelaitis tarp būrų“, drobė, aliejus, 1982–1983 m.

E. Malinauskas. „Simonaitytė tarp Šimonių“, drobė, aliejus, 1977 m.

Kokias dvi vasaras teko arklius ganyti toje vietoje, kur dabar yra A. Brako dailės mokykla – Rumpiškės dvaro teritorijoje. Ten tuo metu buvo išlikęs aerodromas – pakildavo ir nusileisdavo dvisparniai lėktuvai, kuriuos liaudis tiesiog vadindavo „kukurūzninkais“. Tuos supančius arklius per naktį tekdavo prižiūrėti, o jei užeidavo lietus, tai jis slėpdavosi po vežimu. Tačiau vasarą naktys yra trumpos ir šiltos... Aštuntą valandą ryto tekdavo vėl grįžti. Supančius arklius reikėdavo išspančioti, vėl juos surišti vieną su kitu ir varyti į arklidę. Kartą vienas arklys rado tvoroje spragą ir per tą spragą pateko į kažkieno daržą (miestiečiai tuo laiku, kad išgyventų, netoli miesto, laisvoje žemėje, turėdavo daržus). Tai kiek Edvardas turėjo vargo, kol jį išvarė. Gaudomas arklys gerokai ištrypė daržą. Jis visą savaitę ten nesirodė su tais arkliais. Po kurio laiko tą aerodromą panaikino, o dar vėliau, XX a. aštuntame dešimtmetyje, teritoriją užsodino ažuolais...

Buvusios skurdžios gyvenimo sąlygos (Palangos, vėliau M. Melnikaitės, o dabar St. Šimkaus gatvėje) taip įgriso, kad tėvas sumanė, jog reikia statyti ir turėti savo gyvenamąjį būstą. 1955 m. iš miesto vykdomojo komiteto jis gavo sklypą gyvenamojo namo statybai Miško kvartale tarp Poilsio parko ir geležinkelio, o iš rytų pusės buvusių kareivinių – dabar Klaipėdos universitetas (tuo metu labai daug į Klaipėdą atsikėlusiu lietuvių naujakurių statėsi nedidelius nuosavus standartinius namelius ne tik Miško teritorijoje, bet ir Mažajame kaimelyje). Jau 1957 m. dar ne visai baigtame savo name visa Malinauskų šeima ir apsigyveno, kur Edvardas su šeima gyvena ir dabar.

Mokyklos, mokytojai, dėstytojai

Kaip pastebi tapytojas, jam teko mokytis ne vienoje Klaipėdos mokykloje. Atvykęs iš Radviliškio, jis 1946 m. pateko į to meto pirmąją vidurinę mokyklą (dabar Vytauto Didžiojo gimnazija), į antrą klasę. Po metų mokinius perkėlė į Luizės mokyklą, čia jis mokėsi trečioje klasėje. Šalia jos buvo rusų mokykla (dabartinė S. Dach). Tarp lietuvių ir rusų mokinių vykdavo „karas“. Jei anksčiau iš pamokų paleidžia rusų mokyklos mokinukus, tai negali išeiti iš mokyklos lietuviukai, ir atvirkščiai, – vykdavo vaikų muštynės. 1948 metais jis buvo perkeltas į internatinę mokyklą (kur dabar yra Muzikos akademija) ir čia jam teko giedoti dar laisvos Lietuvos himną. Kiek vėliau berniukus atskyrė nuo mergaičių, ir berniukai mokėsi šalia sporto rūmų esančioje septynmetėje mokykloje (vėliau, nuo 1953 m., ten buvo 5-oji vidurinė mokykla. Dabar – Klaipėdos valstybinės kolegijos sveikatos mokslų fakultetas). Edvardas į

1-ąją vidurinę mokyklą (dabar Vytauto Didžiojo gimnazija, buvusi ir K. Donelaičio vidurinė mokykla) sugrįžo po poros metų. Čia jis mokėsi su Celiadinu, A. Zube, kurie vėliau buvo garsūs inžinieriai. Jis dvejus metus „studijavo“, kaip papokštavo tapytojas, 8 klasėje ir baigė mokyklą 1957 m. su Valentinu Greičiūnu, Antanu Zelba ir kitais. Lietuvių kalbos teko mokytis pas poetą ir vertėją Vladą Nausėdą (1911–1983), tik tuo metu vaikai nežinojo, kad jis yra poetas ir vertėjas ir kad Sibire pabuves. Kaip prisipažįsta pats dailininkas, jis nebuvo labai pažangus mokinys, patingėdavo kaip ir daugelis berniukų, bet vidurinę mokyklą baigė. Nors fizikos mokytoja jam pranašavo, kad „Tu, Malinauskai, aukštąją mokyklą matysi kaip savo ausis“, bet ne visada pasiseka mokytojams nuspėti savo mokinių kelius...

Gana nemaža pauzė buvo, kai Edvardo paklausiau, kas jį paskatino studijuoti dailę, kai tuo metu apie tą dailę nelabai ką išmanė. Pakartojus, kas paskatino, Edvardas dar kiek patylėjęs atsakė: „A, kas paskatino? Paskatino tai, kad aš daugiau nieko nemokėjau“³... Pasirodo, kad ir čia ne iškart buvo pataikyta į dailės institutą.

Edvardo mama buvo baigusi keturias „smetoniškos“ mokyklos klases ir turėjo dar „smetoninius“ spalvotus pieštukus, kuriais naudojosi Edvardas. Turėjo tokį albumą, kur buvo karaliai, pilys, žirgai, ir jis tuos karalius, pilis, arklius piešdavo. Jis buvo tuo metu mokykloje ėjusio sienlakraštėlio, kurį redagavo pats V. Nausėda, „dailininkas-apipavidalintojas“. Kai reikėjo stoti į institutą – visi sakė, kad jis moka piešti, ir Edvardas nutarė stoti į architektūrą Kaune dėl to, kad ten piešimą dėstė tapytojas Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966). Bet atsitiko taip, kad 1957 m. Vilniuje vyko fechtavimosi varžybos, o Edvardas buvo geras fechtuotojas ir, turėdamas laiko, jis nuėjo į tą dailės institutą. Čia pamatė, kad tarp stojamųjų egzaminų nėra nei matematikos, nei fizikos, tad kuo skubiau atsiėmė dokumentus iš Kauno ir juos padavė į Lietuvos TSR valstybinį dailės institutą (nuo 1951 iki 1990 m. toks buvo oficialus dabartinis Vilniaus dailės akademijos pavadinimas).⁴

Kai vyko stojamieji egzaminai, reikėjo nupiešti gipsinę galvą ir Edvardas stengėsi kuo tiksliau ją piešti, o kiti, kurie buvo pasimokę dailės mokyklose Kaune ar Telšiuose, tai įvairiai brūkšniuoja, proporcijas dėsto. „Ir aš, baigęs piešti tą galvą, pridėjau brūkšnį, nusižiūrėjęs į kitus“. O kam reikalingi tie brūkšniai – nežinojo... „Skulptorius Leonas Žuklys (1923) klausia, iš kur būsi, aš nedrąsiai sakau – iš Klaipėdos“. Iš to krašto nedaug buvo stojančiųjų... Irena Žebenkienė (1909–1985) prižiūrėjo tapybos egzaminą. Reikėjo nutapyti

natiurmortą: antis, kiaušinis, draperija, ir tą natiurmortą jis nutapė, kaip tapytojas sako, truputį violetinės, truputį mėlynos ir kitos toninės spalvos, ir už tą natiurmortą gavo penketą. Kompozicijos egzaminas, o kas ta kompozicija – nežino. Stoją kartu su Vytautu Jakščiu, kuris buvo jau baigęs Kauno dailės mokyklą. Tai jis kiek pamokė, kaip reikia tą kompoziciją daryti – komponuoti. Kas keisčiausia, kad Edvardas įstojo į dailės institutą 6 numeriu, o V. Jakščio tąkart nepriėmė, per „mandriai komponavo“ (jis įstojo kitais metais).

Pirmame kurse Edvardui tapybą dėstė Vincas Gečas (1931), piešimą – L. Žuklys. Vėliau tapybą dėstė vitražininkas Kazys Morkūnas (1925–2014), tapytojas Vincas Dilka (1912–1997), dar vėliau dėstė tapytojas Vytautas Mackevičius (1911–1991) (jis buvo profesorius ir instituto rektorius). Vienas iš teorinių dalykų dėstytojų buvo Vladas Drėma (1910 – 1995), kuris dėstė plastinę žmogaus anatomiją ir iš studentų reikalavė ne tik nupiešti tuos kaulus, bet ir juos išvardyti, – ir dar lotyniškai. Jo paskaitų beveik visi studentai labiausiai bijodavo. Penketo niekam nerašydavo, nes mėgdavo sakyti, kad penketui ir jis pats nežino.

Iki pietų buvo tokios paskaitos: dvi – piešimas, trys – tapyba ir pietų pertrauka. Nubėga studentai per gatvę į valgyklą, kur būdavo duona ir barščiai bei dar kokį mažą kotletuką suvalgo. Pinigų nelabai turėjo, stipendija buvo tik 20 rublių. Edvardą, kaip gerą sportininką, institutas buvo įdarbinęs modelių kabinete, kad jam būtų lengviau išgyventi. Nedaug mokėjo, bet prie stipendijos kiek pridėdavo.

„Po pietų ateini į paskaitas ir prasideda teoriniai dalykai. Meno istorijos paskaitose visada būdavo tamsu – per epideskopą rodydavo įvairius paveikslus, dėstytojas pasakoja. Po kurio laiko tai vienur, tai kitur pasigirsta knarkimas... Uždega šviesa ir skaitai, ką užsirašai, o sąsiuvinėje kreivai nurašyta ir pagaliau lieka tik taškiukai. Plastinio meno istoriją dėstė puikūs meno žinovai, meno istorikai skirtinguose kursuose: Jonas Umbrasas (1925–1988), Tadas Adomonis (1910–1987), Leonas Jasiulis (1932–2004), Genovaitė Kęstutytė (1958).

Institute niekas mums labai nedraudė tapyti abstrakciją ir viso kito, kas buvo gana tolima nuo socrealizmo. Jei dabar ištraukčiau savo studentiškus tapytus darbus, tai būčiau ne kas kitas, kaip modernistas. Tuomet tapiau reljefiškai, su paklajavimais, kūriau koliažus iš metalo, skudurų, bet niekada negalvojau, kad tai rimta“, – pasakoja dailininkas.⁵

Diplominiam darbui Edvardas pasirinko, kaip tuomet buvo pageidaujama ir reikalaujama, „pergalingo socialistinio darbo“ temą „Elektrėnų statyba“. Elektrėnuose jis kurį laiką diplominiam

darbui rinko medžiagą: piešė, tapė eskizus ir žiūrėjo, kaip tie Elektrėnai yra statomi, juk buvo gilus sovietmetis. Diplominio darbo vadovu buvo koloristinės tapybos grandas Antanas Gudaitis (1904–1989). Ir Edvardas sukūrė diplominį paveikslą – romantiškai nuotaikingą, socialiai pakylėtą.

Ankstyvoji kūryba

Institutą Edvardas baigė 1963 m. ir gavo paskyrimą į Klaipėdos pedagoginę mokyklą. Čia jis dėstė piešimą, bet mokytojo alga buvo nedidelė, tai jis 1965 m. nuėjo į „Dailės“ kombinatą įsidarbinti. Kaip pats dailininkas sako, reikėjo ir duoną užsidirbti. „Dailės“ kombinate prisijėjo dirbti įvairiausius meninius darbus: buvo ir grafikas-šriftininkas, skulptorius, diplomų, ženkliukų ir pakvietimų projektuotojas, kavinių dekoratorius. Vienur jis kavinių interjerą dekoruodavo iš medžio drožtais pano, kur stambiomis plokštumomis simboliškai vaizdavo vandenį, jūrą, Jūrą, Kastytį, kitur – pvz., „Sodžiaus“ kavinę 1969 m. dekoravo spalvota reljefine gipsine freska „Jomarkas“.

Gipsinė reljefinė freska „Jomarkas“ puošė visą vieną „Sodžiaus“ kavinės sieną. Freska buvo atlikta savita technika, panaudojant skystą spalvotą gipsą. Toje freskoje apibendrintomis plastinėmis meninėmis formomis: moterų, vyrų, paukščių bei gyvulių figūromis, buvo pavaizduota linksma turgaus šventė. Freska pasižymėjo ir žaismingumu, ir nacionalinėmis tradicijomis, ir geru humoru. Deja, nei drožti medžio reljefiniai pano, nei „Sodžiaus“ kavinės gipsinė freska „Jomarkas“ neišliko, ir labai gaila, juk tuose kūriniuose, kam patiko, kam nepatiko, bet atsispindėjo to meto gyvenimo ir plastinio meno kūrybos ypatumai. Ir kiek tokių kūrinių sunaikinta? Ar ateinančios kartos nevadins mūsų verslininkų, meno naikintojų, vandalais..?

1973 m. sausio mėnesio pradžioje Klaipėdos trečiojo visuomeninio centro (pietinis kvartalas tarp Paryžiaus komunos ir Kauno gatvių) prekybos pastato „Aitvaras“ akliną vakarinę sieną (dabar „Topo“ centras) papuošė tapytojo E. Malinausko sukurtas (1971 m.) tūrinis monumentalus ažuolinis goreljefas „Kuršiai“. Ši monumentalų skaptuotą ažuolinį goreljefinį kūrinių, kuris dengė visą sienos plokštumą, taip įvertino žinomas menotyryninkas Jonas Tatoris: „Kūrinys praturtina Taikos prospekto perspektyvą ir teikia miestui savitą etnografinių bruožų“.⁶

Dailininkas šiame kūrinyje pavaizdavo (nežiūrint to, kad jis buvo dekoratyvus, tačiau turėjo ir vaizduojamajai dailei būdingus bruožus) stilizuotus šio krašto žvejų laivus kurėnus, žvejus, saulę,

jūrą. Tai buvo reikšmingas kūrinys, savito plastinio sprendimo, menišką ir kartu pabrėžiantį šio krašto kuršišką praeitį – žmonių gyvenimą su mariomis, su Baltijos jūra. Apie 2007 m. ažuolinis gareljefas „Kuršiai“ nuo sienos buvo nuimtas ir dingo. Gaila, labai gaila, kad mūsų žmonės nemo-ka vertinti to, ką turi, ir kas laikui bėgant įgauna dar didesnę ir ekonominę, ir meninę vertę...

Nuo instituto baigimo iki 1969 m. E. Malinauskas tapybai, tiesioginei savo profesijai, dėmesio skyrė nelabai daug – reikėjo „Dailės“ kombinate duoną užsidirbti. Paveikslai tuo laiku nelabai buvo vertinami ir išgyventi iš tapybos galėjo vienas kitas dailininkas. Kaip prisipažįsta tapytojas, jaunystėje jis daugiausia tapė Kuršių marias, Neringos kopas. Paveikslų koloritas buvo labiau prislopintas, monochrominis, tapyba pasižymėjo dekoratyvumu.

Tačiau reikia pripažinti, kad tapytojas ankstyvajame kūrybos periode nutapė ne vieną puikų portretą. Ir dar labai svarbu, kad tapytojas buvo labai pamilęs Kuršių marias, Neringą, jos gamtą ir jį, kaip nei vieną kitą tapytoją, domino čia gyvenę ir dirbę senieji kuršių žvejai, jų nedideli laivai kurėnai. Ankstyviesiems jo portretams reikėtų priskirti įdomios kompozicijos trijų veidų grupinį portretą „Senieji kuršių žvejai – Engelinai su pypke, jo sūnus ir Jurginaitis“. Paveikslo fone dekoratyviai pavaizduotos kurėno laivo burės, dangus ir marios. Paveikslas nutapytas drąsiai, nedidelėmis geltonų, rausvų, mėlynų, žalių spalvų ir atspalvių plokštumėmis, kūrinys dvelkia optimistine – romantine

nuotaika. Tapytojas sukuria kitą įdomios ir savitos kompozicijos paveikslą „Išvykimas iš smėliu užpustomų gimtųjų namų“, kur yra vaizduojama figūrinė kompozicija, paremta senosios Neringos pusiasalyje vykusiu gamtinių dramų tema, kai kaimai būdavo užpustomi smėliu. Iš pusiau smėliu užpustyto namo moteris su vaiku ir ryšuliais bei vyras su didele našta ant kupros bėga prie stovinčio kurėno, kad išvengtų visiško užpustymo. Šiame paveiksle tapytojas didelėmis mėlynomis, geltonomis, pilkomis neramios spalvų plokštumomis, ekspresyvia tapysena perteikė vykusią dramą tarp gamtos ir žmogaus.

Iš natūros jis nutapo puikų poeto Salio Šemero su jūrininko kepure jūros fone portretą. Prie ankstyvosios Edvardo kūrybos reikėtų priskirti ir jo sukurta portretą – figūrinę kompoziciją „Ievos Simonaitytės portretas su literatūriniais personažais“ (1977 m.). Dailininkas visada mėgsta pabrėžti, kad jam, kaip niekam kitam, šiam paveiksliui pozavo pati Ieva. Tai jis ir pavaizdavo Ievą, sėdinčią užu stalo, pirmame plane, dešinio paveikslo kampe, veidą pasirėmusią dešine ranka ir mašliu žvilgsniu pro akinius žvelgiančią kažkur už paveikslo. Ant stalo stovi inde pamerktų jurginų puokštė. Antrame plane dailininkas pavaizdavo jos knygos „Aukštųjų Šimonių likimas“ tris pagrindinius personažus ekspresyviai išraiškingose pozose.

Edvardas nutapė net kelių Klaipėdos dramos teatro artistų portretus: tai režisieriaus ir kino aktorius Povilo Gaidžio, aktorius ir režisieriaus

E. Malinauskas. Gareljefas „Kuršiai“, 1971 m. Ažuolas, kalimas, drožimas, montavimas. Klaipėda, buvusios vyriškų rūbų parduotuvės išorinė vakarinė siena. (Neišliko). Autoriaus nuotrauka

Aleksandro Žadeikio, aktorių Vytauto Kancerio, Romualdo Grincevičiaus. Nutapo architekto Gyčio Tiškaus, jūrų kapitono Sigito Šilerio, komandoro Romualdo Baltuškos, inžinieriaus Rimo Dargio, perplaukusio Atlantą, tautodailininko Vytauto Majoro portretus. Kiekvienam tapomam personažui tapytojas ieškojo reikšmingos, tik tam vaizduojamam asmeniui būdingos pozos, jūrinio fono. Ypač drastiškai yra nutapytas išskėstomis į šonus rankomis nuogo V. Majoro pusinis portretas. Portreto kraštuose tapytojas įkomponavo stilizuotas ir spalviniai prislopintas tautodailininko skulptūras.

Jis nutapo ir spalvingus paveikslus su varnomis prie jūros, taip savo mėgstamus šio krašto gluosnius, per smėlį lekiančius žirgus, Kuršių mariose rymančius senuosius žvejų laivus – kurėnus, kelių jaunų moterų kiek ekstravagantiškus portretus...

Vaikų dailės mokykla. Jos įkūrimas

Nori ar nenori, o keliais žodžiais ar sakiniiais aš negaliu pasitenkinti parašęs, kad E. Malinauskas buvo vienas iš Klaipėdos vaikų dailės mokyklos įkūrėjų, direktorius ir mokytojas... Reikia atskiros skyriaus, nes E. Malinauskas suvaidino tam tikrą vaidmenį ne tik mokyklos įkūrimo jai vadovaudamas ir mokytojaudamas, bet jis įnešė indėlį ir į to meto Klaipėdos kultūrinį visuomeninį gyvenimą.

Keletas uostamiesčio istorijos bruožų... Po II pasaulinio karo (1945 m.) Klaipėda ir Mažosios

Lietuvos kraštas, kaip ir visa Lietuva, atiteko karo laimėtojai SSRS. Pokariu Klaipėda atrodė apverktinai: daug pastatų buvo sugriauta ar apgriauta, neliko vietinių gyventojų. Į miestą buvo keliami rusakaliai gyventojai iš plačiųjų SSRS kraštų. Nuo 1945 m. vasaros pradėjo keltis gyventojai ir iš Lietuvos kaimų bei miestelių. 1946 m. į Klaipėdą atsikėlė ir būsimo tapytojo E. Malinausko šeima. Miestas palaiapsniui, nors ir labai sunkiai, gydė karo padarytas žaizdas, lietuvejo...

Klaipėdoje po karo gyveno vienas dailininkas – Pranas Simanavičius (ar Simonavičius?), kuris dailės mokslus buvo baigęs Italijoje. Jis Pedagoginėje mokykloje dėstė piešimą. Vėliau, 1959 metais baigęs Lietuvos (TSR) valstybinę dailės institutą (nuo 1990 m. – Vilniaus dailės akademija), atvyko tapytojas Romualdas Kunca (1935–2011). Jis dirbo tuometinėje Klaipėdos prekybos valdyboje dailininku dekoratoriumi. Kartą jis nutapė paveikslą, kuris dėl kažkokios priežasties neįtikio sovietiniam saugumui, ir dailininkas buvo atleistas iš darbo. 1964 m. R. Kunca išvyko iš Klaipėdos.

1945 m. vasarą Klaipėdoje buvo įkurtos gintaro dirbtuvės, kuriose triūsė apie 10 žmonių, iš kurių, regis, 1946 m. ir išaugo „Dailės“ kombinatas, gaminęs daugiausia tiražuotus dailės dirbinius.

Pokaryje Klaipėdos „Dailės“ kombinatas, pagal to meto galimybes, sudarė tam tikras gyvenimo ir kūrybos sąlygas į uostamiestį atvykstantiems jauniems dailininkams profesionalams. Tuo metu baigusieji dailės institutą jauni dailininkai gaudavo valstybinį paskyrimą trejiems metams į

Klaipėdos vaikų (dabar Adomo Brako) dailės mokyklos mokytojai prie mokyklos, fone – naujai statoma mokykla, 1979 m. Nuotraukos pirmame plane iš kairės – E. Malinauskas. Trečias iš kairės sėdi teksto ir nuotraukų autorius.

darbą ir buvo privalu tą laiką „atidirbti“, išbūti. Ne visi dailės instituto absolventai tuo paskyrimu būdavo patenkinti, ypač vykdami į pokarinę Klaipėdą. Klaipėdos „Dailės“ kombinatas tuo metu buvo įsikūręs senamiestyje, netoli senojo turgaus, Šaltkalvių gatvėje.

Klaipėdos „Dailės“ kombinate vieni iš pirmųjų paskyrimo laiką „atidirbinėjo“ jauni dailininkai: tapytojas Mečys Sirutavičius (jis 1945–1951 m. dailės institute baigė monumentaliją tapybą) ir skulptorė Birutė Jocytė-Mikulevičienė (ji 1948–1954 m. baigė skulptūros studijas). Čia taip pat paskyrimus į darbą gavo skulptoriai Eugenijus Kazimieras Mikulevičius ir Nijolė Izidora Meškytė-Urbonavičienė, kurie 1951–1957 m. dailės institute studijavo skulptūrą. Grafikas Raimondas Miknevičius dailės institutą baigė 1961 m. ir buvo paskirtas į Klaipėdos „Dailės“ kombinatą vyriausiuoju dailininku. Dirbo iki 1966 m. ir išvyko, kaip ir kiti, iš Klaipėdos. Dailininkai profesionalai kurdavo etalonus įvairiems tiražuotiems dailės dirbiniams.

Atvykę iš Vilniaus į pokarinį uostamiestį, jauni dailininkai greitai nusivildavo dar griuvėsiuose skendinčiu niūriu, pilku ir labai nedraugišku menui bei meno žmonėms žvejų, jūreivių, kariškių, darbininkų ir beveik tik rusiškai kalbančių žmonių miestu. Išdirbę trejus metus ar kiek ilgiau pa buvę, dailininkai išvykdavo į Kauną ar Vilnių.

Vieni iš pirmųjų čia prigijusių ir sugebėjusių išlikti to meto labai skurdžioje meninėje – kultūrinėje pajūrio žemėje buvo atkaklūs, drąsūs ir kūrybingi jauni žmonės menininkai. 1955 m. Telšių taikomosios dailės vidurinėje mokykloje baigusi tekstilininkės specialybę, į uostamiestį atvyko Emilija Pleškytė-Pakalniškienė. Baigęs Lietuvos (TSR) valstybinį dailės institutą, 1956 m. atvyko architektas Jonas Stumbras, kuris ilgus metus buvo Klaipėdos „Dailės“ kombinato direktorius. 1959 m. į Klaipėdą atvyko buvęs tremtinys, dailininkas-apipavidalintojas Jonas Tatoris (1925–2004). Jis 1965–1971 m. neakivaizdžiai studijavo meno istoriją ir teoriją Lietuvos (TSR) dailės institute ir įgijo menotyrimo profesiją. Tais pačiais metais atvyko Petras Balčius, Telšių taikomosios dailės mokykloje įgijęs metalo apdirbėjo-juvelyro specialybę. Dailės institute baigęs tapybos studijas, 1963 m. į Klaipėdą sugrįžo Edvardas Malinauskas. Dailės institute baigęs skulptūros studijas, 1964 m. atvyko Violeta Skirgailaitė ir Dmitrijus Jefremovas.⁸

Pradžią buvo padaryta, ir į uostamiestį jau nuolat, kiekvienais metais, pradėjo atvykti gyventi ir kurti vienas kitas jaunas dailininkas. Keitėsi ir miesto vadovybė. Alfonsas Žalys tapo miesto Vykdomojo komiteto pirmininku (1969–1990), jo pavaduotojais buvo Valentinas

Greičiūnas, Antanas Seilius ir kiti, kompartijos veikėjai – Jonas Gureckas, Algirdas Vaitiekūnas. Buvo suvokta, kad miestas be kultūros, be meno kūrėjų, be dailininkų yra pilkas, neįdomus ne tik svečiams, bet ir vietiniams gyventojams. Miesto valdžia ėmė didesnę dėmesį skirti kultūrai, dailei, švietimui, mokslui. Miesto inteligentija buvo skatinama ir materialiai. Jiems be eilės suteikdavo butus, dailininkams – dirbtuves. Jaunam, kūrybingam žmogui gauti butą ir dar kūrybai studiją – ypatinga parama. Dailininkai už paramą atsidėkodavo savo kūryba, parodomis.

Prie uostamiesčio meno, kultūros puoselėjimo prisidėjo ir tuo metu įsteigta Klaipėdos vaikų (dabar Adomo Brako) dailės mokykla. Mokykloje dirbė ir dirbantys dailininkai – pedagogai ne tik ugdo jaunąją menišką asmenybę, bet ir patys buvo ir yra kūrybingi, neramios sielos žmonės.

Vaikų dailės mokyklos įkūrimas turi savo istoriją. 1969 m. kovo 4 d. Klaipėdos Prekybos uosto kultūros rūmuose vyko pirmoji miesto kultūros darbuotojų konferencija. „Tarybinės Klaipėdos“ dienraščio straipsnyje „Ryškiau liepsnokite, kultūros židiniai“ cituojamas ir Klaipėdos dailininkų sekcijos pirmininkės V. Skirgailaitės neoptimistinis pasisakymas: „Dailininkų – profesionalų šeima uostamiestyje turėtų būti gausesnė. Jų trūksta kaip oro. O kodėl? Aštuoni žmonės (dailininkai – P. Š.) apleido uostamiestį, nes čia nėra normalių darbo sąlygų, medžiagų ir panašiai. Ir apie gyvenimo sąlygas ne visuomet pagalvojama. <...> kiek dar reikės laukti, kad Klaipėdoje atidarytų dailės mokyklą? Juk čia naujos dailės jėgos augtų, ir patyrusių dailininkų būrys pagausėtų.“⁹

Įkurti Klaipėdoje vaikų dailės mokyklą, – ši mintis skulptorei V. Skirgailaitei ir kitiems to meto miesto dailininkams iškilo dar 1966–1967 m. Dailės mokyklos įsteigimas uostamiestyje turėjo kelis uždavinius ir tikslus. Pirmasis – mokomasis-pažintinis. Antras tikslas – dailei gabiems vaikams suteikiama galimybė pasiruošti stojimui į tuo metu veikusių dailės technikumas Kaune ir Telšiuose bei Lietuvos (TSR) dailės institutą Vilniuje ir vakarinį skyrių Kaune. Kaip ne kaip, o to meto Klaipėdoje, nemažame Lietuvos mieste prie jūros, nebuvo dailės mokyklos, kai tokios mokyklos veikė Šiauliuose, Panevėžyje.

Tuo metu, norint įsteigti naują mokymo įstaigą, reikėjo Vilniaus sutikimo, Lietuvos (TSR) Švietimo ministerijos leidimo... Reikėjo pagrįstų, konkrečių įrodymų, kad tokia mokykla mieste tikrai yra reikalinga. Tai buvo laikas, kai nuo idėjos užgimimo iki jos įgyvendinimo praeidavo ne vieneri ir ne dveji metai. Pastovus dailininkų priminimas

dėl vaikų dailės mokyklos įkūrimo uostamiestyje davė savo vaisius.

1969 m. balandžio 11 d. Klaipėdos m. DŽDT vykdomasis komitetas priima sprendimą, kurio 2 punkte rašoma: „Prašyti Lietuvos TSR Švietimo ministeriją įsteigti nuo š. m. rugsėjo 1 d. buvusio vaikų darželio Nr. 2 patalpose vaikų dailės mokyklą.“ Sprendimą pasirašė Klaipėdos m. vykdomojo komiteto pirmininkas A. Žalys, sekretorius S. Liubartas.¹⁰ Miesto valdžia surado naujai mokyklai patalpas (S. Daukanto g. Nr. 9, dabar advokatų kontora), numatė lėšas, etatus ir visa kita.

Kiek prisimena dailininkė skulptorė V. Skirgailaitė, buvusi Lietuvos dailininkų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkė (1966–1986), 1969 m. liepos mėnesio pradžioje ji buvo iškviesta į Klaipėdos m. vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojo kultūrai ir švietimui Igno Ruginio kabinetą pokalbiui. Ji nujautė, kad kalba eis apie naujai įkurtą vaikų dailės mokyklą, jos būsimą vadovybę. Tai ji kartu pasikvietė eiti ir jauną dailininką E. Malinauską. Kai jai buvo pasiūlytos vaikų dailės mokyklos direktorės pareigos, V. Skirgailaitė šio darbo atsisakė, motyvuodama administraciniu užimtumu dailininkų sekcijoje. Į Klaipėdos vaikų dailės mokyklos direktoriaus pareigas vietoj savęs ji pasiūlė tapytoją E. Malinauską, o pati skulptorė sutiko būti direktoriaus pavaduotoja – mokyimo reikalų vedėja.¹¹

E. Malinauskas – dailės mokyklos direktorius

Pasiūlymas buvo priimtas, ir Klaipėdos m. liaudies Švietimo skyriaus vedėjo įsakymu dailininkas E. Malinauskas buvo paskirtas Klaipėdos vaikų dailės mokyklos direktoriumi nuo 1969 m. liepos 16 d.¹² O V. Skirgailaitė buvo paskirta Klaipėdos vaikų dailės mokyklos direktoriaus pavaduotoja – mokymo reikalų vedėja nuo 1969 m. rugsėjo 10 d. pusei etato, kartu paliekant ją ir dailės mokyklos mokytoja. V. Skirgailaitė mokykloje dirbo iki 1973 m. kovo mėn. 1 d.¹³

E. Malinausko paskyrimas vaikų dailės mokyklos direktoriumi tikrai buvo vykęs miesto vadovų veiksmas. Tapytojas, kaip retas dailininkas, puikiai moka bendrauti su žmonėmis, yra aktyvus kūrybinėje veikloje. Jis, kad ir kaip būtų keista, tuo metu, kai Klaipėdoje buvo tik keli dailininkai, sugebėjo pasirinkti ir pakankamai gerus pedagogus, ir kūrybingus dailininkus. Ypatin gas nuopelnas tenka ir už tai, kad jis, kaip dailės mokyklos direktorius, gerai žinantis neretus dailininkų bohemiškus paklydimus, drąsiai ir argumentuotai gynė savo kolegas švietimo skyriuje, kur jam tekdavo ne visada išgirsti tik gerus atsiliepimus apie mokyklos mokytojus dailininkus.

Rūpinosi ir jaunųjų pedagogų dailininkų buitimi, ne vienam su vykdomojo komiteto valdžios padėjimu išrūpino butą, dirbtuvę. Tuo laiku butus skirstė miesto vykdomasis komitetas ir juos gauti buvo ne taip jau paprasta.

Pradžioje mokykla buvo įsikūrusi nedideliame pusanthro aukšto namelyje S. Daukanto g. 9, tad reikėjo pasirūpinti ir inventoriumi, mokymo priemonėmis, gipsiniais modeliais, ir mokytojais bei pagalbiniais darbuotojais... Kaip ne kaip, o visi kūrimosi rūpesčiai dažniausiai tenka mokyklos vadovui. Rūpesčių buvo sočiai. Tačiau jis sugebėjo dailininkus – jaunos pedagogus organizuoti ir įvairioms talkoms, ir mokymo programų kūrimui, ir suruošti mokinių darbų parodas. Kai žymiai pagausėjo mokinių skaičius (vaikų dailės mokykla savo veiklą pradėjo 1969 m. rugsėjo 9 d.), reikėjo rūpintis naujomis, labiau erdvomis patalpomis. Ir tokia vieta buvo „surasta“ – buvęs Rumpiškės dvaro gyvenamasis pastatas.

Šis pastatas, buvęs tolokai nuo miesto centro į pietus ir gerokai gyventojų nugyventas, mokyklai buvo paskirtas ne be E. Malinausko asmeninių pastangų. Kad gautų šį pastatą, kuriame buvo numatyta įrengti Jaunųjų technikų stotį, buvo surašytas miesto architektų, dailininkų, dailės mokyklos vadovybės, restauratorių, projektavimo instituto raštas Klaipėdos miesto vykdomajam komitetui su prašymu pastatą Rumpiškės 45 (dabar Paryžiaus komunos 12) paskirti vaikų dailės mokyklai.¹⁴

Į naujas, kiek suremontuotas patalpas, vaikų dailės mokykla persikėlė 1971 m. vasarą. Mokyklos direktorius E. Malinauskas, kaip direktorius, naujai įrengtame pastate turėjo dar daug darbų. Į talką jis pasikvietė dailės kombinato specialistus, kurie čia sutvarkė nubyrėjusius lubų ir sienų dekoratyvinius lipdinius (pastatas statytas dar XVIII a. antroje pusėje, klasicizmo stiliumi, o į vakarų pusę pailgintas XX a. pradžioje). Atkūrė metalines centrinio šildymo radiatorius dengiančias dekoratyvines groteles. Sutvarkė ir įrengė skliautuotą pusrūsį rytinėje pastato dalyje, o mokytojai savo jėgomis pasidarė baldus, stalą poilsui (tik labai liūdna, kad kitas direktorius tą patalpą apleido ir įrengė įvairių nereikalingų daiktų sąvartyną), rūpinosi mokymo priemonėmis, mokyklos inventoriumi, kuris mažai kitęs išliko iki pat 2010 metų. Jis įtikino miesto vykdomojo komiteto vadovus (A. Žalį, V. Greičiūną, A. Seilių ir kitus), kad prie seno ir mokyklai nepritaikyto pastato būtų pastatytas naujas, erdvus, dailės mokyklai skirtas priestatas (1973–1979).

E. Malinauskui direktoriaujant (1969–1978), vaikų dailės mokykloje buvo išgalėjusi puiki tradicija: į naujai uostamiestyje atidaromą dailės

parodą privalėjo vykti ne tik mokyklos mokytojai – dailininkai, bet kartu su jais ir mokyklos mokiniai. Vėliau matytą parodą reikėjo kartu su mokiniais aptarti per pamoką. Iš dailės mokytojų buvo reikalaujama ne vien pedagoginio darbo, bet ir gero profesinio pasirengimo (į pedagoginį darbą buvo priimami tik dailininkai, baigę Lietuvos valstybinį dailės institutą) bei aktyvios kūrybinės veiklos. Taip buvo skatinamas jaunųjų dailininkų – mokytojų kūrybingumas. Jų aktyvi meninė veikla turėjo kelti pačių pedagogų profesionalumą, jų autoritetą mokyklos mokinių tarpe. Tai buvo laikas, kai dailės mokyklos pedagogai palaikė labai glaudžius kūrybinius ir asmeninius ryšius su įvairiais Klaipėdos miesto menininkais, teatralais, kompozitoriais, rašytojais, žurnalistais, muzikantais, technine inteligentija ir kitais.

Taip jau yra gyvenime, kad to, ką turime, dažniausiai deramai ir neįvertiname. Vis negerai, ne taip žmogus vadovauja, kaip norėtusi, ir panašiai. Ir tik vadovui išėjus bei praėjus kuriam laikui, o ypač keičiantis mokyklos vadovams, pradedi suvokti, kad mokyklos bendrija tikrai turėjo neblogą vadovą. Tai buvo vadovas, kuris mokėjo, kad ir kaip būtų keista, sujungti labai jau skirtingų charakterių, sugebėjimų, kūrybinių ambicijų, keistų norų žmones, labiau mėgstančius bohemą nei mokyklinį popierizmą, bei šiai menininkų bendrijai vadovauti.

Antraip vertus, E. Malinauskas – žmogus ir vadovas buvo ne be trūkumų (o iš viso, ar yra tokių tobulų žmonių?). Tačiau trūkumams yra nelygūs. Jeigu jis, kaip vadovas, pareiškėdavo pastabą mokytojui ar mokyklos personalui, tai kažkaip neįžeidžiamai, nepiktai, kad ir pakėlęs kiek balso toną, bet be keršto. Ir gana greit viską pamiršdavo. Svarbiausia, jis bendravo su visais mokyklos darbuotojais, ypač mokytojais, vienodu prioritetu, neskirstydamas į mėgstamus ar nemėgstamus, ir, kiek galėdamas, gynė dailininko – pedagogo teises to meto aukštesnėse valdymo institucijose. Reikšminga turbūt ir tai, kad E. Malinauskas buvo ne tik direktorius, bet ir aktyvus kūrėjas, parodų dalyvis, visuomeninis veikėjas. Tai, žinoma, kėlė jo, kaip direktoriaus ir kaip dailininko, autoritetą. Beje, teisybės dėlei tenka pasakyti, kad buvo ne vienas dailininkas, mokyklos mokytojas, kuris jo nemėgo iš pavydo ar šiaip iš žmogiško nesutūpinimo ir stengdavosi – kur reikia ar nereikia – piktai atsikeršyti... Iš mokyklos vadovo posto jis išėjo savo noru, tiesą sakant, labiau ambicijų skatinamas, susikirtus švietimo skyriaus vedėjo ir E. Malinausko nuomonėms vadovavimo klausimais, neišdirbęs 10 metų... Turbūt įtakos išėjimui turėjo ir tai, kad jis vienintelis

iš visų to meto Klaipėdos mokyklų direktorių nepriklausė kompartijai... Liko dirbti mokykloje tapybos mokytoju iki 2001 m.

Subrendusi kūryba – jūros vaizduotojas

Antrasis kūrybinis periodas, prasidėjęs dar E. Malinauskui direktoriaujant ir tebesitęsiantis iki dabar, yra nuoseklus ir nesibaigiantis siekis bei ypatinga meilė – vaizduoti savo paveiksluose jūrą. Tačiau nuo dekoratyvios, spalvingos jūros vaizdavimo iki tos realiai apčiuopiama, iliuzinio jūros vandens ir dangaus hiperrealistinio lesiruoto pavaizdavimo praėjo ne vieneri metai. Tuo laikotarpiu tapytojas dar sukūrė ne vieną figūrinę kompozicijos paveikslą. Tai „Kristijonas Donelaitis tarp būrų“ (1983), kur galima atpažinti kelis Klaipėdos dramos teatro aktorius – jo draugus. Paveikslas didelis ir tokiam sukurti reikėjo ir drąsos, ir kūrybinės energijos, ryžto. Čia vaizduojami vyrai ir moterys, nutapyti realistine ir kartu savita tapybos forma, būdinga tik E. Malinauskui. Visa figūrinė kompozicija patalpinta į Mažosios Lietuvos peizažą, kurio horizonte puikuoja ir buvusi K. Donelaičio tarnystės vieta – bažnyčia (dabar muziejus). Paveikslas savo menine išraiška yra pakankamai savitas ir norisi tikėti, kad jis savo tapybiniu savitumu, istoriniu reikšmingumu paliks ženklų pėdsaką Lietuvos istorinių – figūrinių paveikslų lobyne. Paveikslas originalas kabo buvusioje Klaipėdos K. Donelaičio vidurinėje mokykloje, dabar Vytauto Didžiojo gimnazija, o jo faksimilinė foto reprodukcija ant drobės su puikiais rėmais yra padovanota K. Donelaičio muziejui Tolminkiemyje...

Tapytojas jėgas išbandė ir bataliniame žanre, nutapęs romantizuotai dramatišką paveikslą „Lietuvos kariuomenės manevras prie Salspilio 1609 metais“, kur yra vaizduojama jūros mūšio scena naktį. Kiek vėliau, jau visiškai įsivyravus marinistiniam žanrui, jis nutapo pakiliai ekspresyvią, romantiškos nuotaikos paveikslą „Kęstutis ir Birutė“ prie Baltijos jūros (Palangoje). Dailininkas Kęstutį pasodino ant žirgo, kuris šuoliavęs jūros pakrante yra įnirtingai stabdomas, ir kunigaikštis ištiesęs kairę ranką pasiperša vaidilutei, kukliai merginai Birutei. Birutė pavaizduota nusiskusi nuo Kęstučio, kiek sumišusioje pozoje. Juk tuo metu vaidilos neleidavo vaidilutėms tekėti, bet tokia išimtis buvo padaryta kunigaikščiui, ir Birutei buvo leista ištekėti.

Dailininkas sukūrė savitos, įdomios kompozicijos eskizą freskai „Vydūnas“ (kūrinys natūroje neįgyvendintas)... Nutapė daug nedidelių paveikslų – „suvenyrų“ Neringos ir Kuršių marių vaizdų nuo pakrantės. Nutapė vaizdų

su varnomis, gluosniais dekoratyvia, spalvinga forma. Nupiešė humoristinių draugų portretų... Nutapė nesuskaičiuojamą paveikslų gausybę jūros tema. Jūra vaizduojama įvairiu paros ar metų laiku, įvairioje saulės šviesoje, rami ir audringa, didinga, taiki ir gaivalinga, šalta ir šilta, siautulinga ir rami, nuo kranto ir vandenyno viduryje...

Ankstyvuojų jūros vaizdavimo laikotarpiu labiau buvo remiamasi natūra, ilgais stebėjimais, iš kokių „molekulių“ yra sudarytas vanduo, jo spalva, judėjimas, bangų formos, erdvės pojūtis, dangaus spalvos ir debesų vaizdingumas. Tokiam tikrovės jusliniam iliuziniam perteikimui jau netiko dekoratyvi tapybos forma. Kad vanduo judėtų, viena per kitą verstųsi putotų keturų bangos, kad žiūrovą įtikintų erdvė ir dangaus realybė, – reikalinga lesiruota tapybos forma. Tai plonas, skaidrus dažų sluoksnis, kuriuo dengiamas paveikslas paviršius, siekiant sustiprinti vientisą ir darnų kūrinio koloritą.¹⁵

Pasirinktas dailininko kelias buvo gana dygus, reikalavęs atkaklumo, ištvėmės, tikėjimo, kad tas kūrybos kelias yra tavo ir duos norimus vaisius. Juk kur kas lengviau buvo įsijungti į avangardines kūrybines naujoves, kurios tuo metu jau visu pajėgumu reikšėsi ir Lietuvoje, ir Klaipėdos jaunųjų dailininkų tarpe. Dailininkui teko visko išgirsti: ir draugų pašaipas, ir žiūrovų liaupses, ir tik jo vaikystėje įgytas atkaklumas, jaunystėje išgyventi užgrūdinimai neleido iškrypti iš pasirinkto tapybos kelio – jūra turi būti jo draugė ir mylimoji, ir tas siekis ją vaizduoti kasdien, nuo ryto iki vakaro, davė savo vaisius. Jis savo paveiksluose sukūrė ne realiai egzistuojančią jūrą, kurią daug kas vaizduoja (ypač jūrą mėgsta fotografai). E. Malinauskas taip sako apie jūrą: „Su jūra aš suaugau, ji mannyje. Tapęs dailininku, atiduodu jūrai duoklę. Aš jos nepiešiu, netapau, aš ją garbinu. Per savo jausmus parodau Lietuvos žmonėms (ir ne tik Lietuvos – P. Š.), kokį turimą, kokį grožį

mes turime. Norėčiau, kad žmonės, žiūrėdami į mano paveikslus, pajustų tai, ką jaučiu aš.“¹⁶ Ir menotyrininkė dr. N. Tumėnienė taip pastebi: „O svarbiausia tai, kad šio marinisto meistriškumui negali prilygti nė vienas lietuvių dailininkas, kuris tapė jūrą.“¹⁷ Tikėjimas, ištvėmė ir kūrybinis ryžtas davė tai, ko kūrėjas siekė, jis sukūrė savo išjaustą ir iliuziniu vaizdu nutaptą jūrą – didingą, pastoviai neramią...

Ir pabaigai

Per ilgus kūrybinius metus E. Malinauskas nutapė tikrai nesuskaičiuojamą skaičių įvairių dydžių paveikslų, kuriuos įsigijo ne tik mūsų šalies muziejai, privačios galerijos, asmenys, bet ir įvairios užsienio galerijos, privatūs asmenys. Ir vis nepailsdamas dailininkas tapo savo jūrą...

Kai aš paklausiau tapytojo, kodėl nebetapo portretų, jis man taip atsakė, kad jau ne tas amžius ir kad – „Nelabai noriu kažkam pataikauti, nenoriu vaizduoti žmogų gražesni, negu jis yra“... Dailininkas jaučias kur kas didesnę atsakomybę tapydamas paveikslus dabar nei kažkada jaunystėje...

Kiek dailininko suruošta asmeninių kūrybos parodų Lietuvoje, Rusijoje, Suomijoje ir kitur, kas suskaičiuos.? Kiek jo dalyvauta ir tebedalyvaujama su savo paveikslais bendrose dailininkų parodose... Jis gana anksti buvo priimtas ir į Lietuvos dailininkų sąjungos narius (1970 m.), 1987 m. suteiktas Lietuvos nusipelnusio meno veikėjo vardas, o 2006 m. tapo Klaipėdos miesto kultūros magistro žiedo laureatu...

Ilgus metus teko su E. Malinausku kartu dirbti Klaipėdos vaikų (dabar A. Brako) dailės mokykloje ir pažinoti jį ir kaip direktorių, mokytoją, ir kaip kūrėją. Norėčiau tapytojui metru palinkėti, kad jį dar ilgai ilgai lankytų tapybos Mūza; geros sveikatos ir tos neblėstančios kūrybinės energijos bei neišsenkamos meilės vis kitokiai, amžinai neramiai jūrai...

LITERATŪRA

1. Algėnas Kazimieras. Jūros šventė – nuostabus gyvenimo pradžia. Vakaro žinios, 2002-08-03, p.5.
2. Ten pat, p.5
3. Iš pokalbio su tapytoju Edvardu Malinausku. 2019-10-14. Jo namuose.
4. Dailės žodynas. Vilnius, 1999, p.448.
5. Bočiulytė Rita. Tapytojas Edvardas Malinauskas: jūra turi sielą. Knyga Edvardas Malinauskas. Gyvenimo pėdos prie Baltijos. Klaipėda, 2016, p.13.
6. Tatoris J. „Kuršių“ premjera. Tarybinė Klaipėda, 1973-01-12, p.3.
7. Pakalnis J. Klaipėdos gintaro dirbtuvės. Raudonasis Švyturys, 1946-09-18.
8. Žr. Pajūrio krašto dailininkai. Katalogas. Klaipėda, 1990.
9. Ryškiau liepsnokite, kultūros židiniai. Tarybinė Klaipėda, 1969 03 04.
10. Klaipėdos m. darbo žmonių deputatų tarybos (DŽDT) vykdomojo komiteto sprendimas Nr. 138, 1969 04 11. Klaipėdos apskrities archyvas. F.104, ap. 1, b. 658, lap. 57.
11. Iš pokalbio su skulptore V. Skirgailaite. Klaipėda, 2007-12-27.
12. Malinausko E. asmens byla. Klaipėdos švietimo skyriaus archyvas. F.465, b. 508. (Paskyrimo įsakymą Nr. 44, 1969 07 15, pasirašė miesto švietimo skyriaus vedėjas J. Malaškevičius).
13. Skirgailaitės V. asmens byla. Paskyrimo įsakymą Nr. 56, 1969 09 15, pasirašė švietimo skyriaus vedėjas J. Malaškevičius. Klaipėdos A. Brako dailės mokyklos archyvas.
14. Klaipėdos m. DŽDT vykdomojo komiteto sprendimas Nr. 108, 1970 03 27. Klaipėdos apskrities archyvas. F.104, ap. 1, b. 715, lap. 85.
15. Dailės žodynas. Vilnius, 1999, p.240.
16. Knyga albumas Edvardas Malinauskas. Gyvenimo pėdos prie Baltijos. Klaipėda, 2016, p.4.
17. Ten pat, p.7.

Šereitlaukio dvaro sodybos istoriniai želdiniai

Sigitas Algis DAVENIS, Dainius LABECKIS

Vilnius

Šereitlaukio (arba Šereiklaukio) dvaras XIX–XX a. pradžioje buvo vienas stambiausių ūkinių vienetų visoje Mažojoje Lietuvoje (į šiaurę nuo Nemuno – pats stambiausias), o pati rezidencija, savo ruožtu, viena didžiausių regione. Iš pradžių valstybinis, nuomotas Šionų giminės atstovų (žymiausias atstovas Heinrichas Teodoras Šionas – *Heinrich Theodor von Schön*, 1772–1856), vėliau Dreslerių (*von Dressler*) iš valstybės nusipirkta dvaras nuo XIX a. pradžios tapo pagrindine šios šeimos rezidencija. Šereitlaukio dvaro sodybos tyrimus atlikęs Martynas Purvinas yra išskėlęs pagrįstą nuomonę, kad dvaro sodybos erdvinė planinė struktūra iki XIX a. pradžios buvo chaotiška, XIX a. pradžioje Dreslerių šeimos iniciatyva pertvarkyta pagal užsakytą projektą, suformuojant savininkams imponavusį darnios kompozicijos kompleksą¹, tą autoriui leido teigti pabrėžtinai simetriška tiesių kelių (kompozicinių

ašių) sistema bei naujas dvaro sodybos suplanavimas taisyklingai išdėstant pastatus.

Dvaro sodybos ūkiniai prioritetai, jos lokalizacija gan lygaus reljefo vietovėje Nemuno kilpos juosiamame pusiasalyje, kelių tinklas, jungęs ją su kitomis aplinkinėmis, dvarui svarbiomis vietovėmis, taip pat regioninės tendencijos dvarų architektūroje lėmė savitą dvarvietės struktūrą ir želdynų komponavimą. Pažymėtina, jog istorinis želdynų kompleksas (arba kompleksinis želdynas) išsiskiria dideliu plotu, nors jo centrinės dalies reprezentacinė dalis nėra aiškiai atsietta nuo ūkinės dalies, kaip tai įprasta Didžiosios Lietuvos dvaruose. Tačiau jame galima pastebėti daug struktūrinių bendrybių su kitais Mažosios Lietuvos dvarais.

Šereitlaukio dvaro sodybos sudėtingos kompozicijos kompleksinis želdynas apima dvaro centrą ir driekiasi ilgomis alėjomis iki ~2,5 km

Švirkas ir medžiai, maumedžiai, senas ažuolas jo aplinkoje, 2019 m. Dainiaus Labeckio nuotrauka

nuo jo į atokesnes apylinkes. Tarpukariu parengtame detaliame ir palyginti itin tiksliaje žemėlapyje² parko zona, esanti dvaro sodybos centrinėje dalyje, žymima schematiškai, o žymėjimas legendoje, tikėtina, ne visai atitinka faktinę istorinę padėtį: „parkas“ rodomas kaip plotas tarp dabartinio (ir istorinio) parko medyno ir tuometinės rūmų aplinkos, t. y., pagrindinis želdinių masyvas į „parką“ dėl ne visai aiškių priežasčių nepateko. Vėliau, kalbant apie parką, jo zona paprastai buvo suprantama arba kaip apimanti visą dvaro sodybos centrą su pastatais (1991 m. parko inventorizacija), arba kaip rekreacinė (medyno) zona į pietvakarius nuo sodybos centro (tokia apibrėžtis pavyzdžiui, yra 2011 m. Pagėgių savivaldybės parengtame „Želdinių taksoraštyje“). Kultūros vertybių registre parko zona dvaro sodyboje žymima panašioje teritorijoje.³

Dvaro sodybos komplekse ryškūs ašinio komponavimo principais grindžiami vietos peizažo vizualaus integravimo atvejai: pavyzdžiui, tiesi medžiais apsodinta alėja nuo buvusio dvaro rūmų iki buvusios koplyčios, nutolusios per 2 km į vakarus ir pastatytos ant medžiais apsodintos dirbtinai paaukštintos kalvos, arba, šiaurinė dvaro sodybos alėja, kuri driekiasi pro vandens telkinį (įprastas efektas dvarų sodybose), o jos ašis orientuota tiksliai į (analogiškai medžiais apsodintą) piliakalnį, atsiveriantį horizonte.

Parko atsiradimo laikas diskutuotinas: literatūroje minima, jog Šereitlaukio parkas įkurtas XX a. pradžioje.⁴ Tačiau ši teiginį būtina tikslinti, kadangi jau XIX a. viduryje dvaro sodybos struktūroje, kaip rodo 1860 m. žemėlapis, buvo išryškėjusios visos pagrindinės šio

istorinio želdynų komplekso dalys ir ašys, kurios matomos vėlesniuose dvaro istoriniuose šaltiniuose ir yra fragmentiškai išlikusios iki šiol. Jų tarpe ryškus ir parkas – pietvakarinę dvaro sodybos dalį užimantis reguliaraus plano želdynas, kurio teritorija iš esmės sutampa su dabartinio parko želdyno teritorija.

1860 m. plane taip pat matoma greičiausiai arklių ganymui skirta aptverta teritorija, plytinti į vakarus nuo dvaro sodybos pastatų abipus ilgosios Šereitlaukio dvaro alėjos. Šiuo metu pietinėje jos dalyje išlikęs tuopomis ir gluosniais apsodintas tvenkinys, o šiaurinėje – kiek vėliau statyti buvę dvaro kumetynai. 1860 metų plane taip pat matomos iki šiol išlikusios pagrindinės alėjos, kurių ilgiausioji, orientuota tiksliai rytų-vakarų kryptimi, jungia dvaro sodybos rūmus ir Koplyčkalnį – Šereitlaukio dvarininkų amžinojo poilsio vietą, kur iki XX a. vidurio stovėjo Dreslerių koplyčia. 1860 m. plane ji taip pat jau yra pažymėta. Šalia Koplyčkalnio išlikusios įvairiais medžiais apsodintos istorinės dvaro kapinės ir keletas XIX a. antkapių.

Šereitlaukio dvaro sodybos želdynus projektavę architektai nėra žinomi (kaip daugumos parkų kūrėjai Lietuvoje ir Mažojoje Lietuvoje). Kita vertus, neabejotina, kad daugiausia lėmė dvaro savininkų užmojai ir iniciatyvos. Tai buvo Liudvigas Ferdinandas Dresleris (*Ludwig Ferdinand Dreßler*, 1775–1831), iš pradžių nuomojęs, o 1812 m. įsigijęs valstybinį Šereitlaukio dvarą ir daugiau kaip šimtmečiui pavertęs jį savo šeimos lizdu, jo sūnus ir įpėdinis Julijus Dresleris (*Julius Dreßler*, 1804–1864) bei jo įpėdiniai Benas (*Louis Benno Emil von Dreßler*, 1842–1896), šio našlė Ana

Šereitlaukio dvaro sodybos rūmų vieta ir senoji liepa, 2019 m. Dainiaus Labeckio nuotrauka

(Anna von Drefler), sūnus Kondradas (Konrad Arnhold Albert Helfegott von Drefler, 1885–1955).⁶ Želdynų pokyčius neišvengiamai turėjo lemti savininkų kaita, jų finansiniai ar karų nuostoliai (ypač – Pirmojo pasaulinio karo), taip pat gamtiniai veiksniai, pvz., 1829 m. Šereitlaukio dvaro medžius išvartė didžiulis potvynis, dalis medžių anksčiau laiko išnyko dėl nepalankių augimo sąlygų šlapžemėse ir miškingose vietose arba dėl ligų. Išnykę medžiai kaskart būdavo atsodinami, tačiau nebūtinai tos pat rūšies pakaitalais ir nebūtinai išsaugant senąją struktūrą: besikeičiančios aplinkybės ir galimybės skatino interpretacijų įvairovę. Taip pat buvo gana įprasta ne tik dvaro želdinių priežiūrą, bet ir jų formavimą pavesti dvaro sodininkams.

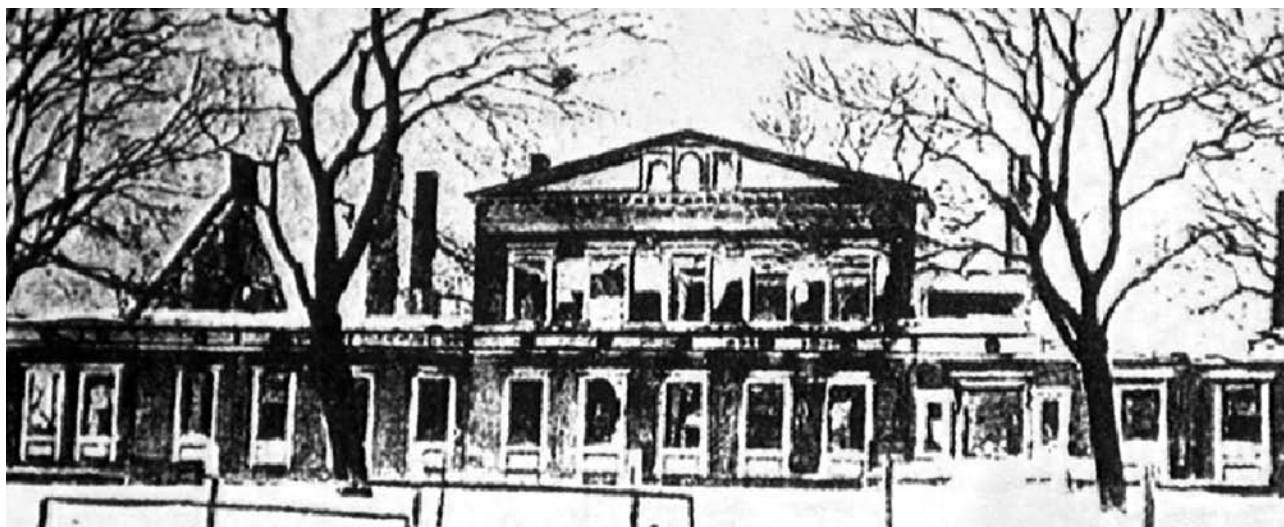
Seniausiems sodintiems (ne natūraliai išaugusiems) Šereitlaukio medžiams šiuo metu gali būti apie 250–300 metų. Taip leidžia teigti jų kamienų apimtys, lyginant jas su atitinkamų rūšių medžių apimtimis kituose Lietuvos parkuose, taip pat su pačiame Šereitlaukyje augančių medžių kamienų

skersmenimis, kurių amžius tiksliai nustatytas iš rievių. Jų tarpe pirmiausia paminėtina visai šalia senųjų dvaro rūmų vietos auganti išpuodingo dydžio ir amžiaus (tikėtina, apie 300 m. – medis tuščiaaviduris, tad tiksliai nustatyti yra sudėtinga) liepa – vienas seniausių ir įvairiapusiškai vertingiausių medžių šioje vietovėje. Ši liepa patenka į vieną iš ilgosios alėjos, jungiančios dvaro centrą su Kopolyčkalniu, medžių linijų ir, tikėtina, rodo pradinį šios alėjos tašką dar prieš rūmų pastatymą. Šioje alėjoje yra keletas kiek mažesnės apimtys, tačiau taip pat ne jaunesnių kaip 200–250 metų amžiaus liepų ir apie 200 metų amžiaus klevų. Tai reiškia, kad ilgoji medžiais apsodinta alėja, vedanti nuo dvaro centro iki Kopolyčkalnio, atsirado vėliausiai XIX a. pirmaisiais dešimtmėčiais, išvystyta iš dar senesnės alėjos integruojant jos želdinius.

Kita alėja, vingiuojanti Vilkyškių link palei dvaro malūno tvenkinį, buvo suformuota taip pat senojo XVIII a. kelio pagrindu: XIX a. pradžios žemėlapyje tvenkinys jau yra dabartinės formos

Šereitlaukio dvaro rūmai, XX a. pr.⁷ Greta rūmų seni medžiai.

Šereitlaukio dvaro rūmai, sudeginti 1915 m., po Rusijos karinių dalinių atakos I pasaulinio karo metu.⁸ Priešais rytinį rūmų fasadą matomas brandžių klevų puslankis dalinai išlikęs.

ir dydžio, o palei rytinę jo pakrantę eina iki šiol išlikęs kelias.⁹ Vis dėlto artimiausias dvaro centrui šio kelio segmentas dar iki 1860 m. buvo pakreiptas statmenai ilgosios alėjos ašiai. Negana to, šių alėjų susikirtimo vietos ilguma sutampa su kiek į pietus nuo jo esančios kalvos ilguma. Ši lygiame kraštovaizdyje iškilusi dirbtinė kalva taip pat apsodinta medžiais – klevų žiedu jos viršūnėje, kurių amžius tikėtina siekia XIX a.; artėjant dvaro link, tokia želdinių „karūna“ yra gerai iš tolo matoma alėjos ašies horizonte. Pati alėja apsodinta panašaus amžiaus paprastaisiais klevais, mažalapėmis liepomis, kanadinėmis tuopomis, paprastaisiais uosiais – jų amžius siekia XIX a. vidurį – XIX a. II pusę (ne visi esami medžiai sodinti vienu metu).

Parko želdinių masę, apimančią apie 5 ha, sudaro kelios pagrindinės dalys: (1) centrinė, kuri yra pagrindinė ir didžiausia parko dalis, apimanči kalvotą teritoriją iki plačiosios alėjos rytuose ir tvenkinio šiaurės rytuose; (2) pietvakarinė, kuri ilgu plačiu puslankiu driekiasi į pietvakarius nuo centrinės, bei tarp jų esanti laukymė; dar viena (3, šiaurinė) istorinio parko dalis, kadaisė buvusi reprezentacinė, šiandien yra atvira vieta beveik be jokių medžių. XX a. I pusės nuotraukos ir planai leidžia teigti, kad šioje vietoje buvo dekoratyviais augalais apsodintas, takelių juosiamas reprezentacinis rūmų sodas (ne vaismedžių). Pastarosios vietos dvaro laikų paveldas išlikęs labai fragmentiškai: keletas medžių, jų tarpe plačialapės liepos gyvas stuobrys visai netoli rūmų, bei plytų mūro postamentas, tikėtina parko – sodo vartų stulpo liekana (įrašytas į kultūros vertybių registrą kaip vertingoji savybė).

Centrinė parko dalis su reguliaraus plano bruožais užima medžiais apsodintą plynaukštę. XIX a. viduryje čia būta geometrinio, skersai ir išilgai vienodais takais suskaidyto želdyno, galbūt bosketo¹⁰, kuris vėliau (XIX a. pabaigoje ar XX a. pradžioje) išsivystė į mišraus planavimo parką. Vis dėlto geometrinio komponavimo bruožai išlikę iki šiol. Reguliarumą pabrėžia liepų eilės, sodintos kaip gyvasienės, taip kuriant intymesnę šios vietos charakterį. Simbolinę šios parko dalies svarbą akivaizdžiai liudija išlikęs postamentas, gaubiamas liepų eilės posūkiu, identifikuojamas kaip paminklo mylimai kumelei liekana. Kitas svarbus simbolinis elementas gali būti kompaktiška šimtamečių, tikėtina, taip pat XIX a. pabaigoje sodintų, vienodo amžiaus medžių grupė: dvi eglės ir du aukšti ąžuolai atvirame trikampiam liepų gyvasienėmis apribotame plote palei rytinę (placiąją) alėją.

Pietvakarinė parko dalis suformuota peizažiniu principu, abipus seno siauro kanalo iš pagrindinio (rūmų) tvenkinio. Ji tęsiasi nuo šio

tvenkinio pakrančių iki pietinio dvaro sodybos pakraščio, iš vakarinės pusės ši masę riboja dar vienas platesnis kanalas (griovys), išsiline linija einantis palei visą vakarinę ir pietinę parko pakraštį. Esama vakarinė šių želdinių masės riba palei atvirą lauką nesikeičia nuo XIX amžiaus, tą rodo ir seniausių medžių, augančių palei šią ribą lajos – gana žemos ir pakrypusios į lauką vakarinėje pusėje. Teritorijoje auga itin senų paprastųjų klevų, liepų, uosis, eglė, europiniai maumedžiai, kaštonas. Ant siaurojo kanalo krašto augantys šimtamečiai medžiai liudija šio kanalo istoriškumą ir želdinių įvairovę šioje vietoje. Jų aplinkoje vietomis gana gausūs lanksvų krūmynai. Pietinėje šios želdyno teritorijos dalyje išskirtinas soliteras – šimtmetis ąžuolas, galbūt sodintas XX a. pradžioje parko laukymės pakraštyje. Šio ąžuolo aplinkoje taip pat nemaža savaiminių medžių – drebulių ir kt.

Tarp dviejų parko masių iš šiaurės į pietvakarius driekiasi laisvų kontūrų laukymė, per kurią einantis kelias jungia buvusių rūmų aplinką su plačiąja (rytine) alėja. Šis kelias greičiausiai atliko reprezentacinę funkciją tais atvejais, kada į dvarą važiuota iš pietryčių, kai tuo tarpu pati rytinė alėja vedė tiesiai į ūkinį kiemą. Apie kelio per parko laukymę istoriškumą liudija trumpas senų liepų eilės fragmentas, atsišakojantis nuo plačiosios alėjos į parką, amžiumi artimas vyraujančiam plačiosios alėjos liepų amžiui.

Apibendrinant, remiantis senaisiais planais ir tikėtina seniausių išlikusių medžių amžiumi, seniausių dabartinių dvaro sodybos želdynų ir želdinių formavimosi pradžia datuotina ne XX a. pradžia ir net ne XIX a., o ne vėliau kaip XVIII a. viduriu. Šereitlaukio dvaro sodybos želdynai buvo formuojami keliais etapais, kūrybiškai panaudojant esamą kraštovaizdį. XIX a. pradžios planuose dar matomas vingiuotų kelių tinklas, jungęs dvaro sodybą su aplinkinėmis vietovėmis, XIX a. viduryje pagrindinių kelių trasos dvaro sodybos prieigose jau pakoreguotos, orientuojant jas tiksliai pagal dvaro sodybos planą (pvz., alėja Nr. 1), tiksliai į pietus (pvz., alėja Nr. 2) arba į vakarus (alėja Nr. 3), kartu į išskirtines kalvas kraštovaizdyje: Kopolyčkalnį ir Milžinkapį (Šereitlaukio (Šereiklaukio) kapinynas vadinamas Milžinkapiu, un. k. KVR 16388¹¹). Abiejų pastarųjų dirbtinių kalvų aikštelių pakraščiai apsodinti panašaus amžiaus klevų lankais taip dar labiau išryškinant jų dominavimą kraštovaizdyje (ypač Milžinkapio atveju).

Šereitlaukio kapinynas, kaip rodo dar nuo XIX a. prasidėję kasinėjimai ir vėlesni archeologiniai tyrimai, yra V–VI a. laidojimo paminklas, taip pat galima konstatuoti, kad nuo XIX

amžiaus tai yra labai svarbus Šereitlaukio dvaro sodybos želdynų kompleksas, jo vizualinės ir, matyt, simbolinės programos elementas (kartu sustiprinant A. Tautavičiaus darytą ir kitų autorių ginčytą prielaidą, kad tai visai ne piliakalnis, o dvarininkų *pasilinksminimų* vieta¹³). Kelti hipotezę apie simbolinę šios kalvos reikšmę Šereitlaukio dvaro sodyboje ir jos želdynuose leidžia pats faktas, kad medžiai ant kalvos sodinti laikotarpiu, kai prasidėjo kapinyno kasinėjimai ir domėjimasis šia vieta kaip proistorine (radiniai iš kapinyno pateko į žymųjį „Prussia“ muziejų Karaliaučiuje).

Dar ryškesnė simbolinė raiška ilgojoje alėjoje tarp buvusių rūmų ir buvusios koplyčios. Martynas Purvinas šios alėjos simbolikoje išvelgia baroko stilistikos ir didžiųjų Europos ansamblių atgarsius, akcentuodamas simbolinę jos, kaip jungties tarp dvarininko būsto ir jo amžinojo poilsio vietos, svarbą bei pastebėdamas, kad dviejų simetriškai nuo jos atsišakančių alėjų linijos taip pat buvo pakoreguotos suformuojant simetrišką kelių trišakį.¹⁵ Panašaus tipo alėjų ir vistų, tiesia linija jungiančių rūmus su tolimame horizonte esančia architektūriškai išryškinta kalva, iš tikrųjų galima sutikti Vakarų Europos

Šereitlaukio (Šereitlaukio) II piliakalnis (Pagėgių sav.), K. Navickas, 1963 m.¹²

Koplyčialnis iš alėjos pusės, tarpukario nuotrauka.¹⁴ Dalis klevų, kuriais buvo apsodinta kalva ir į ją vedanti ilgoji alėja ir kurie tebeauga iki šiol, jau XX a. pradžioje buvo brandūs medžiai. Kita vertus, nuotraukoje ši vieta matoma gerokai atviresnė.

didžiuosiuose karališkuosiuose parkuose (Caserta, Kassel, Windsor etc.), pastanga išlyginti kelio reljefą vardan visiško jo tiesumo rodo nemenkas dvaro savininkų ambicijas. Kita vertus, galima išvelgti ir regioninės tradicijos tąsą (netgi kai kuriose Lietuvos dvarų sodybose nuo XVIII a. rūmus ir atokesnę sakralinę vietą jungė ilga ašinė alėja, apsodinta medžiais).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje galima išskirti dar vieną etapinį Šereitlaukio dvaro sodybos želdynų sodinimą. Būtent tuo metu buvo pasodinta dauguma uosių, iki šiol išlikusių senosiose dvaro alėjose, greičiausiai jais pakeičiant išnykusias alėjų medžių eilių atkarpas. Atskiros alėjų dalys atsodintos klevais, kai kur liepomis. Šiuo laikotarpiu datuoti želdiniai palei senuosius kelius, simetriškai sukančius nuo sankryžos į Bitėnus ir Dalnizo palivarką. Į pietvakarius nuo šios sankryžos atsišakojantis kelias (Alėja Nr. 5) tuomet apsodintas karpotaisiais beržais, tikėtina, pramaišui su platanalapiais klevais (gausios pastarųjų atžalos). Į šiaurės vakarus atsišakojantis kelias panašiu metu apsodintas paprastaisiais klevais, vėlgi pramaišui su platanalapiais klevais (išlikę šimtamečiai šios rūšies egzemplioriai abiejose kelio pusėse), o kiek toliau į mišką – pušimis, liepomis ir ažuolais. Pastarosios alėjos atokesniame tęsinyje (neįeinančiame į saugomą dvaro sodybos teritoriją) galima pamatyti paprastųjų bukų.

Po Antrojo pasaulinio karo dar kartą nuniokotą Šereitlaukio dvarą perėmė Vilkyškių tarybinis ūkis, veikęs iki pat Nepriklausomybės atstatymo. Šiuo laikotarpiu ir po jo kartu su dvaro pastatais ilgainiui sunyko ir dalis istorinių želdinių, vaismedžių sodai, dvaro

laikų gėlynai, dvaro sodyba galutinai prarado reprezentacinę funkciją ir įvaizdį. Visiškai sunykęs sodas, buvęs tarp dabartinio parko medyno ir rūmų, rūmų vietoje susiformavo klevų ir kitų medžių sąžalynas, atskiri ilgosios alėjos segmentai apaugo arba buvo apsodinti mišku, kai kurie istoriniai alėjos medžiai patyrė miško stelbiamą poveikį. Menkai prižiūrimame parke sunku išvelgti istorinę jo struktūrą, nors, kita vertus, kryptingos jos deformacijos išvengta. Pagrindinės dvaro želdynų dalys buvo išsaugotos: mūsų laikus pasiekė, nors ir ne geriausios būklės, iš esmės visos senosios dvaro alėjos ir didelė dalis šimtamečių medžių. Takų ir kelių tinklas pakito nedaug, bene ryškiausias struktūrinis pokytis – nuo ilgosios (rūmų – Koplyčkalnio) alėjos netoli dvaro sodybos centro atsišakojantis kelias Nemuno link – didelės įtakos istoriniams dvaro želdiniams nepadaręs.

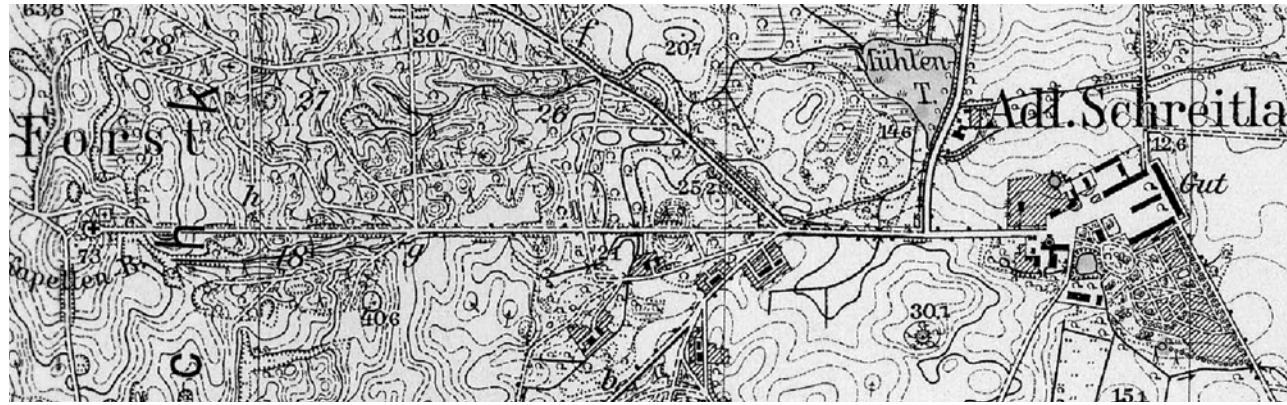
Rezidencijos želdynai dvaro laikotarpiu sudarė įvairiapusišką vieningą visumą, negana to, tai buvo ir tebėra atviro tipo želdynas, įsiliejantis į aplinkinį kraštovaizdį, kuris taip pat priklausė šiam dvarui. Visame dvaro želdynų komplekse sąlygiškai galima išskirti keletą svarbių dalių, tarp jų 5 ilgesnės, įvairiais medžiais (daugiausia liepomis ir klevais) apsodintos alėjos, pro kurias patenkama į istorinį dvaro centrą iš skirtingų apylinkių, dvaro centrinės dalies želdinių grupės, parkas dvaro sodyboje ir želdiniai Koplyčkalnio aplinkoje.

Šereitlaukio dvaro sodybos želdynų formavimui galima išskirti kelis pagrindinius etapus, kiekvienas iš jų paliko savo žymę fragmentiškai išlikusiame istorinio želdyno audinyje. Dalis želdynų keitėsi, kita dalis buvo palaispniui

Žirgai aptvare, prie Šereitlaukio dvaro sodybos arkliadžių XX a. pr. nuotrauka.¹⁶ Antrajame plane matomi klevų puslankiu gaubiami rūmai, spirito varyklos kaminas ir ilgosios alėjos (Nr. 3, žr. lentelę), vedančios Koplyčkalnio link, fragmentas.

Šereitlaukio dvaro sodybos situacija XX a. pr. – XXI a. (planinė-erdvinė struktūra išlieka)¹⁷

1936 m.

1952 m.

1995 m.

2015–2017 m.

atsodinama jaunais, ne visada tos pačios rūšies medžiais, kas taip pat gerokai keisdavo pirminį želdyno vaizdą. Todėl šiuo metu dvaro sodyboje galima matyti daugiasluoksnį kultūros ir gamtos paveldą. Tvarkant ir prižiūrint parko želdinius, ši daugiasluoksniskumą svarbu išsaugoti.

1. Iki XIX a. pradžios – valstybinio dvaro sodyba. Šio laikotarpio botaninis palikimas – senoji Šereitlaukio dvaro liepa ir dalis senųjų medžių ilgojoje alėjoje, taip pat parko masyve augantys stori ąžuolai. Šiuo laikotarpiu susiformavo pagrindinių kelių ir hidrografinis tinklas, kuris vėliau buvo pakoreguotas.

2. Nuo XIX a. I p., išlyginant reljefą pylimais ir perkasomis, suformuojama ~2 km tiesi alėja, jungianti dvaro sodybos centrą su priešingame jos gale ant supiltos kalvos pastatyta koplyčia. Šiuo laikotarpiu susiformavo visos pagrindinės dabartinio želdynų komplekso struktūrinės dalys: griežtai simetriškai suplanuotos ir išlygintos, medžiais (daugiausia liepomis ir klevais) apšodintos alėjos, klevais apšodintos vadinamos Koplyčkalnio ir Milžinkapio kalvos šių alėjų ašyse, geometrinio parko masyvas, supamas peizažinės dalies, sodas šalia dvaro sodybos centro, plačioji liepų alėja palei rytinį parko pakraštį.

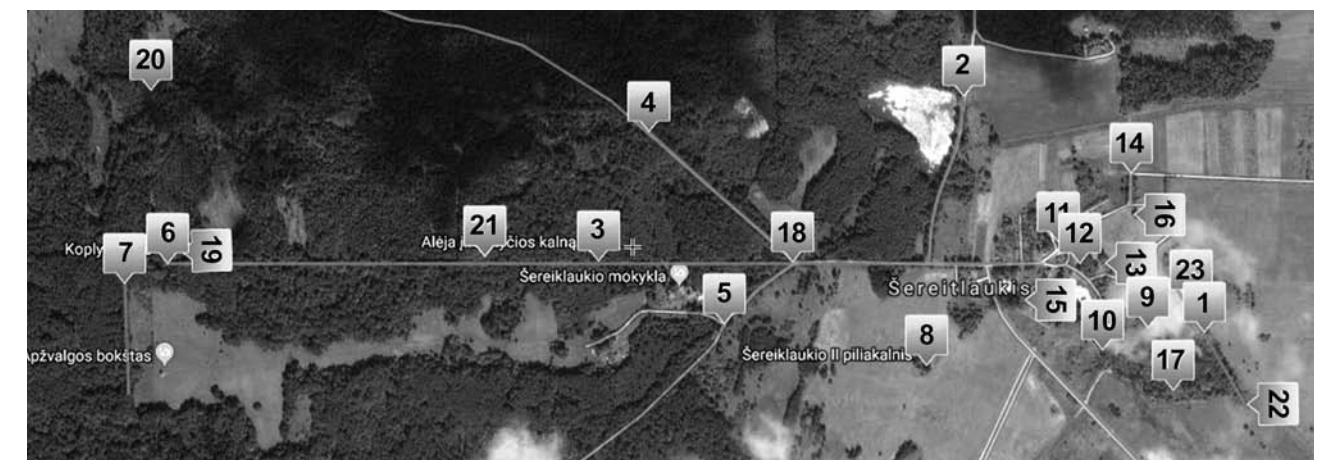
3. Nuo XIX a. 2 pusės iki I pasaulinio karo – intensyvūs parko ir alėjų apšodinimo darbai, dvaro sodyboje pagausėja dekoratyvinių introdukuotų medžių rūšių (europinių maumedžių, kanadinių tuopų ir kt.), medžiai atsodinami alėjose (paprastieji klevai, platanalapiai klevai, mažalapės liepos, paprastieji uosiai), formuojami parko želdiniai – parke mažėja ligotinio gan griežto reguliarumo, daugėja peizažinio

planavimo bruožų, želdiniais išryškunami simboliniai akcentai.

4. Nuo I pasaulinio karo iki II pasaulinio karo pabaigos. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą prasidėjo Dreslerių dvaro nuosmukis, o netrukus dvaras patyrė didelių nuostolių prasidėjusiam kare. Visa tai atsiliepė ir parkui: tuomet parko kūrimas iš esmės sustoja.

5. Nuo II pasaulinio karo pabaigos – palaiptis dvaro želdinių degradacijos laikotarpis.

Rūšinė sodintų medžių ir krūmų sudėtis palyginti neįvairi, vyrauja vietinės rūšys: paprastasis ąžuolas, paprastoji pušis, paprastasis klevas, trapusis gluosnis, paprastasis uosis, karpotasis beržas, blindė, juodalksnis, mažalapė liepa. Natūraliai priaugę kalninė guoba, drebulė, paprastasis klevas. Dalis istorinių liepų gali būti atvežtinės, jų tarpe paminėtina didžialapė liepa į P-R nuo buv. rūmų. Tarp introdukuotų istorinių medžių paminėtini: raudonasis ąžuolas, platanalapis klevas, paprastasis kaštonas, kanadinė tuopa, europinis maumedis, vakarinė tuja, taip pat krūmai: juoduogis šėivamedis, darželinis jazminas, pilkoji lanksva, paprastasis agrastas, baltauogė meškytė, įvairių rūšių erškėčiai, paprastasis putinas. Želdinių rūšinė įvairovė Šereitlaukio dvaro sodyboje turėjo būti gerokai didesnė. Kol kas nėra pakankamai istorinių duomenų šiai įvairovei identifikuoti ir išsamiau pristatyti, tačiau vietos gyventojai pasakoja apie įvairias margažiedžių rožių veisles, atsiminimuose užfiksuota paprastoji cidonija, miške į šiaurę nuo Koplyčkalnio auga paprastasis bukas (keli medžiai), o sodybvietėje, buvusios pirties aplinkoje, pastebėta pilkosios tuopos atžalų

Šereitlaukio dvaro sodybos istorinių želdynų ir želdinių schema, dabartinė padėtis (pilka žymimos istorinių alėjų linijos, skaičiais – svarbiausi želdiniai ir jų grupės): 1. Alėja Nr. 1 (palei rytinį parko pakraštį). 2. Alėja Nr. 2 (palei buv. malūno tvenkinį). 3. Alėja Nr. 3 (nuo dvaro sodybos centro iki Koplyčkalnio). 4. Alėja Nr. 4 (senojo kelio link Bitėnų atkarpa). 5. Alėja Nr. 5 (senojo kelio Dalnitzo palivarko link atkarpa). 6. Koplyčkalnis. 7. Raudonųjų ąžuolų eilė. 8. Milžinkapis. 9. Parko centrinė dalis ir seniausi ąžuolai. 10. Parko V dalis su senaisiais medžiais. 11. Svirno aplinkos medžiai. 12. Senoji liepa šalia rūmų vietos. 13. Klevų puslankis. 14. Medžių eilė palei ūkinį kelią. 15. Tuopų eilė ir kiti medžiai tvenkinių aplinkoje. 16. Gluosnis (šalia buv. arklidžių vietos). 17. Pietinė parko dalis. 18. Alėjų 3, 4 ir 5 sankryža. 19. Medžiai Koplyčkalnio aplinkoje, senosiose kapinėse. 20. Sodinti medžiai miške (bukai ir kt.). 21. Sena liepa Alėjoje Nr. 3. 22. Liepa Alėjos Nr. 1 istorinėje linijoje. 23. Medžiai šlapžemėje į R nuo parko. Schemą sudarė S. A. Davenis, Dainius LABECKIS

arba sėjinukų. Kai kurie dekoratyviniai augalai galėjo paplisti iš vėlesnių dvarvietėje įsikūrusių gyventojų sodų, tačiau jų tarpe, tikėtina, įmanoma rasti ir dvaro laikų genetinį palikimą. Kita vertus, Šereitlaukio dvaro sodybos želdyvuose yra palyginti daug išskirtinės vertės egzempliorių – autentiškų istorinio parko relikvų, išpūdingų pavienių medžių ir želdinių grupių. Šie medžiai išskiriami atskirų dvaro sodybos želdinių aprašymuose. Palyginti labai didelis medžių skaičius atitinka formaliuosius saugomų botaninių gamtos paveldo objektų kriterijus (kamieno diametras/apimtis 1,3 m aukštyje ir istorinė atskirų egzempliorių vertė), dalis jų atitinka valstybės saugomų objektų kriterijus, kai kurie – gamtos paminklų kriterijus.

Vyraujanti medžių būklė ir gyvybingumas visose dvaro sodybos dalyse patenkinamas, kritinės būklės medžių procentas nėra didelis. Prasta kai kurių želdinių būklė yra ilgametės nepriežiūros ir netinkamos priežiūros pasekmė. Dalis istorinių medžių per XX a. – XX a. pr. buvo iškirsta. Pastaraisiais metais istorinė tuopų eilė, ribojanti vakarinio tvenkinio aplinką, smarkiai nukentėjo nuo bebrų: dalis medžių žuvo, dalis liko apgraužtais kamienais. To galima būtų nesunkiai išvengti, vos pastebėjus daromą žalą, medžių kamienus apsaugoti tinkleliais arba tvorelėmis.

Dalis medžių yra nukentėję dėl netinkamo genėjimo, tačiau galima pasidžiaugti, kad iki šiol tai nėra labai paplitusi bėda Šereitlaukyje. Dalis medžių serga ir žūsta dėl natūralių, iš dalies su klimato kaita susijusių priežasčių. Visi kaštonai Šereitlaukyje yra pažeisti keršosios kandelės ir grybinių ligų, daugelyje paprastųjų uosių pastebimi grybinės kilmės uosių džiūtės požymiai. Kai kurios liepos ir klevai pažeisti grybinių ir kitų ligų. Tiesa, skirtingose dvaro sodybos zonoje medžių būklė gana įvairi, priklausomai nuo augavietės sąlygų ir medžių rūšinių ypatybių.

Atsižvelgiant į medžių būklę, jų reikšmę ir vertę, planuojama imtis jų profesionalaus tvarkymo ir priežiūros. Darbus atliekantys sertifikuoti arboristai turėtų kiekvienu atveju pasirenkamas priemones patikslinti, pagal poreikį taikydami papildomus detalesnius tyrimų metodus. Kiekvienu konkrečiu atveju rekomenduojama taikyti profesionalias šiuolaikinėje arboristikoje priimtas priemones želdinių gerovei ir stabilumui užtikrinti ir jai palaikyti ateityje: lajų surišimą ir suveržimą, kamieno suveržimą, lajos redukciją, atramų statymą, augavietės sąlygų gerinimą, selektyvų jaunų medelių šalinimą, kada jie stelbia vertingų brandžių medžių apatines šakas. Kaskart, prieš parenkant tikslesnes priemones, medį reikia detaliau ištirti.

Ilgosios (buv. rūmų - Kopyčkalnio) alėjos fragmentas, 2019 m. Dainiaus Labeckio nuotrauka

Alėjų medžius rekomenduojama tvarkyti teikiant prioritetą istoriškai vertingiausiems medžiams, kuriems reikalingas gydymas ir globa. Kai kuriems blogesnės ar net labai blogos būklės medžiams yra būtina profesionali pagalba, dalį medžių galbūt teks šalinti – tokiais atvejais vis dėlto reikėtų palikti estetiškai vertingus medžių kamienus, kurie palaikytų seno parko autentišką įvaizdį.

Tvarkant dvaro sodybos želdinius, ypač parką, būtina išsaugoti ne tik vertingus istorinius medžius, bet ir, atsižvelgiant į perspektyvumą, didžiąją dalį jaunesnių medžių, kurie palaipsniui tampa pamaina seniesiems. Taip pat atkreiptinas dėmesys ir į medžių polajo, apatinio ir viduriniojo ardo, ypač krūmų apsaugą, be kurios istorinių želdinių masyvų saugojimas būtų nepilnas ir duotų nepageidaujamų efektų: pašalinant apatinį ardą parkas praranda savo jaukumą ir išraiškingumą, sumenksta želdinių kompozicijų estetinė vertė ir vienovė, vietoje viso to liktų kiaurai permatomas plotas – teritorija, kur dominuoja medžių kamienai. Be to, pašalintų krūmų vietoje ilginiui susidarytų sąlygos plisti menkaverčiams savaiminiams medeliams ir tolimesnėje perspektyvoje parkas

anksčiau ar vėliau jais užželtų. Todėl apatinio ardo „valymas“ nuo jaunų medžių rekomenduotinas tik tais išimtiniais atvejais, kai norima atkurti išnykusius (tačiau georadaru pagrįstus) takus arba kai tai padeda išryškinti vertingas želdinių grupes, arba kai jauni mažesnės vertės medžiai gali užstelbti senųjų didelės vertės medžių apatines šakas, kurioms būtinas geresnis apšvietimas.

Želdinius (arba želinius) buvusių rūmų teritorijoje, esančioje už liepos, prasminga išsaugoti kaip žaliają sieną, įprasminančią neišlikusių rūmų turį ir sudarančią foną gamtos paveldo objektui. Tai svarbu ne tik dėl estetinių priežasčių, bet ir dėl senosios liepos – vieno žymiausių ir įvairiapusiškai vertingo šios dvaro sodybos akcento – kaip gamtos paveldo objekto apsaugos. Liepa jau ne vieną šimtą metų augo iš rytų pusės dengiama rūmų, o, juos nugriovus – medžių. Todėl pašalinus esamą medžių masyvą už šios liepos ir atvėrus erdvę, staiga pasikeitusi jos augimvietės situacija neigiamai atsilieptų medžio fiziologijai ir statikai: senam medžiui būtų sunku prisitaikyti prie pasikeitusio apšvietimo, vėjo krypties ir stiprumo, kurį šiuo metu švelnina už liepos esantys želdiniai.

LITERATŪRA

1. Lietuvos dvarų sodybų atlasas, t. 2: Pagėgių savivaldybė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 229.
2. Ragnit: Topographische Karte 1:25 000 (Mefstischblatt 87 [998]), 1936, Archiwum map zachodniej Polski, prieiga: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=8343>, http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/0998_Ragnit_1936.jpg
3. Šereitlaukio dvaro sodyba, in: Kultūros vertybių registras, prieiga: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/ff2eebae-6e94-4ee9-b430-3368c16ac47b>.
4. P.vz., Mažosios Lietuvos enciklopedija, t. 4: Rahn – Žvirežeris, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, MELI, 2009, p. 391.
5. Preußischen Urmesstischblatt Nr. 87, 1860, Staatsbibliothek zu Berlin - Preußischer Kulturbesitz, prieiga internete: http://genwiki.genealogy.net/Adlig_Schreitlaugken.
6. Lietuvos dvarų sodybų atlasas, t. 2: Pagėgių savivaldybė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 227-228.
7. Martynas Purvinas, Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais, Trakai: Voruta, 2015, p. 247.
8. Martynas Purvinas, Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais, Trakai: Voruta, 2015.
9. Schroetter Karte 1802, Maßstab 1: 160 000; Schroetterkarte Blatt 20, (1796-1802), Maßstab 1:50 000, Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz; Lietuvos dvarų sodybų atlasas, t. 2: Pagėgių savivaldybė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 225.
10. Preußischen Urmesstischblatt Nr. 87, 1860, Staatsbibliothek zu Berlin - Preußischer Kulturbesitz, prieiga internete: http://genwiki.genealogy.net/Adlig_Schreitlaugken.
11. Kultūros vertybių registras, Šereitlaukio, Šereiklaukio kapinynas vad. Milžinkapių, prieiga: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/158EE9ED-799C-42B0-B4B4-DB4DA2D75074>
12. Lietuvos istorijos instituto Rankraštnas / Fototeka (Archeologijos), Nr. ng. 14091, prieiga: <http://www.aruodai.lt/paieska/vaizdas.php?VId=14438>.
13. Lietuvos TSR archeologijos atlasas, t. 2: Piliakalniai, red. A. Tautavičius, Vilnius: Mintis, p. 162.
14. Angelai negali gyventi Žemėje, arba Knyga apie žmones: Onos Blankienės gyvenimo prisiminimai / [sudarytoja Kristina Blankaitė], Klaipėda: Druka, 2014, p. 72.
15. Martynas Purvinas, Šereitlaukio (Šereiklaukio) dvaro raidos bruožai, in: Kultūros paminklai, Nr. 11, Vilnius, 2004, p. 177.
16. Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai / D. Meškauskienė ir kt., Klaipėda: Libra Memelensis, 2010, p. 144.
17. Žemėlapis ir aerofotonuotraukų fragmentai, šaltiniai: Archiwum Map Zachodniej Polski, www.geoportal.lt, mapywig.org, Lietuvos Geologijos tarnyba)

Knygnešius mena Tauragės pilis

Daiva ZARANKAITĖ-KINIULIENĖ

Tauragė

Visuotinį knygnešystės reiškinį 2004 metais UNESCO įvertino kaip unikalią veiklą, pasaulyje neturinčią atitikmenų. XIX amžiaus pabaigoje per Tauragės Jūros upę driekėsi knygnešių keliai į Prūsiją ir atgal. Prabėgo 150 metų nuo pirmosios didžiosios bylos 1870 m. dėl carinės Rusijos imperijoje draustos lietuviškos spaudos platavimo. Apie tai byloja Knygnešių sienelėje Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje 1997 metų birželio 7 d. įamžinti šimtas labiausiai nukentėjusių knygnešių ir knygų skleidimo organizatorių. Prabėgo jau 80 metų, nes šis Lietuvos knygnešių sąrašas parengtas dar 1940 m.

Sartės upeliu ejo Rusijos imperijos-Vokietijos siena. Šioje vietoje stovėjo pasienio rusų sargybos postas ir muitinės Sartininų užkarda. Autorės nuotrauka

Pilis - muitinė

Gražiausias Tauragės miesto paveldo statinys – Tauragės pilis – mena istorinius laikus. Mūrinis dviejų aukštų muitinės pastatas iškilo 1844–1847 m. Jame buvo administracinės muitinės tarnautojų patalpos, viršutiniuose aukštuose jų gyvenamieji kambariai, o rūsiuose – areštinė, skirta sienos pažeidėjams. 1852 m. pastatas aptvertas mūro tvora, kieme pastatyta pirtis, ūkinės paskirties pastatai, iškastas šulinys. 1866 m. pastatų ansamblį rekonstruojant į pilies kalėjimą, pastatyti 4 kampiniai bokštai dantytais

kuorais su šaudymo nišomis ir 3 nauji korpusai. Pilyje veikė muitinė, bazavosi carinė kariuomenė, kalinti areštuotieji, tarp jų ir knygnešiai. Beje, muitininkas – viena seniausių profesijų, visada gerai apmokama, ji minima net Biblijoje ir čia vertinama neigiamai. Tauragės muitinėje dirbo nuo 6 iki 10 muitininkų. Štai Tauragės muitinės raštininkas Aleksandras Astrauskas po 1863 m. sukilimo dingo be žinios.¹ Tauragės krašto muziejuje viename stende traukia akį nuotrauka su riestaūsiu muitininku iš Emeljano Šamšūros kolekcijos, kurią padovanojo jurbarkiškis A. Šašys. Nuotraukos reverse rusų kalba manieringa rašysena užrašyta: „Tauragės brigados štabo bendradarbiui Emeljanui Jakovlevičiui Šamšūrai atminimui nuo 20 m. vyr. raštininko Nikolajaus Michailovičiaus (pavardė neįskaitoma). Taurogen, 1901 balandžio 17 d.“. Emeljanas Šamšūra tarnavo Tauragės pasienio brigadoje, išlikęs jo albumas su nuotraukomis, kuriose įamžinti jo bendradarbiai kariškiai ir jų šeimos nariai, saugoję carinės Rusijos imperijos sienas. Muziejuje galima pamatyti ir sienos riboženklius, kurie stovėjo prie Sartininų užkardos.

Muitinei talkino ir miestelio pirkliai žydai Joselis Knipas ir Šachna Maizelis. Tauragės muitinės užsakymu J. Knipas kasmet atveždavo apie 200 svarų švino, kurį muitinė naudojo parduodamų konfiskuotų kontrabandinių prekių plombavimui, o likusį parduodavo trisdešimčiai Tauragės puodžių puodų poliravimui Š. Maizelio parduotuvėje. Beje, J. Knipas savo namuose apie 1865 m. atidarė ligoninę Tauragėje dislokuotiems kareiviams.² Nuo 1843 m. Tauragės muitinėje ekspertu dirbo gydytojas Stanislovas Mikalauskas, baigęs Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją. 1866 m. dėl bendradarbiavimo su lenkais buvo iškeltas iš Tauragės.³

1819 m. įkurta Rusijos imperijos „Muitinės sargyba“ 1832 m. spalio 20 d. pervadinta Pasienio sargyba. Pasienis su Prūsija buvo stropiai saugojamas – 619 km ilgio sieną prižiūrėjo 4510 pasienio sargybinių. Tauragės pasienio sargybos brigada sukurta 1827 m. 1891 m. jai vadovavo generolas majoras M fon Nolde. Į pagalbą sienos saugotojams atvykdavo įvairūs carinės Rusijos kariuomenės pulkai. 1894 m. vasario 21 d. Tauragės muitinės apygardoje veikė III Dono kazokų pulkas, kuris paėmė I pūdą 12 svarų lietuviškų brošiūrų.⁴ Tauragės senosiose kapinėse ilsisi Nikolajus Dimitrijevičius Suzdalskis, 112 Uralo pulko gydytojas, miręs 1896 m. kovo 7 d.⁵ 1883–1887 m. 112 pėstininkų Uralo pulkas buvo dislokuotas Gardine ir Kaune, ėjo pasienio apsaugos ir muitinės tarnybą Jurbarke ir Tauragėje. Beje, šiame 112 Uralo pėstininkų pulke 1883–1887 m.

tarnavo dar jaunas, vėliau pirmasis Lietuvos kariuomenės vadas Silvestras Žukauskas.⁶

Po 1863 m. sukilimo uždraustos parapiinės mokyklos, o pradinėse buvo galima mokyti tik rusiškai. Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas pasikvietė Peterburgo švietimo apygardoje dirbusį Ivaną Kornilovą. Šis pasirūpino, kad M. Muravjovas leistų 1864 m. kovo 27 d. Tauragės parapiinės mokyklos mokytojui totoriui Jonui Krečinskiui dirbti Kauno liaudies mokyklos mokytoju.⁷ Jis, remdamasis savo surinkta lietuvių tautosakos medžiaga, dar domėjosi ir rašė straipsnius apie pagoniškas lietuvių dievybes.⁸ J. Krečinskis buvo pagarsėjęs kaip V. Zolotovo „Rusiško elementoriaus“ (1861, Peterburgas) transkribatorius (vertėjas-pritaikytojas). Šiame vadovėlyje rusiškus žodžius ir sakinius paaiškinio lietuviškai. J. Krečinskis, gyvenęs 1820–1885 m., išleido apie 20 knygų, tarp jų išėjo septyni „Русская грамота для Литовцев“

Paminklas knygnešiams Meldikviršių k., prie kelio Tauragė-Lauksargiai. Pastatytas 1971 m. aut. R. ir J. Meiziai. Autorės nuotrauka

(1875–1907) leidimai, kurie buvo leidžiami Vilniuje, A. G. Sirkino spaustuvėje, didžiausiais tiražais ir mokiniams brukami prievarta. J. Krečinskis transliteravo rusiškais raidėmis M. Valančiaus „Kantiškas arba kninga giesmiu“ (1865, tiražas 10 000 egz.) ir „Kalendorius arba Metskaitlius ūkiškasis“ (1869). Vėliau leistos ir iš sulaikytų pasienyje knygnešių atimtos pačios populiariausios knygos: M. Valančiaus Kantiškos ir Kalendorius arba Metskaitlius ūkiškasis; kaip kontrafakcija jos buvo išleistos įvairių Mažosios Lietuvos leidėjų klaidingai nurodant leidimo metus iki spaudos draudimo ir J. Zavadskio spaustuvę Vilniuje. 1865 m. rugsėjo mėn. cenzūros komitetas, vadovaujamas generalgubernatoriaus M. Muravjovo įpėdinio K. Kaufmano, uždraudė spausdinti bet kokius lietuviškus leidinius lotyniškais, lenkiškais raidėmis. Uždrausta tokius leidinius įvežti iš užsienio ir juos platinti.

Kunigai – lietuviškos spaudos skleidimo organizatoriai

Lietuvių spaudos draudimą pirmasis pasmerkė Žemaičių vyskupas M. Valančius. Jis per patikimus kunigus organizavo knygų leidybą užsienyje ir jų gabenimą į Kauno guberniją. Tilžėje buvo dekanas J. Zabermanas, įsteigęs spaustuvę lietuviškoms ir žemaitiškoms knygoms lotyniškais-lenkiškais rašmenimis spausdinti, Leipcige lenkas Kasperavičius turėjo Brokhauzo spaustuvę. Žalias Žygaičių kraštas mena 1867 m. M. Valančiaus suburtą organizaciją lietuviškos spaudos leidybai ir platinimui. Į ją įsitraukė Ropkojų kunigas Antanas Brundza, Žygaičių klebonas Vincas Norvaiša, redagavęs M. Valančiaus rankraščius, Žygaičių vikaras Pranas Grigaliūnavičius, Gaurės vikaras Vitalis Dembskis. Mažajoje Lietuvoje spausdintos

knygos, tarpininkaujant užkardos vadui kapitonui Burdzi (Jelgavos evangelikų liuteronų kunigo sūnui), per Sartininkų užkardą buvo gabenamos į Lietuvos gilumą. Po Lietuvą pasklido pirmosios draustos, Tilžėje išspausdintos iš M. Valančiaus rankraščių knygelės: „Perspeimas apej šventą wiera“, „Iš tamsybes wed tiktay kielis teisybes“ ir „Gromata apskrita Szwento Tewo musu Popiežiaus Piusa IX pas sawo aweles“. Jose aiškina, kaip nepasiduoti, nes carinės valdžios visai buvo remiamas stačiatikių pozicijų stiprinimas Lietuvoje silpninant katalikų bažnyčios įtaką.

Nuo 1872 m. gruodžio 20 d. uždrausti lietuviški leidiniai ir gotiškais raidėmis. Tauragėje religinėmis knygomis rūpinosi evangelikų kunigas Jonas Pipiras, čia gyvenęs 1872–1882 m. Buvo geras pamokslininkas, pamaldas laikė lietuvių kalba. Pats vykdavo į Mažąją Lietuvą parsigabenti religinės literatūros, nes trūko katekizmų, giesmynų. Sekamas carinės valdžios, išvyko į Klaipėdą. Čia gyvendamas rūpinosi ir išleido giesmyną, vadovėlį, iki 1889 m. redagavo laikraštį „Nusidavimas apie evangelijos prasiplatinimą“.

Vėliau Tauragės evangelikų liuteronų kunigas Martynas

Paminklas krašto knygnešiams Pagramančio k. pastatytas 2004 m. aut. Aleksas Atkočiūnas. Autorės nuotrauka

Keturakaitis nuo 1888 m. buvo įtariamas steigęs parapijoje slaptas mokyklas. Tauragės muitininkai ėmė sulaikyti jam adresuotų knygų siuntinius, kuriuose rasdavo ir lietuviškų knygų. 1892 m. per kratą jo bute rastos penkios lietuviškos knygos lotynišku ir gotišku raidynu. Tauragės muitininkai 1885 m. vasario mėnesį iš liuteronų bažnyčios kantoriaus Johano Ledratės, grįžtančio iš Mažosios Lietuvos, atėmė 15 lietuviškų knygų: 3 elementorius, 12 katekizmų.

Tauragėje kalinti knygnešiai

Lietuvoje buvo paplitusi Sankūno J. Garnio „Knygnešio daina“, parašyta 1883 m. gruodžio 31 d. (Lietuviškos Auszros kalendorius, 1885, p.51. – www.epaveldas.lt.)

„Asz už mariu žiemavojau,
Nes žiemos szaltos bijojau,
O pavasario sulaukęs,
Linksmas vėl atgal asz traukiaus...“

Pasienio ruože knygnešius gaudė policijos ir žandarų pareigūnai, pasienio sargybos, gubernijos akcizų valdybos tarnautojai. Nuo 1898 m. pavasario, dar labiau sustiprinus sienos apsaugą, leista šaudyti į pažeidėjus. Visa atimtoji spauda buvo pristatoma į artimiausią muitinę. Tauragės apygardoje buvo išsidėstę sargybinių postai: Plikiškė, Šilinė, Sartininkai.

Negalutiniais duomenimis, remiantis V. Merkio leidiniu „Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias. 1864–1904“, Tauragės muitinėje sulaikyta apie 140 asmenų, nešusių draudžiamą spaudą. Tauragė buvo viena iš Kauno apygardos teismų vietų. 1884–1890 m. Tauragėje buvo nagrinėtos 43 bylos. 1891–1894 m. Kauno apygardos teismas Tauragėje nagrinėjo 33 bylas.⁹ Kai kurie knygnešiai nešėsi po kelias knygas, todėl jie atsipirkdavo areštu nuo kelių dienų iki kelių savaičių ir bauda iki 25 rb.

M. Valančiaus slaptoji organizacija, vėliau veikusi Garšvių lietuviškų knygų draugija ir kitos įtraukė daug žemaičių knygnešių. Pagrindiniai organizatoriai kalėjo ir Tauragės kalėjime. Vienas pirmųjų J. Bielinio talkininkų spaudos gabenimo reikaluose buvo ūkininkas, knygnešys Martynas Survila, gyvenęs Varnaičių km., Batakių valsčiuje. Lietuvišką spaudą iš Mažosios Lietuvos pradėjo gabenti būdamas 25–30 m. (apie 1880 m.). 1887 m. lapkričio mėnesį jis buvo sulaikytas Tauragės muitinės apygardoje su 50 lietuviškų knygų, tąkart teismo išteisintas. Daugelį kartų keliavo į Tilžę parnešti lietuviškos spaudos, buvo nekart įkliuęs, kol caro paliepimu 1902 m. pradžioje nubaustas kalėjimu ir tremtimi Jekaterinoslavo gubernijoje. Grįžo iš tremties jau po spaudos

draudimo panaikinimo. Nepriklausomybės laikais kaip nukentėjęs knygnešys turėjo teisę nemokamai gydytis Tauragės ligoninėje.¹⁰ Priklausė Garšvių knygnešių draugijai. Bendradarbiavo su Žemaitijos knygnešiais D. Bubėnu, J. Sakalausku, St. Neteckiu, J. Kaspučiu. Juozas Kasputis buvo kurpius, įsitraukė į knygnešių veiklą ir, keliaudamas per Laukėšos pelkes, buvo sulaikytas. 1895 m. nubaustas penkeriems metams tremties į Archangelsko guberniją. Žiemos metu į tremtį buvo varomas pėsčiomis.¹¹

J. Bielinio bendražygis Antanas Bružys iš Zaltriškių kaimo Tauragės valsčiaus knygas iš Mažosios Lietuvos gabeno dideliais kiekiais, net keturis kartus buvo įkliuęs pasienio apsaugai. Nuo 1895 m. vasario 24 d. dvejus metus kalėjo Tauragės kalėjime ir galiausiai ištremtas į Sibirą.

Žemaitis Dominykas Bubėnas 1878–1882 metais tarnavo caro kariuomenėje. 1883 m. pradėjo knygnešio kelią. Buvo įkliuęs keturis kartus. Nešė „Aušrą“ ir kitą spaudą. Šiaurės vakarų Žemaitijoje buvo pažįstamas su daugiau kaip 40 knygnešiu. Kiekvieną mėnesį vykdavo lietuviškų knygų į Tilžę ir Bitėnus. Buvo žandarų sekamas. 1901 vasario 22 d. grįžtantį iš Mažosios Lietuvos areštavo, apie

Tauragėje gyvenę carinės Rusijos valdininkai. Tauragės krašto muziejaus ekspozicija. Autorės nuotrauka

pusantrų metų kalintas Tauragės kalėjime. Tada išstremtas į Viatkos guberniją. Nepriklausomybės laiku paskirta 50 Lt knygnešio pensija.

Knygnešys Feliksas Petravičius buvo smulkus žemaičių bajoras. Nuo 1883 m., kai pirmą kartą su D. Bubėnu nuvyko į Tilžę, organizuodavo ir gabendavo lietuvišką spaudą dideliais kiekiais. Pasienyje samdydavo nešikus. Kasmet išplatindavo draustos lietuviškos spaudos už 1000 rb. Turėdavo daug bendradarbių. Prasidėjus policijos paieškoms, pasitraukė į Mažąją Lietuvą. Į knygnešystę įtraukė savo sūnų, vėliau tapusį kunigu. F. Petravičių pasienio sargybiniai areštavo 1903 m. lapkričio 14 d. ir išlaikė Tauragės kalėjime 10 mėnesių. Neradę įkalčių, išsiuntė į Rygą. Nuo 1928 m. gaudavo vieną didžiausių 75 Lt knygnešio pensiją.

Juozas Norkus neprisipažino platines lietuvišką spaudą. 1896 m. sausio mėnesį jam paskirtas kardomasis areštas Tauragės kalėjime. Kartu kalėjo šnipas Konstantinas Kairys iš Sedos, kuris pranešė apie knygnešio pokalbius. Abiems knygnešiams paskirta bausmė – dveji metai tremties.

Čia aprašyti Kauno Vytauto Didžiojo karo

Renginys „Amžinoji siena“. Gyvenimas šiapus ir anapus. Tauragė, 2019 10 23. Autorės nuotrauka

muzejiaus sodelyje, Knygnešių sienelėje, įamžintų knygnešių, sulaukytų ar kalėjusių Tauragėje, likimai. Plačiame knygnešių tinkle tauragiškiai knygnešiai padėdavo pagrindiniams organizatoriams maistu, pastoge, knygų platinime. Daugelio knygnešių ir kapai nežinomi. Vienas jų, iš Trumpininkų km., Sartininkų valsčiaus kilęs Antanas Lukočius, kuris, eidamas 24-uosius gyvenimo metus, 1898 m. gegužės 6 d. mirė Tauragės kalėjime.¹²

Tauragės muitinėje sulaukytos knygos

Negalutiniais duomenimis, remiantis V. Merkio knyga „Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904“, Tauragės apygardos teritorijoje sulaukyta apie 43 930 egz. lietuviškų spaudos leidinių, 2558 religinių paveikslėlių su lietuviškais tekstais, maždaug pusei spaudos sulaikymų nerasta kaltinamųjų. Nežinia kam priklausė ir pasienio tarnybos pamiškėse ir palaukėse surasti dar 40 pūdų lietuviškų brošiūrų, atsišaukimų. 1900 m. birželio 23 d. Tarailiuose rasti išmėtyti J. Biliūno „Lietuviai ir lietuvaitės!“ atsišaukimai. (Tilžė, 1900).¹³

Daugelis knygnešių įkliūdavo po keletą kartų. Jaunesni vyrai sulaukyti su keliomis draustomis lietuviškomis knygomis pasienio tarnyboms sakydavo grįžtantys iš uždarbių užsienyje. Spaudą slėpdavo po drabužiais, batuose. Dideliais kiekiais knygos buvo gabenamos vežimais su dvigubu dūgnu. Vieni atnešdavo iki sienos, kiti pernešdavo per sieną. Daugiausia platintos maldaknygės, lietuviški elementoriai, kalendoriai, laikraščiai. Maldaknygės spausdintos 20-30 tūkst. egzempliorių, kalendoriai – 15 tūkst., mokslo populiarinimo literatūra 2-3 tūkst., grožinė literatūra – 5-6 tūkst. egzempliorių tiražu.¹⁴ Pačios populiariausios Motiejaus Valančiaus „Knyga giesmiu arba kanticzkos“, „Auksa altorius arba szaltinis“, „Balsas balandėlės arba mažas szaltinelis“, „Kalendorius arba metskaitlius ukiszkas“, S. Kušeliauskas, Martynas Sederavičius „Szaltinis“, L. Staugaitis „Lietuviškas lementorius dėl mažų vaikelių“, „Aušra“, „Tėvynės sargas“, „Varpas“ ir kt.

1895 m. balandžio 6 d. pasienio sargybos Tauragės brigados vadui generolui majorui M.fon Noldei buvo perduotas prie Plikiškės posto su 6 lietuviškos spaudos ryšuliais sulaukytas knygnešys Andrius Bielinis, žinomo Jurgio Bielino brolis. Tauragės muitinės duomenimis, buvo sulaukyta 60 pavadinimų 2753 egz. leidinių. Daugiausia, net 500 vnt., knygos „Keletas raštų apie Kražių atsitikimą“ (Tilžė, 1895). Knygnešį suėmęs Tilžės miesto policijos viršininkas P. Vičelis teiravosi Rusijos administracijos, gal jie galėtų išversti šią knygą į vokiečių kalbą, o tada Prūsijos valdžia būtų

pasiruošusi uždaryti spaustuves, spausdinančias tokias knygas. Pasipiktinę tokio P. Vičelio elgesiu, Tilžės pirkliai policijos viršininką apskundė ir jis buvo pasodintas į Tilžės kalėjimą.¹⁵

Lietuvių tauta ilgus metus kentė Rusijos imperijos valdžios priespaudą. Gyventojams buvo apribotos socialinės, ekonominės, politinės ir kultūrinės teisės, siekiama juos paversti stačiatikiiais ir priverstinai liepiama bendrauti tik rusų kalba. Spaudos draudimo panaikinimas paskelbtas 1904 m. gegužės 7 d., bet pasienyje lietuviškos knygos buvo sulaukiamos iki 1905 m. 1904 m. rugpjūčio mėn. Tauragės muitinė sulaukė „Litanija prie Motinos Dievo neperstojančios pagalbos“ (3000 egz), 10 lietuviškų brošiūrų, 20 pašto popieriaus su lietuviškais sveikinimais pakuočių. 1904 m. gruodžio mėn. Tauragės muitinė sulaukė 17 egz. lietuviškų knygų ir brošiūrų.¹⁶

Garbingu knygnešių vardu pavadinta viena Tauragės gatvių. Jų vardai įamžinti paminkluose ir kopyltstulpčiuose, stovinčiuose Meldikviršiu,

Pagramančio ir kitose Tauragės krašto vietose. Šiandien Tauragės pilis – miesto simbolis. Joje įsikūręs muziejus, vaikų biblioteka, moksleivių kūrybos centras. Tauragės krašto muziejuje „Santaka“ pilies rūsiai jau seniai tapę netradicine istorijos ir patirčių mainų vieta. Antrus metus vykdomas projektas „Kultūros muitinė“, remiamas Lietuvos kultūros tarybos ir rajono savivaldybės. Tai renginių ciklas įvairiomis temomis: kulinarinis paveldas, kinas, muzika, fotografija, dailė, teatras, istorija. 2019 m. spalio 23 d. vyko įsimintina teatralizuota istorijos pamoka „Amžinoji siena. Gyvenimas šiapus ir anapus“. Mažosios Lietuvos Jurbarko krašto kultūros centro studija „Diskutuotina“ su edukacine programa „Amžinasis pasienis“ suteikė galimybę nusikelti šimtą metų atgal ir įsijausti į knygnešių būtį. Šiuo tęstiniu projektu siekiama išsaugoti ir parodyti pilį kaip paveldo objektą edukacinėms, kultūrinėms, ekonominėms, socialinėms ir kitoms bendruomenės reikmėms, taip pat vystyti kultūrinį turizmą.

LITERATŪRA

1. Brigys Jonas. 1863 m. sukilimas Raseinių apskrityje. Vilnius, 2013, p.25.
2. Ten pat, p.172.
3. Ten pat, p.212.
4. Merkys V. Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904. Vilnius, p.470.
5. Kiniulienė D. Senosios Tauragės kapinės. – www.grazitumano.lt
6. Aničas Jonas. Generolas Silvestras Žukauskas (1861–1937). Vilnius, 2006, p.28.
7. Merkys V. Knygnešių laikai 1864-1904. Vilnius, 1994, p.38.
8. Krečinskis Jonas. Pagoniškos lietuvių dievybės// Lietuvių mitologija. T.1. Parengė N.Vėlius. Vilnius, 1995, p. 315-325.
9. Tauragės kraštas. Vilnius, 2007, p.119.
10. Kaluškevičius B., Misius K. Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904. Vilnius, 2004, p.452.
11. Ten pat, p.213.
12. Merkys V. Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904. Vilnius, 1994, p. 79.
13. Ten pat, p.494.
14. Stonienė Vanda. Lietuvos knyga ir visuomenė: nuo spaudos draudimo iki nepriklausomybės atkūrimo 1864–1990. Vilnius, 2006, p.25.
15. Misius K., Kaluškevičius B. Didysis knygnešys Jurgis Bielinis. Vilnius, 2006, p.115.
16. Merkys V. Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904. Vilnius, 1994, p.508.

Kas mūsų istorijai įpučia gyvybę? Tai leidėjas Kęstutis Demereckas

Antanas STANEVIČIUS

Klaipėda

Kaip leidėjas leidėjui turėčiau bent kiek pavydėti, tačiau negaliu: mokausi iš jo – iš Kęstučio Demerecko.

Ir ne visko galiu išmokti – istorinės erudicijos, atkaklumo, sistemingumo, specializacijos. Apie Tėvynės meilę čia nekalbėsiu, nes šiandien tiek daug šaukiančių apie meilę Lietuvai, bet nepadarančių paprasčiausių darbų, kad atkurtoji valstybė neišguitų daugelio lietuvių į užsienius... Jokie prašymai sugrįžti nepadėjo, kiek koronavirusas parvaro tūkstančius tautiečių į andai išmainytą ir niekintą gimtinę...

Jeigu Lietuvoje prieš trisdešimt metų būtų gyvenę daug žmonių, panašių į Kęstutį Demerecką, valstybėje būtume turėję keturis milijonus gyventojų ir be tų andai buvusių bendrapiliečių ukrainiečių, kurie pas mus randa šiltesnę pastogę, nors patraukė kur kas arčiau Šiaurės ašigalio...

Prisipažinsiu: steigti leidyklą mane paskatino Kęstutis Demereckas. Ne žodžiu, o savo pavyzdžiu, pačia laikysena. Kai tik jį susitikdavau pirmąjį mūsų atkurto valstybės dešimtmetį, visada būdavo linksmas, optimistiškas, kupinas naujų

Kęstutis Demereckas su žmona Violeta ir anūke Milda. Dalyvauja Gilė, ilgaplaukė taksė. Nuotrauka iš K. Demerecko asm. archyvo

knygų, atvirukų, minčių ir idėjų, kad leidyba rodėsi kaip džiugus sapnas, derlinga svajonių žemė. Tokį klaidingą išpūdį apie leidėjo duoną padėjo susidaryti tuomet dar gana neprasta knygų rinka ir pats Kęstučio būdas: ne dejuoti (ką tai padės?), o bet kokiomis sąlygomis sukurti rezultata. Kaip buvo galima nesižavėti leidyklos „Libra Memelensis“ išleista Johano Zembrickio (1866–1919) „Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija“, „Klaipėda XIX amžiuje“, „Klaipėdos apskrities istorija“! Šie iš vokiečių kalbos išversti, kruopščiai R. Adomavičiaus ir K. Demerecko suredaguoti fundamentiniai veikalai panardina mus, naujuosius klaipėdiškius, į miesto bei krašto praeitį, ir mes nebesijaučiame tarsi atšokusi pluta, kaip iš Mėnulio nusileidę ateiviai. Skaityti visą knygą galėjo paskatinti kad ir pirmas atverstas puslapis: „Reikia dar paminėti, kad Klaipėdoje gyveno ketvirtas juvelyras, pavarde Lapys (Lapies), tačiau būdamas ne vokiečių (lietuvis) negalėjo būti priimtas į cechą.“ Taip XVIII amžiaus pabaigą mes galėjome sugretinti su XX amžiaus antrąja puse, kai nelietuvis, iš Rytų atkeltas „specialistas“, Klaipėdoje turėjo pirmenybę ir butui gauti, ir užimti vadovaujančias pareigas.

Daugelis K. Demerecko išleistų knygų rodo, kaip lietuviai per kelis amžius atkakliai laikėsi Klaipėdoje ir pajūryje tarsi zunda. (Tai klaipėdiškio spaustuvininko Sauliaus Jokužio palyginimas, neigiantis lietuvių gretinimą su ažuolais: iš ažuolų būtų išpjovę lentas mūsų karstams...).

Johano Zembrickio veikalų pirmojo tomo tiražas buvo 4 000 egz., antrojo – 2 500 egz., trečiojo tomo – 1 500 egz. Jie greitai tapo bibliografinė retybė. Mažėjančius tiražų skaičius lėmė ne baimė, kad knygų per dešimtmetį neišpirks, o tokia proziška ir banali priežastis – lėšų stygius. Jau nusibodo keikti valdžią dėl nusikalstamo abejingumo Lietuvos kultūrai, kuri juk neįmanoma be knygų: niekas nesikeičia. K. Demereckas bus sutaręs vienas pirmųjų, kad neverta eikvoti energijos valdiško rėmimo paieškomis ir nusivylimams.

Paklaustas, kaip ryžosi leisti Zembrickį, kitus aukštos prabos istorinius veikalus, Kęstutis atsako klausimu:

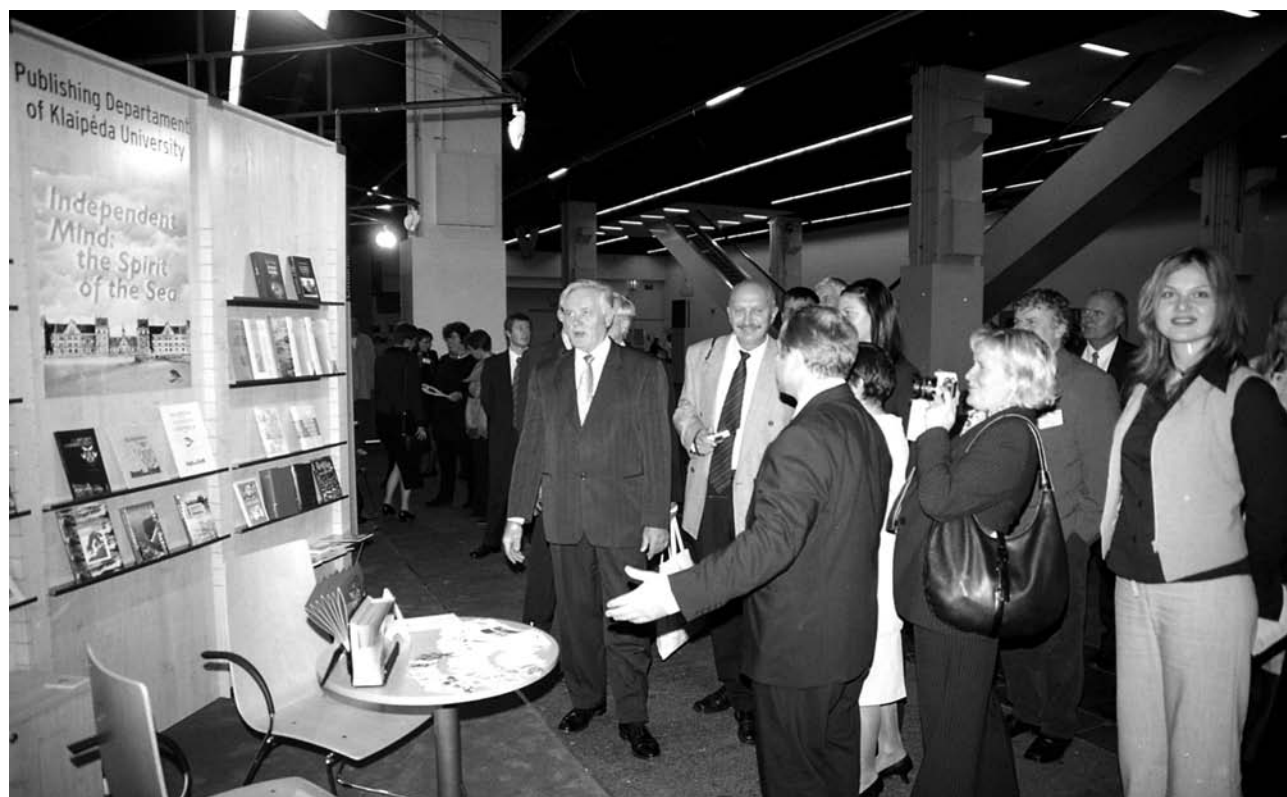
– O kas juos būtų išleidęs, kas juos išleistų, jei ne aš? Akiratyje nemačiau nė vieno, kas imtųsi šių darbų. Ryžtuosi, nes jaučiu, kad jie būtini mūsų kultūrai, kuri neįmanoma be istorijos pažinimo, o be kultūros tauta pasmerkta išnykimui.

Praėjusį rudenį Kretingos bibliotekoje kartu su keliomis dešimtėmis kultūrininkų buvau patekęs į tikrą lietuviybės šventę: leidėjas Kęstutis Demereckas ir istorikas Julius Kanarskas pristatė milžiniško dydžio (536 puslapiai) ir tokios pat vertės albumą „Kretingos krašto praeities vaizdai“.

Sudarytojai vienas per kitą glostė išmanųjų monitorių-ekraną, sklaidė knygos maketo puslapius, padidindavo ypatingo dėmesio vertas detales, o jų karšti komentarai tiesiog užbūrė, net praradome laiko nuovoką: dvi valandos prabėgo kaip minutė. Koks jausmas, kokios mintys už-

Kęstutis Demereckas Klaipėdos leidėjų būryje Frankfurto knygų mugėje 2002 metais. A. Stanevičiaus nuotrauka

Kęstutis Demereckas Frankfurto knygų mugėje 2002 metais kviečia Lietuvos Prezidentą Valdą Adamkų į Klaipėdos leidėjų knygų ekspoziciją. A. Stanevičiaus nuotrauka

Leidėjas Kęstutis Demereckas Frankfurto knygų mugėje 2002-aisiais metais pasitinka Poetą Marcelijų Martinaitį. A. Stanevičiaus nuotrauka

valdė mus ir ilgai netirpo? Kretinga ir žemė aplinkui ją – kokia čia buvo tiesiog aukšta civilizacija, kokia turtinga kultūra ir kilni dvasia vyravo iki Antrojo pasaulinio karo! Kokią kraupią žalą padarė Tarybų Sąjungos okupacija! Iš unikalaus albumo matome, ką okupantų komisariai sunaikino – ne vien paminklus, rūpintojėlius, sodybas, bet išžudė, ištrėmė šviesiausias žmones, o iš likusiųjų darė tarybinę liaudį su priverstiniu darbu ir Kremliaus emisarus šlovinančiomis demonstracijomis. Ačiū Dievui, kad atėjūnams nepavyko sukurti naujos žmonių bendrijos – rusiškai kalbančios tarybinės liaudies – gal medžiaga – lietuvių tauta – buvo pernelyg neklusni?

Kelių tūkstančių dokumentinių nuotraukų per vienerius metus nesurinksi, jų tikslų aprašų greitai nesurašysi. Netiktų čia vartoti apibūdinimo „dokumentinių“, nes dauguma fotografijų yra meniškos, keliančios tikrą estetinį pasigėrėjimą. Dirbo vyrai keliolika metų, o paieškos laukas – nuo seniausių fotografijų, atsiradusių čia greitai po šviesoraščio aparato sukūrimo Paryžiuje, nuo seniausių atvirukų, žemėlapių, pasklidusių po šeimą, bažnyčias, muziejus. Vieno K. Demerecko radinio vaizdai gniaužia kvapą: jie iš plačių negatyvų rinkinio, kuris apie aštuoniasdešimt metų ilsėjosi Kaune, Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus saugyklose. Fotografuota buvo

1931 m., 1936 m., 1938 m. ir 1940 m. etnografinių ekspedicijų metu.

Gerai, kad Kęstutis nujautė, kur ieškoti, o toji nuojauta taip pat neatsiranda per metus, per dešimt metų. Nuo pat vaikystės Kęstutis fotografavo, kolekcionavo atvirukus ir senovines nuotraukas. Kolekcionieriaus aistra, susilydžiusi su lituanisto ir istoriko išsilavinimu, skatinama patriotizmo, daro leidybos stebuklus – kitaip fotoalbumų apie Kretingos, Klaipėdos, Šilutės, Neringos praeitį ir dabartį pavadinti negali joks leidėjas, kadangi žino, kiek tai kainuoja. Ir ne vien pinigų, nes patirties, nuovokos, archyvų ir įdirbio už pinigus nenusipirksi.

Reikia tik džiaugtis, kad Kęstučio Demerecko „Libra Memelensis“ leidyklos knygas deramai įvertina ne vienas kitas žinovas, bet ir plačioji visuomenė. Štai Klaipėdos Imanuelio Kanto viešoji biblioteka jau keturiolika metų rengia populiariausios ir gražiausios knygos rinkimus, kuriuose kelis kartus leidėjo K. Demerecko knygos sulaukė daugiausia skaitytojų balsų.

„Klaipėdos uostas“, „Klaipėdos vaizdų albumas“, „Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai“, „Klaipėda 1945–1965 metais“, na, ir pati naujausia knyga „Nemuno delta: penkių šimtmečių akimirka“, kurta 30 metų, rodo Kęstučio dvasią, įklimpusią tarsi į medų Vakarų Lietuvoje.

Frankfurto knygų mugėje 2002 metais: Vilniaus meras Artūras Zuokas, leidėjai Saulius Jokužys ir Kęstutis Demereckas. A. Stanevičiaus nuotrauka

Gimė leidėjas Šilutėje, Klaipėdoje studijavo lietuvių kalbą ir režisūrą. Humanitariniai pamatai padėjo vis geriau fotografuoti, o azartą istorijos tyrinėjimams bus, ko gera, paskatinęs Mažosios Lietuvos žinovas docentas Jurgis Mališauskas, vadovavęs kursiniam darbui „Užrašai ant mažųjų architektūros (kapinių) paminklų Klaipėdos krašte“. Studentiškas darbas išaugo iki dvylikos tomų, kuriuose nufotografuoti išlikę Klaipėdos krašto kapinaičių paminklai ir užrašyti tekstai nuo jų.

Apleistos, išdraskytos kapinės, dar taip neseniai buvusios švarios ir tvarkingos su daugybe meniškų paminklų, kurių dar buvo užsilikusių, kėlė Kęstučio širdyje kultūros paveldo gynimo jausmus. Tragiškoji Mažosios Lietuvos dalia persekiojo kiekviename žingsnyje: vieni gyventojai iš Rytų artėjant frontui buvo išvaryti hitlerininkų, kiti pasitraukė į Vokietiją vėliau, kai juos išgąsdino tremtys į Sibirą ir kolūkinė santvarka. Atvykėliai įsikūrė paliktuose namuose, tačiau kapinių jie neprižiūrėjo, greičiau – grobė. Klaipėdos miesto kapinės, turėjusios įstabių paminklų šio krašto šviesuoliams, virto girtuoklių suėgų vieta, o ikikariniai antkapiai ėmė „puoštis“ raudonomis žvaigždėmis ir rusiškais pavardėmis: kolonistai nesivaržė laidoti artimųjų ant anksčiau palaidotų klaipėdiškių palaikų. Užuo-

K. Demereckas pasirašo autografus. Algirdo Darongausko nuotrauka

gelbėję ir tvarkę meniškąsias Klaipėdos kapines, tarybiniai funkcionieriai jas sunaikino...

Gal iš protesto barbarų siautėjimui ir subrendo Kęstučio Demerecko pašaukimas: gelbėti tai, kas įmanoma, suteikti naujesiems Klaipėdos miesto ir krašto gyventojams istorinę ir kultūrinę atmintį, kuri, skaičiuojant metais, taip netoli.

Jaunojo kraštotyrininko siekius skatino ir nauji draugai Klaipėdos konservatorijoje, jos profesūra, vadovaujama Vytauto Jakelaičio, kurio nuopelnai Klaipėdos kultūrinimui ir lietuvinimui yra didžiuliai.

Studijų metais pradėjęs dirbti Paminklų konservavimo institute fotografu ir daugiau nei du dešimtmečius fiksavęs Mažosios Lietuvos paminklus, šiandien K. Demereckas atestuotas kultūros paveldo ekspertas, tarptautinės paveldo organizacijos ICOMOS narys, tad savo nuomonę gali paremti ir oficialiu savo statusu. Deja, ne visada pagrįsta specialisto ir patrioto nuomonė vertinama: pavyzdžiui, jau naujosios Lietuvos laikais, kai pagrįstai tikėjomes dėmesio lietuviškajai kultūrai, Kęstutis Demereckas Klaipėdos miesto valdžiai teikė daug projektų, programų. Kadangi niekam Savivaldybės rūmuose to nereikėjo, Kęstutis suprato, kad verta susitelkti į istorinių knygų rašymą ir leidybą.

Pirmas kapitalinis darbas buvo parašytas su istorike Birute Serviene „Žvejyba pamaryje XVI–XX a.“ (1998), po metų pasirodė pirma didelė K. Demerecko studija – „Klaipėdos uostas“, sulaukusi kelių leidimų.

Klaipėdos uosto istorija – tai paties miesto istorija: jūrų prekyba, įvairių jūrinių valstybių pirkliai kūrėsi Klaipėdoje, pristatė iki šiol išsilikiusių rūmų. Liko ir jų paskleista patirtis, įsikūnijusi uosto įrenginiuose. Labai svarių uosto plėtimo darbų atliko Lietuvos specialistai nuo 1923 iki 1939 metų. Lietuviškais uosto rekonstrukcijos planais naudojosi ir tarybiniai uosto vadovai, raudonu pieštuku užrašę nuorodų vertimus iš lietuvių kalbos į rusų...

Kai 2002-aisiais Lietuva buvo garsiosios Frankfurto knygų mugės viešnia, Kęstutis Demereckas ekspozicijos salėje daugiausia iš visų lietuvių turėjo ką veikti: buvusieji Klaipėdos krašto gyventojai buvo apspitę jo leidinius, klausinėjo, dalijosi prisiminimais, graudinosi... Prarastoji gimtinė spaudžia ašaras iki pat Pasaulio pabaigos... Tada Kęstutis savo didžiojo „Klaipėdos vaizdų albumo“ dar neturėjo, o kaip jis būtų tikęs! Su kiekvienais metais besidominčių Klaipėda žmonių Vokietijoje vis mažiau, nes jie nenumaldomai traukia pas Abraomą. Matyt, ši slinktis buvusiems klaipėdiškiams padėjo nuspręsti ir žengti itin reikšmingą žingsnį, kurio

laukė ir juo neatsidžiaugia Klaipėdos istorijos tyrinėtojai: išeiviai padovanojo levos Simonaitytės bibliotekai turtingą vadinamąjį ADM archyvą: dokumentus, fotografijų albumus, knygas, žurnalus, paveikslus, metraščius. Vertingiausias, nematytos nuotraukos ir atsirado populiariajame „Klaipėdos vaizdų albume“, kurio yra dvi laidos – lietuviška ir vokiška. Tikėtina, kad brangius fotoalbumų leidybos kaštus bent iš dalies padeda susigrąžinti turistai iš Vokietijos, kurių, kaip jau esame pastebėję, vis mažiau. Tiksliau pasakius, vis mažiau tų, kurie domėtusi protėvių gimtine, taigi ir knygomis apie ją.

Grįžkime į Frankfurto knygų mugę. Vieną popietę Kęstutis dingo kaip į vandenį, o vakare grįžo švytintis kaip Mėnulis.

– Žiūrėkit, ką antikvariatuose radau!

Kęstutis ištiesė pluoštą atvirukų su ikikarinės Klaipėdos vaizdais.

Kuriame pasaulio mieste jis būtų, visų antikvariatuose suranda Mažosios Lietuvos miestų atviruką, knygą ar puošnią peleninę, užsklendžiamą butelį. Taip „Libra Memelensis“ leidykloje susikaupė Mažosios Lietuvos ikonografijos rinkinys. Tai ne vienas tūkstantis senų atvirukų, fotografijų, graviūrų, žemėlapių. Jų kolekcijos papildymui Vilniaus antikvariatuose ieško sūnus Kristijonas, o Kaune talkino duktė Aušra, kai ten studijavo mediciną. Kauno antikvariniame knygyne ji surado unikalią XIX a. Klaipėdos miestiečių mokyklos bibliotekos knygą anglų kalba.

Kolekcionieriaus aistra labai pasitarnauja leidybai: skaitytojai teisėtai nori ne jau kelis kartus matytų, o visiškai neregėtų iliustracijų.

Surinkęs daugybę įvairiausių laikų atvirukų, Kęstutis ir pats sėkmingai perkando šio nepaprasto žanro paslaptis. Sutikime, kad ne kiekviena gera nuotrauka gali tapti geru atviruku. Pusę amžiaus iš rankų nepaleisdamas fotoaparato, Kęstutis ir vaizdą atvirukui parenka kitaip, ir fotografuoja kitaip. O kaip? Pabandykime ir mes sukurti atviruką, kuris turi būti ir paprastas, ir nepaprastas vienu metu!

Ką daro, kaip susitvarko Kęstutis su savo

negatyvų archyvu – neįsivaizduoju, tik žinodamas jo tvarkingumą spėju, kad jis jame nardo kaip protingasis delfinas vandenyne... Gal dar padeda žmona Violeta. Ji matematikė, ji tikslė! Padeda ne vien beribėse negatyvų mariose, kur kas svarbiau jos sugebėjimai dirbti kompiuteriu. Jai kompiuteris nebuvo baidi naujiena, nes tarybiniais laikais dirbo su ESM – elektroninėmis skaičiavimo mašinomis, kurios užimdavo vos ne sporto salių dydžio patalpas.

Mes su Kęstučiu galime pagal savo patirtį įvertinti leidybos darbą rašant ranka, spausdinant mašinėle, kuriai lietuvišką šriftą reikėjo prilituoti, tekstų rinkimą švino garais alsuojančiu linotipu, nuotraukų klišių gaminimą cinkografijoje ir dabartinį patogumą, spartą ir kokybę dirbant kompiuteriais, skaneriais, skaitmeniniais fotoaparatais, spausdinant nuo ofsetinių plokščių.

Violeta Kęstučiu suteikia ne vien technologinį, bet ir dvasinį užnugarį: leidyba šiandien finansiškai ir emociškai sunki kaip ir Martynui Jankui, vis persekioja rizika įklimpti į skolas, patekti į visišką aklavietę. Štai šiandien, kai pasaulį siaubia koronavirusas, o visas valstybes turi kaustyti karantinas, kas mūsų Lietuvėleje galvoja apie naujų knygų pirkimą, kai galva neišneša, už ką reikės nusipirkti duonos! Kęstučiu ir Violetai Demereckams gintis nuo bado, jei to prisireiks, padės sodyba su daržu Rusnės saloje. Kęstutis įsikūrė šalia savo brolio, namą atstatė savo rankomis senuoju statybos būdu. Išėjo gražus kuršiškasis namas, o tai ir privalu šio krašto mylėtoju bei tyrinėtoju.

Ar aš tikrai Kęstučiu taip nieko ir nepavydžiu?

Gerai pagalvojęs prisipažįstu: pavydžiu dailininkės, profesionalios restauratorės Jolantos Mažeikaitės. Tokio subtilaus fotoalbumo maketo, tokio kruopštaus fotografijų parengimo iš tiesų pavydžiu...

Perskaitęs, ką parašęs, pats savęs klausiu: ar Kęstutis Demereckas yra tobulas?

Leidėjas jis yra tobulas, o man daugiau nieko ir nereikia!

Pietų Baltijos dvarai (II)

Juozas VERCINKEVIČIUS

Vilnius

Tęsiame Rambyno regioninio parko direkcijos įgyvendinamo projekto „Pietų Baltijos dvarai“ veiklų fiksavimą laike. 36 mėnesių projektas įpusėjo. Daug prasmingų darbų jau padaryta.

Takelis palei Bitę

Rambyno regioninio parko direkcija dar 2003 metais drauge su Pagėgių savivaldybės administracija, įgyvendindama Phare projektą „Turizmo infrastruktūros plėtra Rambyno regioniniame parke“, netoli M. Jankaus muziejaus, Bitėnuose, pastatė lieptą per Bitės upelį. Juo buvo galima pereiti į kitą upelio pusę ir, pasukus kairėn, nueiti iki Kaskalnio – gražios kalvos, kur to paties projekto metu buvo įrengta vieta apžvalgai į Vilkyškių kalvagūbrį ir Bitėnų apylinkes. Perėjus per upelį pasukti į dešinę tada dar nesiryžta, nors iš istorinių šaltinių ir senų žemėlapių žinota, kad į tą pusę vedė gražus, medžiais apsodintas kaimo keliukas, jo pašonėje glaudėsi kelių pokaryje sugriautų sodybų likučiai. Keliukas vedė ir į Mindaugo Karklelio šeimos sodybą, aprašytą vokiečių žurnalistės Ullos Lachauer išleistoje bitėniškės Lėnės Grigolaitytės-Kondratavičienės prisiminimų knygoje „Rojaus kelias“. Knyga tapo tokia populiari, kad ją perskaitę ir į Bitėnus atvykę turistai iš Europos (daugiausia iš Vokietijos), norėdavo savo akimis pamatyti knygoje smulkiai aprašytą vietovę. Deja, vietovė palei Bitę nebuvo pritaikyta pasivaikščiavimui. 2003 m. pastatytas lieptas susidėvėjo ir sugriuvo...

Viena iš idėjų rengiantis projektui „Pietų Baltijos dvarai“ buvo pristatyti turistams įdomias, labiau nutolusias nuo esamų turizmo taškų Vakarų

Lietuvoje, su žymiomis asmenybėmis susijusias vietas dvaruose ir netoli jų. Taip pat šias vietas populiarinti pasakojant įdomias istorijas apie žmones. Nors Lėnė Grigolaitytė negyveno dvare, prisiminimų knyga padarė ją įžymia ne tik Bitėnuose, bet ir visoje Europoje. Vaizdžiai perteikdama savo šeimos istoriją, lietuvininkų likimus, ji atskleidė tiek Lietuvos, tiek kitų šalių skaitytojus sudominusią temą.

Projekto „Pietų Baltijos dvarai“ partneriai – Rambyno regioninio parko direkcija – sugalvojo pritaikyti lankymui istorinį kaimo keliuką Bitės upelio pakrantėje, jungusį Jankų ir Grigolaičių sodybas. Jį bitėniškė Lėnė Grigolaitytė simboliškai vadino Rojaus keliu. Rengiant tvarkybos darbų projektą (projekto autorius A. Vengris), nuspręsta istorinį keliuką sujungti su kitu per Bitėnus vingiuojančiu keliuku, kad lankytojai, nieko netrikdydami, galėtų savarankiškai apeiti ratą aplink Bitėnų kaimo centrą ir grįžti prie M. Jankaus muziejaus. Naujame take ant ilgaamžių metalinių konstrukcijų įrengtas kietmedžio lieptas per Bitę, krypties rodyklės, du suoleliai, lieptas per griovą, du pasviri informaciniai stendai – vienas apie lankytinus objektus Bitėnuose, o kitas apie istorinę Bitėnų kaimo situaciją. Tako atkarpoje, kur anksčiau praėjimo nebuvo, iškirsti menkaverčiai krūmai, sutankintas gruntas. Stilingi suoleliai pastatyti regyklose į kitoje upelio pusėje M. Jankaus muziejaus aplinkoje įrengtą Mažosios Lietuvos paveikslų sodą. Einant taku matyti vaizdingas, natūraliai vingiuojančio upelio slėnis ir pats Bitės upelis. Palei takelį auga įspūdingi senieji medžiai – tikrieji istorijos ir dažnai tragiškų jos įvykių liudininkai. Taką

įrengė Klaipėdoje registruota įmonė UAB „Madaris“. Darbai užbaigti 2019 metų spalį. Bendras tako ilgis 0,5 km. Tako projektavimo ir įrengimo darbai kainavo kiek daugiau nei 18 tūkst. eurų.

Knygos „Rojaus kelias“ perleidimas

Nepriklausoma žurnalistė ir kino režisierė vokiečių Ulla Lachauer jau seniai domėjosi Rytprūsių istorija. 1994 m. ji išleido knygą „Tiltai iš Tilžės. Susitikimai su Prūsijos rytais ir Rusijos vakarais“. Knyga „Rojaus kelias“ buvo išleista 1996 m. Ji buvo tolimesnis šios temos pildymas ir drauge naujas atradimas. Per bitėniškės lietuvininkės Lėnės Grigolaitytės-Kondratavičienės prisiminimų atpasakojimą atsivėrę praeities istorijos horizontai atsigulė į nedidelio formato knygos puslapius. Knyga tapo bestseleriu ne tik Vokietijoje, išversta į keliolika Europos kalbų, tarp jų ir lietuvių. Baltų lankų leidykla pirmą kartą šią knygą lietuviškai išleido 2001 metais (vertėjas Eugenijus Lukašovas).

Savo pasakojime Lėnė atkuria krašto palei Nemuną panoramą: valstiečių ir žvejų darbus, šventes, žmonių išgyvenimus, turgus. Ji pasakoja apie Antrąjį pasaulinį karą ir didžiąją emigraciją 1944-1945 m. Lėnės giminaičiams, draugams, kaimynams išvažiavus į vakarus, ji paliko viena

tėvynėje, tapusioje Sovietų sąjungos dalimi, o dėl sovietinio režimo žiaurumo – kažkiek svietimoje Lėnei. Vedžiodama po Bitėnų apylinkes sovietmečiu Lietuvoje apsilankančius ir savo tėvų namų ieškančius bitėniškius, ji sakydavo: „Aš jums išsaugojau tėviškę“. Lėnė Grigolaitytė mirė 1995 metais, palaidota jauniuose Bitėnų-Užbičių kapinėse. Sodyboje ant Bitės upelio kranto tebe gyvena Lėnės artimieji – vyresnioji dukra Biruta ir anūko Mindaugo šeima.

Lietuviškos knygos tiražas greitai pasibaigė ir tapo tikru deficitu. Knygą buvo galima rasti tik bibliotekose, asmeninėse kolekcijose arba perskaityti internete. Mažosios Lietuvos (Rytprūsių) istorija žmones domino ir vis dar domina, čia jie atpažįsta savo likimus, o perskaitę knygą ir atvykę į Bitėnus tarsi naujai išgyvena buvusią tikrovę. Žinodama šios knygos populiarumą ir siekdama su Bitėnų kaimo ir Mažosios Lietuvos istorija supažindinti dar daugiau lankytojų, projekto „Pietų Baltijos Dvarai“ iniciatyvinė grupė (iš Rambyno RPD) nusprendė projekto metu pakartoti lietuvišką šios knygos leidimą. Leidybos teisę tikėtasi gauti tiesiai iš knygos autorės Ullos Lachauer. Su ja knygos perleidimo klausimas preliminariai jau buvo aptartas 2015 metais, kai ji lankėsi Lietuvoje ir Bitėnuose. 2019 metų pradžioje pradėjus knygos perleidimą, paaiškėjo, kad knygos perleidimo

Rojaus kelias-takelis prie Bitės

lietuvių kalba teisė visai neseniai yra perduota Lėnės Grigolaitytės anūko Mindaugo Karklelio šeimai. Norėdama įgyvendinti užsibrėžtus projekto tikslus, Rambyno regioninio parko direkcijos ir projekto dalies vadovė D. Milašauskienė kreipėsi į Karklelių šeimą siūlydama bendradarbiauti perleidžiant knygą „Rojaus kelias“. Buvo pasirašytas bendradarbiavimo susitarimas, vestos konsultacijos dėl knygos leidybos galimybių. Kiek anksčiau kreiptasi ir į „Baltų lankų“ leidyklą, kuri pirmoji organizavo šios knygos lietuvišką vertimą ir perleidimą. Siekta gauti lietuvišką teksto variantą arba vertėjo kontaktą. Deja, nepavyko. Vėliau sužinota, kad pirmo lietuviško knygos vertimo autorius yra miręs, todėl nuspręsta knygą versti iš naujo. Pasirašyta vertimo paslaugos sutartis su vilniete vertėja Jovita Liutkute. Kadangi knyga perleisti buvo numatyta iki 2019 metų pabaigos, vertimo terminai buvo labai glaudūs. Taip pat ir leidybos. O tai reikėjo padaryti itin kokybiškai. Juk negalėjo nei antrasis vertimas, nei pati knyga būti prastesnė už pirmąją ir nuvilti skaitytojus. Ir Lėnės anūkas Mindaugas taip norėjo. Išversti reikėjo atsižvelgiant į Mažosios Lietuvos istorijos, kultūros, tradicijų, kalbos ypatumus. Pagrindinei knygos vertėjai talkino dar viena vokiečių kalbos ir istorijos žinovė Violeta Sprogytė.

Nors ir nelengvas, rezultatas džiugino. Kalėdiniu laikotarpiu knygą gana sudėtinga buvo išspausdinti. Šio darbo ėmėsi Klaipėdoje įsikūrusi leidykla „Tabula Nova“. Rambyno regioninio parko direkcija džiaugėsi rezultatu ir dėkojo leidyklos vadovui bei darbuotojams už kruopštų, kokybišką darbą – puikų leidinį. Visų lauktas, naujas, dažais kvepiantis „Rojaus kelias“ pirmą kartą visuomenei buvo pristatytas 2020 m. sausio 15 d. tradiciškai Rambyno regioninio parko direkcijos Lankytojų centre vykusiame renginyje, skirtame paminėti Mažosios Lietuvos sukilimo dieną. Rambyno regioninio parko direkcija už bendradarbiavimą dėkojo Mindaugo Karklelio šeimai. Taip pat Giedrei Skipitienei, pateikusiai vertingų pastabų dėl teksto vertimo.

Vienas iš projekto „Pietų Baltijos dvarai“ tikslų – kuo plačiau skleisti savitą Rytprūsių istoriją, keitusią Bitėnų ir Rambyno žmonių gyvenimus, sodybas, namus, likimus, tai pristatyti populiariai, patraukliai. Šiandien – tai vis dar įdomus turizmo traukos objektas Pietų Baltijos regiono žmonėms, turistams. Knyga „Rojaus kelias“ susidomėjimą turėtų padėti išlaikyti dar ilgai. Knyga perleista 3 tūkst. egz. tiražu. Ją galima gauti Rambyno regioninio parko lankytojų centre, Bitėnų centre veikiančiame M. Jankaus muziejuje ir pas Lėnės anūką bitėniškį Mindaugą Karklelį.

Dvarų situacija Rambyno regioniniame parke. Kompleksiniai Šereiklaukio dvarvietės tyrinėjimai

Planuojant projektines veiklas, siekta atkreipti dėmesį į dvarus, jų būklę, istoriją, problematiką. Projektu siekiama dvarus išryškinti istoriniame krašto ir valstybės kontekste, taip pat labiau pritaikyti turizmui, kad žmonės ne tik iš Lietuvos, bet ir iš kitų šalių lankytųsi, žinotų, domėtųsi jų istorija. Rambyno regioniniame parke dvarų buvo keletas. Geriausiai išsilaikęs ir šiandien tvarkomas Vilkyškių dvaras, kurio dalį pastatų valdo ir naudoja įvairiai paskirčiai Pagėgių savivaldybė. Pempynės dvaras turbūt labiausiai sunykęs, pagrindinio gyvenamojo namo savininkai – privatus asmenys, nevisai pajėgia pasirūpinti didžiuliu statiniu, todėl pamažu jo būklė blogėja. Ūkiniai pastatai taip pat be realios priežiūros natūraliai nyksta.

Istoriškai žymiausias, įdomiausias ir labiausiai nukentėjęs šiandien atrodo Šereiklaukio dvaras. Norint atkreipti dėmesį į jo problematiką ir išskirtinumą, projektinės veiklos nukreiptos būtent į jį. Viena iš svarbiausių projekto veiklų, susijusi su Šereiklaukio dvaru, buvo 2019 metais vykdyti kompleksiniai istoriniai tyrinėjimai, rengiantis jo eksponavimui, pritaikymo lankyti tobulinimui. 2019 m. pirmą pusmetį pasirašytos sutartys dėl taikomųjų archeologinių, istorinių ir dendrologinių istorinių želdynų tyrinėjimų Šereiklaukio dvare.

Archeologinius tyrinėjimus ėmėsi atlikti jaunas archeologas, dirbantis Tauragės krašto muziejuje „Santaka“, Dariusz Kiniulis. Jo užduotis, atliekant žvalgomojus archeologinius tyrimus XIX a. pab. – XX a. pr. buvusių dvaro rūmų vietoje ir XIX a. pr. koplyčios vietoje, buvo patikslinti ruošiamą eksponavimui Šereiklaukio dvaro struktūrą, apibendrinti tyrimų išvadas ir parengti medžiagą 2 stendams apie dvaro rūmus ir dvarininkų koplyčią Koplyčkalnyje.

Su „Lietuvos Arboristikos centru“ buvo pasirašyta sutartis dėl Šereiklaukio dvaro istorinių želdinių tyrimų, kurių metu reikėjo surinkti istorinius šaltinius apie šio dvaro želdinius, remiantis situacija natūroje, kiek įmanoma tiksliau identifikuoti parko istorinių želdinių erdvinę planinę kompoziciją, išlikusius autentiškus elementus, patikrinti vertingąsias savybes bei parengti išvadas ir pasiūlymus dvaro želdinių išsaugojimo programai.

Su Mažosios Lietuvos istorijos žinovu, kraštotyriminku Martynu Purvinu pasirašyta sutartis dėl Šereiklaukio dvaro istorinių tyrimų, kurių tikslas buvo istoriniuose šaltiniuose ištyrinėti ir

Renginio Šereiklaukio dvare metu koncertuoja R. Pilkionienė ir E. Norkienė. 2019 08 24

Šereiklaukio dvare organizuotas renginys, 2019 08 24

aprašyti Šereiklaukio dvaro geografinės padėties įtaką dvaro raidai, išanalizuoti istorinę, ekonominę, politinę dvaro raidą nuo jo įsikūrimo iki šių laikų, atskleisti dvaro savininkų ir valdytojų gyvenamosios įtaką krašto istorijai, taip pat atskleisti dvaro statinių architektūros išskirtinumą bei pateikti išvadas ir pasiūlymus dvaro saugojimui ir eksponavimui.

Šie kompleksiniai tyrinėjimai vyko apie pusmetį ir baigti 2019 metų ketvirtą ketvirtį. Jų medžiaga papildė Rambyno regioninio parko direkcijos duomenų bazę, o išvados ir pasiūlymai pasitarnaus tolimesniam Šereiklaukio dvaro ir jo aplinkos saugojimui, tvarkymui, eksponavimui, turistinio patrauklumo didinimui. Tyrimų medžiagą galima rasti Rambyno regioninio parko direkcijos internetinėje svetainėje www.rambynoparkas.lt.

Pietų Baltijos dvarų festivalio repeticija

Viena iš Interreg V-A Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną programos projekto „Dvarų paveldo vertės didinimas per turizmo plėtros priemones Pietų Baltijos regiono kaimo vietovėse“ (trumpiau „Pietų Baltijos dvarai“) veiklų – visame Pietų Baltijos regione suorganizuoti vasaros dvarų festivalių, skatinanti šiuos dvarus lankyti, naujai pažinti. Toks festivalis vyks ir vakarų Lietuvos dvaruose, taip pat Rambyno regioniniame parke. 2019 m. rugpjūčio 24 d. Šereiklaukio dvare tarsi padaryta įžanga į šį festivalį. Šv. Baltramiejaus diena,

Radiniai aptikti Šereiklaukio dvaro rūmų vietoje, 2019 m. vasarą vykdant archeologinius tyrinėjimus

kai Rambyno regioninio parko bendruomenė tradiciškai išlydi gandrų, šventė buvo kitokia – puošnesnė nei įprastai, joje buvo daugiau judesio, daugiau svečių, nematytų veidų. Be parko direkcijos darbuotojų, šereiklaukiškių, kitų parko kaimų gyventojų į Šereiklaukį tądien sugužėjo žygeiviai iš Tauragės, kitų Lietuvos vietovių, panorę atidžiau ir pėsčiomis pasižvalgyti po dvaro apylinkes. Atvyko projekto partneriai iš Klaipėdos universiteto, Šilutės muziejaus.

Renginį organizavo Pagėgių kultūros centras, o jį vedė aktorius ir režisierius Petras Venslovas; apie dvarų kultūrą ir tradicijas pasakojo, žaidimus organizavo Šilutės krašto muziejininkė Indrė Skablauskaitė, dvaro šokius šoko Pagėgių šokių kolektyvas, skambėjo dvaro muzika, arijos, eilės. Ką tik dvare tyrimus baigęs archeologas Dariusz Kiniulis pristatė įdomiausias savo radinius, parko direkcijos kultūrologė Giedrė Skipitienė, vesdama ekskursiją, apie šį dvarą bei jo valdytojus papasakojo visokių įdomybių. Šereiklaukio dvaro šeimininkės paruošė šventinį pavakarių (Palaunagės) stalą su tradiciniais valgiais.

Tai buvo lyg repeticija prieš planuojamą tikrąjį Pietų Baltijos regiono dvarų festivalį, turėjusį vykti 2020 vasarą. Deja, pandemijos situacija planus koregavo ir festivalį pastūmėjo į 2021 metus.

Šereiklaukio dvaro eksponavimas

Šereiklaukio dvaras išskirtinis tiek savo istorija, kurią dar kartą labai aiškiai atskleidė 2019

Projekto partnerių susitikimo dalyviai prie Christinehof dvaro, Švedija 2020 02 19

Projekto partnerių susitikimo dalyviai Rambyno regioniniame parke, svečių namuose „Senasis Rambynas“, 2019 09 10

metų tyrinėjimai, tiek ir dabartine apverktina situacija, kuri visiems labai akivaizdi. Istorijos, dvaro savininkų ir valdytojų gyvenimo užmojų, veiklos ir tikslų, želdinių ir statinių projektavimo, pastatų architektūros apimtys, mastai ir didingumas ypatingai kontrastuoja su tuo, ką dabar matome. O paminklinis dvaro statusas kontrastuoja su realia jo būkle. Trumpai apibūdinant, tai buvęs vienas didžiausių, ekonomiškai ir politiškai stipriausių dvarų Rytprūsijoje, dešiniajame Nemuno krante. Labai nukentėjęs per abu paskutiniuosius pasaulinius karus. Sovietmečiu paverstas kiaulių kompleksą ir žolės miltų agregatą aptarnaujančių žmonių gyvenvietę. Po 1990 metų privatizuotas, išdalinant daugelį dvaro pastatų atskiriems asmenims, buvusiems gyventojams, kiaulidžių darbuotojams. Ir toliau grobstyti, griauti teisiškai neįregistruoti dvaro pastatai. Likusių būklė kasmet blogėja dėl gyventojų abejingumo ar prastos ekonominės padėties, taip pat dėl to, kad nemažai privatizuotais butais paverstų patalpų savininkų yra emigravę ar išvykę gyventi kitur. Šie butai tiesiog tušti, šalti ir negyvenami. Šereiklaukio dvarui paminklo statusas suteiktas 2010 metais.

2008 metais, Rambyno regioninio parko direkcijai organizuojant, dvarvietėje išvalyti išgrobstyti, apgriauti kiaulių komplekso pastatų likučiai, o atidengti buvusių dvaro ūkinių pastatų pamatai konservuoti. Tais pačiais metais Pagėgių savivaldybės administracija tvarkė, atnaujino dvaro parko tvenkinių sistemą, atstatė didžiojo malūno tvenkinio vandens lygį, atliko minimalius tvarkymo darbus Šereiklaukio dvaro

Profesorius R. Povilanskas Rambyno regioniniame parke vykusiame partnerių susitikime pristato turistines galimybes Nemuno atkelti iki Rambyno.

parke ir iki šiol rūpinasi minimalia dvaro aplinkos priežiūra (finansuoja šienavimo darbus, kuriuos vykdo Rambyno RP direkcija). Tai, žinoma, formuoja minimalų tvarkingumo įvaizdį. Bet tam, kad dvaras būtų plačiai žinomas ir gausiai lankomas, taptų rimtu turizmo objektu ne tik Rambyno regioniniame parke, Pagėgių krašte, Lietuvoje, bet ir plačiau – reikia žymiai daugiau.

Tam tikri žingsniai turistinio įvaizdžio kūrimo link yra planuojami daryti ir projekto „Pietų Baltijos dvarai“ metu. 2020 metų pradžioje pasirašyta sutartis dėl Šereiklaukio tvarkymo ir pritaikymo lankyti projekto parengimo. Suprojektavus turėtų vykti minimalūs dvaro aplinkos tvarkymo darbai, leisiantys sudėti akcentus svarbiausiose vietose ir padaryti dvarą patrauklesnį, įdomesnį lankymui. Dar iki projekto pabaigos turėtų būti parengta novatoriška šio dvaro pritaikymo turizmui studija, leisianti į dvaro paveldą pažvelgti nauju kampu.

Šereiklaukiui kiek nepasisekė. Čia dar nėra nei viešbučio, nei restorano paslaugų, koncertų salių, bibliotekų, muziejų, bendruomenių namų, kuo gali didžiulis nemažai kitų dvarų Pietų Baltijos valstybėse ar net Lietuvoje. Esant tokioms paslaugoms, dvaras tampa gyvas. Ten žmonės važiuoja ne tik apie istoriją sužinoti, ne tik dvaro kraštovaizdyje pasivaikščioti, bet ir mėgaujasi teikiama išskirtinėmis nakvynės ar maitinimo paslaugomis dvarų aplinkoje.

Šereiklaukis to kol kas neturi. Čia net mažos arbatinės ar bandelinės nėra. Tiesa, yra mažytis visuomeninis muziejus. Ir tai teikia vilties! Galbūt kada nors ir čia turistai galės apsistoti pusdieniui, nakčiai, o ne tik apsižvalgyti pravažiuodami...

Šio projekto metu bus siekiama patrauklumą didinti naujomis, moderniomis, geras emocijas žadinančiomis priemonėmis.

Dalinimasis patirtimi – reguliarūs visų partnerių susitikimai

Dar viena projektinė veikla – tai reguliarūs visų partnerių susitikimai vis kitoje šalyje, vis kitoje vietoje. 2019 metų rugsėjo mėnesį toks visuotinis projekto „Pietų Baltijos dvarai“ partnerių susitikimas įvyko Lietuvoje – Rambyno regioniniame parke, o 2020 metų vasarį – Švedijoje. Patirtis labai skirtinga, bet labai įdomi ir naudinga.

Interreg programa – tai bendradarbiavimo programa. Susitinkdami, dalindamiesi informacija įvairių šalių partneriai perima ir perduoda vieni kitiems savo patirtį, gali ją pritaikyti naujose

situacijose. Rambyno regioniniame parke toks susitikimas įvyko 2019 rugsėjo 10-12 dienomis. Gausi partnerių dalyvių grupė iš įvairių valstybių susitiko Lietuvoje – Rambyno regioniniame parke. Bardėnų kaime įsikūrusiuose svečių namuose „Senasis Rambynas“ dalyviai iš Vokietijos, Lenkijos, Švedijos, Danijos, Rusijos ir Lietuvos tris dienas įtemptai dirbo. Plenariniai posėdžiai vyko rugsėjo 10 ir 12 dienomis, o rugsėjo 11 d. susitikimo dalyviams buvo suorganizuota pažintinė išvyka po Rambyno regioninio parko gražiausias lankytinas vietas: Šereiklaukio ir Vilkyškių dvarus, projekto lėšomis tvarkomą Bitės upelio pakrantę, Rambyno regioninio parko lankytojų centrą bei vietas, kur projekto metu bus įrengti informaciniai įrenginiai (kubai) apie Pietų Baltijos regiono dvarus ir šį projektą. Pertraukų metu tarp ganėtinais įtemptų plenarinių posėdžių ir konsultacijų dalyviai mėgavosi „Senojo Rambyno“ teikiama apgyvendinimo ir maitinimo paslaugomis, natūralia sodybą supančia gamtine aplinka, autentiškais išsaugotos senosios mokyklos sodybos detalėmis, šeiminių Aušrinės ir Ramūno Čepų svingumu. Suprantama, visiems didelį įspūdį paliko Šereiklaukio dvaro kontrastai, Rambyno kalno didingumas, vis dar autentiška Vilkyškių miestelio urbanistika ir kitos parko išmėtos.

Švedijoje patirtis buvo kiek kitokia. Partnerių susitikimas vyko seniausiame Švedijoje aukščiausios klasės viešbutyje „Continental“, Ystado miestelyje. Įtemptą plenarinių posėdžių laiką gaivino viešbučio svečiams teikiamos laiko patikrintos įvairiapusės aukštos kokybės viešbučio paslaugos. 2020 m. vasario 19 dieną priimančioji šalis – Culture Association Christinas Wänner – suorganizavo susitikimo dalyvių turą per žymiausias regiono dvarus ir pilis. Stebino išsaugoti dvarų statiniai, prižiūrėti želdiniai, išvystytos turistinės paslaugos. Dvarams gyvuoti

padeda aktyviai veikianti nevyriausybė organizacija, vienijanti dvarų savininkus ir valdytojus. Dvarų naudojimo formos Švedijoje pačios įvairiausios. Viena aišku, kad dvarai gyvi ten, kur yra gyvi ir aktyvūs jais besirūpinantys žmonės, kur teikiamos paslaugos, o jų uždirbamos lėšos naudojamos dvarų pastatų priežiūrai ir išlaikymui. Verslas yra daugelio dvarų gyvavimo ir klestėjimo prielaida.

Pabaigai

Projektas „Pietų Baltijos dvarai“ įpusėjo. Daug veiklų jau įgyvendinta, kitos tęsiamos, dar kitos pradėtos, likusios tik planuojamos. Gyvenimas atneša savo korekcijas ir į veiklas vykdančių žmonių gyvenimus. Rambyno regioninio parko direkcijos projektinėje komandoje nuo vasario mėnesio nebedirba Giedrė Skiptienė. Ji buvo atsakinga už projekto renginius ir leidybines veiklas. Nebus lengva pakeisti kultūriškai pasiklausiusią, ilgametę patirtį turėjusią specialistę. Antra vertus, bet koks judėjimas turi savo pozityvių pusių – likusieji labiau susikoncentruoja, pagalvoja, ką gali padaryti kitaip, geriau, greičiau. Gal ir naujas specialistas – projekto komandos narys – dar turės progos šio projekto darbo baruose sužibėti ir atsiskleisti. Projekto veiklas paveikė ir vadinamoji koronaviruso pandemija. Karantino sąlygomis dirbti žymiai sudėtingiau, dirbant nuotoliniu būdu sunkiau užtikrinti tiesioginę greitą komandos narių komunikaciją, kuri, vykdant projektą, kartais tiesiog būtina. Iki 2020 liepos 1 d. Pagėgių savivaldybėje atšaukti vieši renginiai, dėl ko neįvyks Rambyno Joninių laikotarpiu planuoti pietų Baltijos dvarų festivalio renginiai Lietuvoje.

Bet kažkaip bus. Gal net geriau. To ir palinkėsimė projektą įgyvendinančiai Rambyno regioninio parko direkcijos komandai.

Straipsnyje naudotos nuotraukos iš Interreg projekto „Pietų Baltijos dvarai“ duomenų bazės

European
Regional
Development
Fund

„Šios informacijos turinys yra tik autoriaus atsakomybė ir jokia būdu negali būti laikomas atspindint Europos Sąjungos, Vadovaujančiosios institucijos arba Pietų Baltijos pasienio bendradarbiavimo programos 2014–2020 m. Jungtinio sekretoriato požiūri“

*Gyvenimas – tai daugybė durų, pro kurias užeiname ir išiname.
Miko Riminenas*

Senosios Tilžės durys

Anželika ŠPILIOVA

Tilžė

Atėjau į pasaulį buvusioje Lindenštrasėje, name su aukštu priemaniu, kurio fasade tarp įmantrių dekoru detalių neryškiai buvo matyti data – „1900“. Sudėtingame kartuše įkomponuotą paslaptinę monogramą „M“ įminiau gerokai vėliau – tas namas priklausė miesto patarėjui, pavarde Mertinsas. Tulpėmis puoštomis konsolėmis ir voliutomis įrėmintas išpūdingas portalas, vainikuotas trikampių sandriku su jame patalpintu kaducėjumi, kėlė pagarbą. Užkėlęs virš įėjimo stebuklingą Hermio lazda, savininkas ne tik išskyrė namą iš kitų, padarė jį įsimintiną, bet ir užšifravo pranešimą visiems namo gyventojams, linkėdamas geros kaimynystės – juk kaducėjus geba sutaisyti, vienyti ir suteikti pusiausvyrą priešingybėms, taip pat saugoti nuo apgaulės ir gudrybių. Taip namas man pasakojo savo istoriją palaipsniui atsiverdamas kaip knyga.

Namas kasdien mane pasitikdavo paduodamas savo grublėtą „ranką“ – vientisa bronzinė rankena, atkartodama portalo kontūrus, buvo riesta ir užbaigta voliuta. Vos pasukta ji atverdavo masyvias ir patikimas duris, tokio pat garbaus amžiaus kaip pats namas. Kartą namo rankena dingo, ir jis nebegalėjo su manimi sveikintis kaip anksčiau... O vėliau nugrimzdo užmarštin ir durys, jas pakeitė neišraiškingos, metalinės, iškart sugriaudamos didingo portalo harmoniją.

2010 metais pradėti Sovetsko fasadų remontai nuteisė myriop dešimtis niekuo nenusikaltusių Tilžės durų, staiga taip spėriai pradėjusių nykti kaip lapai rudenį. Jos be gailės keičiamos kažkokiomis beveidėmis, nes tai kur kas paprasčiau ir pigiau nei restauruoti autentiškas duris – štai toks negailestingas požiūris.

Dabar muziejinėmis vertybėmis laikomi mus pasiekę senovinių medinių durų egzemplioriai priskiriami XIX a. 9 deš.–XX a. 4 deš. laikotarpiui. Susitikimas su jomis – visada stebuklas. Juk net labai susidėvėjusios jos yra tikri dekoratyvinio taikomojo meno kūriniai, turintys savarankišką meninę vertę. Keičiant duris, viršulaniai dažnai lieka nepaliesti. Netgi iš jų galima spręsti apie buvusių durų grožį: ant jų likę raižiniai, facetuoti stiklai. Apipavidalindami duris Tilžės meistrai dirbo „lėtai, jausmingai, aiškiai“ ir su lakiausia vaizduote, juk čia mokėjo vertinti kokybę ir individualų požiūrį – durys turėdavusios būti namo „vizitinė kortelė“. Namo fasado dekoras didžiąja dalimi lemdavo durų kompoziciją, kurios kiekviena detalė būdavo parenkama neatsitiktinai.

Įvairiausių architektūrinės plastikos elementus – sandrikus, girliandų raižinius, voliutas, rozetes, kriaukles, jonikus – galima aptikti ir durų apipavidalinime – jie skamba unisonu.

Vienas ryškiausių Tilžės meistrų gamintų durų pavyzdžių dar neseniai buvo Lenino gatvėje (ul. Ленина, 10) esančio 10 namo durys – buvusioje pirklio Franco Franko viloje, kuri buvo pastatyta 1887 metais ir dabar yra kultūros paveldo objektas. Durys įstatytos į pailgą arkinę angą, viršutinę jų dalį vainikuoja pusapvalis sandrikas, virš kurio pusapskritėse grotose su į centrą nukreiptomis smailėmis įkomponuotas apskritas langas. Durų varčiose esama stiklo intarpų: apvalių viršutinėje dalyje ir stačiakampių per vidurį, pastarieji dekoruoti kaustytomis grotelėmis. Dvi girliandos, kurių viena apversta, tarsi rėmuose patalpintos į du kvadratinus rėmtarpus. Durys išdailintos daugybe smulkių detalių, atkartojančių barokinės plastikos

Tilžės gyvenamųjų ir visuomeninių pastatų durys, turinčios išliekamąją istorinę vertę. A. Špiliovos nuotraukos

prisodrintą pastato fasadą. Svarbus durų aksesuaras – pora bronzinių, augaliniu ornamentu papuoštų rankenų.

Pastato, esančio Lomonosovo g. 20 (ул. Ломоносова, 20), durims šimtas dvidešimt ketveri metai! Namo statybos metai matomi tarp fantazinių moderno stiliaus raižinių ant durų, kurių paviršius gausiai dekoruotas lyromis, smailėmis, rozetėmis.

Vienas didžiausių Tilžės pastatų – princo Albrechto Prūsio lietuvių dragūnų pulko kareivinės, įkurtos netoli stoties, Raudonosios armijos gatvėje (ул. Красноармейская), pastatytos 1887 metais, išsiskiria iškilmingu paradiskumu. Dvi kolonos ant pjedestalų laiko pusapskritį skliautą. Kapiteliai papuošti ažuolo lapais – neatsiejamomis karinės atributikos detalėmis, kurios simbolizuoja atkaklumą ir drąsą. Viršutinėje didelių durų dalyje įtaisyti siauri gotikinio stiliaus langeliai.

Tilžės „počtamo“ pastatas buvusioje „Hohe Strasse“ (liet. Aukštoji g., dabar Pergalės g. 12, rus. ул. Победы, 12), numanomai sukurtas pagal architekto K. F. Šinkelio projektą, beveik du šimtus metų tarnauja pagal paskirtį. Jis buvo pastatytas 1835 metais išlaikant paprastus ampyro bruožus. Pašto portalas išskirtas dviejų konsolių palaikomu stačiu sandriku. Durų viršulangis turi geometrinę rėmų schemą. Šioms durims išskirtinumo suteikia varčios su stiklo intarpais, įtaisytose kaustytose grotose su stilizuotais lakštinio plieno prūsiškais ereliais, atliktais ažuuro technika.

Pašto kaimynystėje stovi, deja, apleistas ir griūvantis nuostabus statinys, kuriame buvo įsikūrusi Kultūros ir menų kolegija, uždaryta 2012 metais. 1909 metais pastatytame name su akmeniniais ornamentais puoštais balkonais veikė pirmasis Tilžės kino teatras „Luise Kino“ ir privati prekybos mokykla, taip pat buvo nuomojami butai. Pastato durys buvo priderintos prie virš jų iškelto gotikinio ažuūrinio frontono, stiklinė jų dalis raštais padalinta į mažus įvairių formų langelius.

Smalieji portalų skliautai yra būdingi Tilžės pseudogotikos stiliaus pastatams, tarp kurių buvusi bažnyčia „Kreuzkirche“ (liet. Kryžiaus bažn.), abu 1 gimnazijos korpusai, 10 licėjus, miesto ligoninė. Deja, ne visur išliko originalios šių pastatų durys, bet kai kurios vis dėlto sugebėjo sulaukti mūsų dienų sveikos ir gyvos. Ilgus dešimtmečius pagrindinis buvusios kurčiųjų mokyklos, o dabar 10 licėjaus portalas Burovo gatvėje (ул. Бурова) buvo uždarytas, įėjimas į pastatą, bulgakoviškai sakant, buvo nuo kiemo. Autentiškos durys buvo neliečiamos, kas ir padėjo joms gerai išsilaikyti ir staiga iškilmingai pasirodyti visu grožiu.

Pirmu numeriu Teatro gatvėje (ул. Театральная, 1) pažymėtas Tilžės teismo pastatas buvo pastatytas 1868 metais. Plačiai išskleistas pagrindinis

Tilžės gyvenamųjų ir visuomeninių pastatų durys, turinčios išliekamąją istorinę vertę. A. Špiliovos nuotraukos

statinio fasadas, jo įėjimas papuoštas portiku, kuris užsibaigia balkonu. Pusapskričiai portiko arkų skliautai turi ryšį su romaninio stiliaus langų ir durų angų kontūrais. Į pastatą veda trejos pailgos durys, papuoštos apvalintais rėmais.

Barokinio portalo apipavidalinimo pavyzdį galima pamatyti adresu Darbo g. 2 (ул. Рабочая, 2). Durų anga įrėmintą piliastrais ir frontonu, kuriame įtaisytas nulipdytas kartušas su stilizuotais akanto lapais ir maskaronu voliutų užraitų apsupty.

Ko gero, vieną elegantiškiausių moderno epochos portalų Tilžėje galima rasti adresu Gorkio g. 1 (ул. Горького, 1). Kadais agentui Heinrichui Linkei priklausiusio butų nuomai skirto namo portalas, išskirtas piliastrais ir dviem maskaronais, kurie, mano nuomone, yra improvizacija Uroboro, seniausio žmonijai žinomo simbolio, tema. Į žiedą susirangęs drakonas, kandantis sau į uodegą, – sakralinis ženklas turintis daug reikšmių. Jis traktuojamas kaip amžinybės ir begalybės, cikliškos gyvenimo prigimties simbolis, kai kaitaliojasi kūryba ir naikinimas, gyvenimas ir mirtis – savotiška nuoroda apmąstyti durų temą kaip tam tikrą ribinę erdvę tarp pasaulių.

Nedidelis pastatas Lenino g. 17 (ул. Ленина, 17) turi architektūrinio žavesio. Pakutiniame XIX a. deš. pastatytame name esama moderno bruožų: erkeriai, aptakūs frontonų kontūrai su liukarnų ovalais, po jais – reljefiniai užrašai „Villa Sonne“ (liet. „Saulės vila“), „Villa Stern“ (liet. Vila „Žvaigždė“), netyčia pasirodę iš po tinko sluoksnio po to, kai buvo atliktas fasado remontas. Du pastato įėjimai įrėminti storose sienose. Įėjimas į „Žvaigždės“ vilą nuves mus prie lietuvių kultūrai svarbių durų – prie durų, už kurių 1933–1944 metais vyko filosofo ir rašytojo Vilhelmo Storosto Vydūno gyvenimas.

Prie įėjimų durų dar galima pamatyti tokias

retenybes kaip dekrotuarai (pranc. decrotoir) – prietaisus, skirtus nusivalyti purvą ir sniegą nuo avalynės. Tai į žemę įkalta arba prieangyje įtaisyta metalinė sąvara su kilpomis. Nuo XVIII a. vidurio jais pradėta aktyviai naudotis Europos miestuose, jie greitai tapo madingi. Apie pasibaigusią epochą, kai pasaulyje buvo įprasta bendrauti epistoliniu būdu, primena kai kurių durų plyšiai laiškamis.

Gerą pavyzdį to, kad remontuojant fasadą vis dėlto galima išsaugoti senas duris, rasime adresu Lomonosovo g. 8 (ул. Ломоносова, 8). Portalą daro puošnų piliastrai korintiniais kapiteliais ir pusapskritis sandrikas, kurio viduryje įtaisytas kartušas, o kraštuose – du gausybės ragai – simbolis, pasiskolintas iš senovės graikų mitologijos, kurioje jis priklauso ožkai Amaltėjai. Dzeusas ragui suteikė stebuklingą galią dovanoti jo turėtojui viską, ko šis panorės. Gausybės ragas – tai alegorija apie turtą ir laimę, vadinasi, ir geras ženklas namo gyventojams.

Tilžės durys – tai išradingai nutapytos drobės, subtilios meistrystės, vaizduotės, estetikos objektai, kuriuose susipynę žmonių likimai ir sustojo laikas. Staigus jų dingimas iš miesto erdvės ir suvokimas, kokios jos vertingos, pažadino idėją bent jau sudokumentuoti iki šių dienų išlikusius egzempliorius. Pernai viešų paskyrų pavidalu socialiniuose tinkluose „Facebook“ ir „ВКонтакте“ pasirodė projektas „Senosios Tilžės durys“ – tai savitas durų fotoportretų archyvas, kuriame, turistų patogumui, nurodyti jų adresai ir vietos „Google“ žemėlapyje.

Norisi tikėti, kad senosios Tilžės durys nebus prarastos negrįžtamai. Juk, turint nuotraukas, duris galima restauruoti. Jos, žinoma, nebebus originalas, bet tikrai padės formuoti miesto aplinką. Ir tepadeda mums Janas – visų pradžių, durų, įėjimų ir išėjimų dievas!

Akordai amžinybės tylai

Netektis mus sustabdo tarsi netikėtai vėjo užverstas Dž. Keruako knygos „Kelyje“ puslapis. Imi ir pagalvoji, kad pasaulyje egzistuoja tam tikra žmonių rūšis, paženklinta vienatvės antspaudu, rodanti gilesnį nei įprastai šių žmonių pasaulio suvokimą, norą pažinti gamtos ir žmogaus darnos paslaptis. Tie žmonės išorės nuomonei turi visišką atsparumą, kuris leidžia jiems išlikti nepriklausomais. Nesuklysiu pasakęs, kad „bitnikų“ ir „palūžusios kartos“ istorijos pasakotojų yra daug, ir beveik visi, pūsdami dulkes nuo senų vinilo plokštelių ir sukdami jas ant patefonų, prisimena tuos laikus, kai Lietuvoje Liuksemburgo radijo stotis buvo bene vienintelis muzikinis ryšys su vakarais ir ten egzistavusia muzikine kultūra. Yra žmonių, kurie prisimena tuos laikus, kai, leisdami laiką pievose prie Nemuno, Dubysos slėniuose, prie Aukštaitijos ežerų ar Kuršių nerijos, miškuose įsijungdavo radijo imtuvą ir laukdavo naujos „The Beatles“ ar „Rolling Stones“ dainos. Kas turėdavo muzikinę klausą, paimdavo į rankas gitarą ir pradėdavo muzikuoti, kaip tai padarė šviesaus atminimo klaipėdietis Romas Žvaigždinas. Atmintyje liks jo gitaros skambesys ansamblyje „Nemuno žiburiai“, pakaitiniai pagrojimai „Prognozėje“, paskutiniai koncertai operos solisto Rafailo Karpio projekte „Didžiulis karpis“. Dabar, kai Romo jau nebėra, kaip pasakytų jo bičiulis Algis Didžiulis, galime tiesiog susėsti ir tylėti. Ir visiems bus patogiu, nes žinosime, kad Romas į Anapilį išėjo tyliai ir ramiai, tarsi būtų užmigęs stotelėje „tranzuodamas“ į Vudstoką. Ateis laikas, kai visi mes sugulsim po žvaigždėmis. Jei Rojaus ar Skaistyklos soduose sutiksime Romą su gitara rankoje, prisėsime po išminties žiedais prasiskleidusiu

Romas Žvaigždinas. A. Didžiulio archyvo nuotrauka

vynmedžiu. Romas perbrauks gitaros stygas ir nuskambės dangaus platybėse akordai amžinybės tylai. Paskui pažvelgsime į Romo gyvenimo paraštėse užrašytus tekstus, kurie pabirs mūsų gyvenimo sodų pievose, kaip ką tik nukritusios rasos perlai. Nepulkime tų tekstų vertinti, dėlėti į poezijos vertybių lentynas, tiesiog žiūrėkime į juos kaip į mintis, gyvenusias šalia Romo ir jame iki paskutinio atodūso.

Eugenijus Skipitis

Romas ŽVAIGŽDINAS

Skaistus saulėlydis –
Debesų šešėliai...
Rusenimas į Nebūtį...

Baltas mėnulio trobesys –
Pražilusi mėnesiena...
Šlamėjimas šermukšnio delnuose...

Atsisveikinimo pauzė –
Rankų sutuoktuvės...
Žvilgsnių bučinys...

Čiulbanti vandens lelija –
Gulbės šventykla...
Nendrių lūšnelė...

Idealų piramidės –
Tiek daug dieviško žavesio...
Tiek daug nežemiškos išminties...

Amžinybė –
Laikas nuo laiko
Atvyksta nauji Atspalviai...

Kelio pradžia –
Nematomi posūkio ženklai...
Nesuvoktas kelionės tikslas...

Kalnai –
Visi slėniai auštant
Spindi mėgstamais rūbais...

Išpažinties puslapiai –
Nuėję ilgą kelią,
Žodžiai tampa Gyvenimu...

Kritikos ženklai –
Viena užuomina pakeičia
Visą gyvenimo paveikslą...

Begalybės trupinėlis –
Nemažai vietos užima
Išblukęs hieroglifas...

Auksinė žuvelė –
Nesustabdomas laukimas...
Aukso vidurio farvateris...

Pasakų namelis –
Vaikystės užmiršti žaidimai...
Naujas vertybių lygmuo...

Ilustracija panaudotas E. Žvaigždino tapybos darbo fragmentas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Dangaus puošmenos Klaipėdos (Memelio) aukštakraidžiai. Balandžių veislės sukūrimo 100-čiui

Egidijus BACEVIČIUS

Klaipėda

Kraštovaizdžio žymuo

Šiandien dažno Suvalkijos kaimo ar Mažosios Lietuvos miestelio vaizdas yra nepilnas be dangaus žydrynėje ratus sukančių balandžių. Būtent šie sodžiaus paukščiai iškyla ilgesinguose mūsų senelių ir tėvų vaikystės prisiminimuose, balandžių veislė įkūnijusi gimtinę, kraštą, šalį mylinčių balandininkų siekius ir viltis.

„Bulundėliai ant stalo“

Veislinės balandininkystės ištakomis reiktų laikyti balandžių gaudymą maistui. Balandžiai, buvę

pusiau laisvos „dangaus vištelės“, – rinktinis pasiturinčiųjų stalo patiekalas, papildantis kasdieninio maisto įvairovę ir nepamainomas per sunkmečius. Rubuiliai miško karveliai keršuliai gaudyti ir medžioti pramaišiu su kurapkėmis bei slankomis didžiausio jų įmitimo metu, t. y. rudenį. Balandėliai yra europietiškos virtuvės kultūros dalis.

Akiai pamaloninti

Balandžiai auginti akiai pamaloninti: žavėjo jų skrydžio lengvumas ir veržlus polėkis. Laisvo pinigų turintis miestelėnas dalį išlaidų skyrė balandžiams auginti. Išskirtinų savybių paukščiai

Dėl grakštaus ir lengvo polėkio veisiamas Klaipėdos aukštakraidis. Klaipėdos aukštakraidžių balandžių augintojų draugijos (SZG Memeler Hochflieger) nuotraukų rinkinys.

branginti ir buvę šeiminko, sodžiaus vertybė. Sparnuotosios garsenybės buvusios dvarelių ir ūkininkų sodybų puošmenos, mažesnių miestelių gyventojų kukli prabanga. Balandžių auginojus siejo pomėgių bendrystė, ilgainiui susikūrė savitas bendravimo žodynas, veiklą vainikavo kasmetinės šventinės iškilmės ir krašto balandžių veislė.

Dėl balandžiams būdingo prierašumo prie gyvenamosios (gimtosios ar išauginimo) vietos, jie laikomi pusiau laisvai, papildomai maitinami ir suteikiama kita būtina priežiūra. Greta ūkio pastatų buvo statomos stoginės lesyklos, nakvynei paliekamos atviros palėpių vėdinimo angos (orlangiai), kurios vėliau virto balandinėmis. Čia, čiurlių ir žvirblių kaimynystėje, balandžiai ir perėdavo. Lesinti kartu su vištomis, kartais tenkinosi naminių gyvūnų ėdalo liekanomis, papildais iš aplinkinių laukų.

Oro pašto tarnyboje

Šiandieninių naminių veislinių balandžių pirmtakai yra pietų Europos kalvynų uoliniai karveliai (*Columba livia L.*)¹. Vykdamas kryptingą atranką nuo XIX a. pabaigos išvestos pagrindinės balandžių veislės.² Pašto balandžiai (*Post Tauben// Brieftauben*) ženklina tarpinę iki technologinio šuolio, t. y. XVIII–XIX a. I. pusę. Kadaiše tai buvo greičiausias žinių perdavimo būdas. Vidurio Europos keliuose buvo galima sutikti arklių traukiamus vežimus-balandines, o atokiausiose kalvotose vietovėse pėstieji ant pečių nešė iš vytelių ar odos virvių pintus nešulius (vadinamus balandinėmis).³ Iš reikiamos vietos paukščiai buvo paleidžiami su žinutėmis (*kolombogramomis*) prie kojų pritvirtintuose dėkluose. Vis dėlto pašto balandžių sėkmė buvusi permaininga, ji priklausiusi nuo prigimtinų sparnuočių gebėjimų, išlavavimo ir patirties. Skrydžio kelyje sausuma bei virš vandens jų tykoję grobuonys, nutikdavo, kad priešininkas vienu šūviu žinutes galėjo perimti, kad paukščiai pasiklysdavo per audras, tuomet tekdavę leisti pakartotines žinutes („patvirtinimus“). Balandžių paštas – svarbi Europos karo ir pašto istorijos dalis. II Pasaulinio karo metu Jungtinės karalystės karo pajėgose pasižymėję skrajūnai apdovanoti „Meri Dikenso medaliais“ (*Mary Dickens Medaille*, 1945). Iš XX a. pradžios spaudos sužinome, kad ryšiui tarp Klaipėdos ir Šilutės palaikyti taip pat naudotasi oro paštu. Kariškių auginami pašto karveliai 1931 ir 1933 m. aprašyti žurnale „Karys“.⁴

Aukštaskraidžiai balandžiai

Pasauliniuose balandžių žinyuose aprašyta 300 balandžių veislių. Balandininkystės klestėjimo laikotarpiu Europoje pamaryje ir aplinkiniuose miesteliuose buvo išvestos kelios vadinamųjų

vokiečių aukštaskraidžių balandžių (*Deutschen Tümmeler*) veislės.⁴ Su etnografinė Mažąja Lietuva siejami **Rytprūsių vartikliai** (*Ostpreussische Werfer*), **Gumbynės baltagalviai** (*Gumbinner Weißköpfe*) ir **Karaliaučiaus spalvotagalviai** (*Königsberger Farbenköpfe// Königsberger Reinaugen weiß glatt köpfig glattfüßig*). Uostamiestis – vienintelis Lietuvos miestas, bendriau rašant pamarys, turintis savo krašto balandžių veislę – tai **Klaipėdos (istorinis Memel) aukštaskraidžiai** (*Memeler Hochflieger/ Memel Highflieger, Haut-volant de Memel, Мемельский высоколетный*).^{3,4,9}

Nuo seno skrydžiui auginami

Klaipėdos aukštaskraidžių pirmtakais buvo mažai žinoma vietinė mišri balandžių veislė. Valstybės asesorius p. Seelmann 1870 m. aprašė Karaliaučiaus šviesiaakius// žydraakius (*Königsberger Reinaugen*) ir į juos panašius Memelio aukštaskraidžius. 1884 m. išleistoje prabangioje balandžių knygoje Klaipėdos aukštaskraidžiai neminėti, tačiau teigiama: „<...> Rusijoje, dešiniajame Nemuno krante“ (t. y. Mažojoje Lietuvoje) XVIII pab. ir XIX a. pr. auginoti saviti balandžiai. Klaipėdos aukštaskraidžių kilmei svarbūs 1916 m. į uostamiestį įvežti Hanoverio (mėlynų ir juodų su baltais sparnų galais) ir Bremeno aukštaskraidžiai. Pastarieji kryžminti su vikresniais Karaliaučiaus šviesiaakiais balandžiais. Galutinai veislės požymiai nusistovėjo ir buvo aprašyti 1920 metais įsteigtos Klaipėdos aukštaskraidžių auginojų sąjungos nuostatuose“.⁶

Tai vidutinio dydžio (34–37 cm ilgio), tvirto kūno sudėjimo balandžiai. Snapas su kakta jungiasi tiesia, aukštyn kylančia linija, viršugalvio plokštuma ištęsta, nuosekliai pereinanti į kaktą ir pakaušį – pagrindinis veislės požymis. Naminių balandžių būna visų pagrindinių spalvų. Esama ištiesai baltų raudonomis kojomis, šviesiu snapu ir skaidriomis, it stiklinėmis, vandens spalvos akimis. Vieni balti, šlakuoti ar kanapėtais kaklais (*bunt/ bunteriai*), kitų spalvotos plunksnos pasklidusios po visą kūną („gemaserte“), treči – tamsiai rudų su baltomis uodegomis ar plasnajomomis plunksnomis atmainų.^{6,9}

Veržlūs skrajūnai

Ypatingai vertintas balandžių skrydis, gebėjimas smarkiai suplakti sparnais ir veržliai šauti į dangaus žydrynę, tada kylančiu sukiniu kilti į viršų. Tikrąjį šių paukščių polėkio grožį buvo galima stebėti virš pajūrio lygumų ir laukų, kai paukščiai skraidė laisvu polėkiu ar sklendė pavieniui ir būreliais. Paukščiai itin vertinti dėl aukšto ir permainingo polėkio, ilgai trunkančio pavienio („solinio“) skrydžio bei

Prūsijos vartiklis. Klaipėdos aukštaskraidžių balandžių auginojų draugijos (SZG Memeler Hochflieger) nuotraukų rinkinys

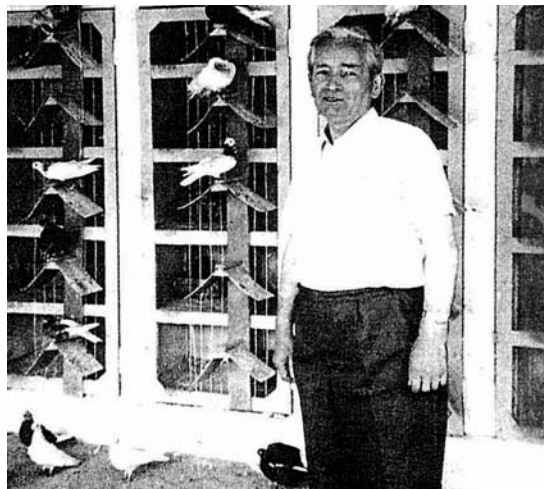
Klaipėdos aukštaskraidžių auginojas Stasys Ptakauskas. Kazio Girdžiūno nuotraukų rinkinys

pomėgio sukinyje verstis kūlversčiu per nu-
garą. Augintiniai buvo lavinami pratybose,
laikomi kartu su gerus įgūdžius turinčiais
gentainiais, kad šie, sekdami jų pavyzdžiu,
geriau atskleistų prigimtinis gebėjimus.
Geri skrajūnai trečdali ar net pusę skrydžio,
trukdavusio tris-aštuonias valandas (ir net
ilgiau), išbūdavo 800 m aukštyje – tik gerai
įsistebėjus buvo galima išskirti „judantį taš-
ką“ dangaus žydrynėje.

Pamario balandininkų prisiminimai

Kuklios balandininkų gyvenimo idilės
išliko žinutėse ir proginiuose rašiniuose
Vokietijos paukštinių žurnale „Vokietijos
sparnuočių laikraštyje“ (*Deutsche Geflü-
gel-Zeitung*). Amžininku teigimu, prakutęs
verslininkas, anksčiau buvęs laivų savininkas,
anuomet altmeisteris Augustas Einarsas
gyveno Smiltynėje viloje ir, kaip dera
prisiekusiam balandininkui, laikė geros bū-
klės Karaliaučiaus ir Elbingo baltagalvius
bei vokiškas spalvotašones žuvėdrėles. Dėl
šių trumpaspnių balandžių buvo išgarsė-
jęs ne tik Klaipėdos krašte, bet ir toli už
pakraščių. Jis rašė: „<...> *Ištisomis dienomis
Klaipėdos padangė būdavo pilna skraidančių
balandžių. Uostamiestis nuo 1900 iki 1941 m.
buvo tikras balandžių ir balandininkų miestas,
kurį retas kitas būtų galėjęs pranokti. Dažnai
prisimenu gražius vasaros mėnesius, kai mes,
dabar jau senesnieji balandininkai, iki vidurnak-
čio išsėdėdavome balandinėse, šnekėdamiesi apie
savo aukštaskraidžius ir jūrą... <...>“.*^{6,7,8}

Klaipėdos Vitės gyventojas, biuro tarnau-
tojas R. F. Krozinas (*Richard Franz Krosien*)
prisiminė: „<... > 1914–1945 m. Klaipėdoje
mieste ir priemiesčiuose ant daugelio namų

Richard Krosien savo balandinėje. R. Krosien (jaunesnio-
jo) nuotraukų rinkinys

stogų buvo šlaitinės balandinės, o daugelyje kiemų jos
stovėjo tiesiog ant žemės. Kad ir koks būtų oras, tai vie-
nur, tai kitur danguje matydavai į viršų kylant ir ratus su-
kant septynių-dvylikos paukščių būrelį <...>“.⁸

„Balandžių kapitonas“

Didelis nuopelnas puoselėjant ir garsinant aukštaskrai-
džius priklauso tilžiečiui Gustavui Greinus (1902–1982).^{6,9}
1914 m. jis įsigijo pirmuosius Klaipėdos aukštaskraidžius.
1919–1925 metais studijavo teisę Karaliaučiaus universi-
tete, o baigęs mokslus persikėlė gyventi ir dirbti į Memelį
(š. i. d. Klaipėda). Jis buvo pagrindinis aukštaskraidžių
balandžių kilmės metraštininkas. Už pastangas išsaugo-
jant pamario aukštaskraidžius G. Greinus ir kiti žymieji
uostamiestio balandininkai vadinti „*balandžių kapitonais*“
(*Duwe Kapitein*).

Pirmoji draugija „*Balandininkų susivienijimas*“ (*Tau-
benzuchter Vereine*) Klaipėdoje buvo įsteigta 1896 m. ir XX
a. trečiame dešimtmetyje turėjo 150 narių. 1920 m. gruod-
žio mėn. 31 d. Tilžėje įkurta „*Klaipėdos aukštaskraidžių
augintojų draugija*“ (*Memeler Hochflieger Zuchter Vereine*).
Keleriais metais anksčiau įsteigta Tilžės „*Puošniųjų balan-
džių draugija*“ vienijo mokytojus, gydytojus, miesto namų
savininkus ir pirklius. Pastarieji su neslepama pašai-
pa vertino naujai įsteigtą bendraminčių būrelį, kurios daugu-
mą sudarė darbininkai ir smulkūs amatininkai. „Plebėjų
draugijai“ pranašauta neišvengiama baigtis. Tačiau ji su-
tvirtėjo ir pasižymėjo gerais pasiekimais. Draugijos pirmi-
ninku dvidešimt metų buvo išrenkamas G. Greinus. 1922
m. Tilžėje surengta pirmoji Klaipėdos aukštaskraidžių
balandžių paroda. Rodytos 112 porų. Išskirtinis dėmesys
skirtas augintinių išorei. 1925 m. Klaipėdos aukštaskrai-
džių balandžių augintojų draugiją sudarė 200 narių.⁶

Draugijos pramogos ir kasdiena

Draugijos susirinkimai vykdavo kone kas mėnesį. Juo-
se buvo aptariami skrydžio ir išorės vertinimo klausimai,

Gustavas Greinus su savo augintiniais 1979 m. Gustav Greinus nuo-
traukų rinkinys

dalintasi patirtimi apie balandžių veisimą ir ligas,
skleistos žinios apie kitas naujoves. Parodos skatino
gerinti veislės išorę ir skrydžio savybes, gausino mė-
gėjų gretas. Šventėse bendram pasibuvimui kviešti
šeimos nariai, muzikantai, dainininkai bei šokėjai.
Uostamiestį prijungus prie Didžiosios Lietuvos,
jame veikė trys balandininkų draugijos. Tačiau tuo-
kart jų veikla pastebimai krypo į Vokietijos pusę.
1936 m., švenčiant Klaipėdos aukštaskraidžių bal-
landžių draugijos penkiolikos metų sukaktį, joje
buvo sutelkta per 150 narių. 1930 m. Kaune vyko
kanarėlių paroda, kurioje rodyti ir balandžiai.
Draugija rengdavo didelio atgarsio sulaukdu-
sias balandžių greito skrydžio ir sugrįžimo varžy-
bas. Dalyvaudavo dešimtys paukščių. Kartą skry-
džio paleidimo vieta pasirinktas Triušėlių kaimas,
pradžiai buvo 10 val. 25 min, oras buvo puikus.
Pirmasis (11.40) į balandinę atskrido pono Šulcės
nežieduotas margas patinukas, antrasis – žieduotas
margas p. Zaugos balandis. Vienodu laiku sugrįžo
balti Vilumeičio ir p. Daunaus augintiniai. Pirmos
vietos balandžio-nugalėtojo savininkui p. Šulcei
įteiktas bronzinis portsigaras, ponui Zaugai drau-
gijos garbės pirmininkas įteikė pereinamąją taure
ir peiliuką cigarams nupjauti, o trečia vieta pelnė
puošnią peleninę. P. Vilumeitis gavo paskatinamąjį
prizą – kibirą vandeniui.^{6,9}

Gelbėti per sunkmečius

Balandžiai buvo šeimos, giminės ir krašto ver-
tybė. Pirmą kartą pamario balandžiams grėsmė
išnykti buvo kilusi I Pasaulinio karo metais. Rusų

armijos antpuolio metu Klaipėda smarkiai nukentė-
jo. Per nepriteklius daug balandžių suvartota mais-
tui, neprižiūrimi paukščiai nyko dėl bado ir ligų.
R. Krozinas prisiminė: „<...> 1915 m. kovo 18 d. į
Klaipėdą įsiveržė carinės rusų armijos daliniai. Iš-
sigandę klaipėdiečiai spruko iš miesto: berniūkščiai
ledu per marias (toks buvo vyriausybės nurody-
mas), o moterys su mažais vaikais – marių pakran-
tėmis į Nemuno pusę. Tuokart R. Krozinas (tėvas)
tarnavo kaizerinėje armijoje, jo balandžiais rūpinosi
sūnus, dar visai berniūkštis. Išbėgdamas iš namų,
jis paliko atviras balandinės langines ir orlangius,
viduje ant žemės pripylė maišą grūdų. Namų sugrį-
žo po trijų savaičių. Vaiką apėmė sunkiai valdomas
džiaugsmas, kai balandinėje išvydo kelis sveikus
„tėvelio balandžius“. Tarpukariu balandžiai atsi-
gavo, jie pastebimai išgražėjo, jų gretos pasipildė.
Pakartotinai didelis pavojus kilo II Pasaulinio karo
metais. <...> 1944 m. žiemą, prieš palikdami namus,
balandininkai vandeniui pildė statines, iš jų latakais
palengva pildė girdyklas, balandinėse ant grindų
pylė lesalo. Senyvo amžiaus ir jau sunkiai pasiligo-
jęs R. Krozinas (tėvas) Klaipėdą paliko sausio 26 d.
Paskutiniu garlaiviu kartoninėje dėžėje išsivežė 23
rinktinius aukštaskraidžius. Iškentęs daugybę var-
ginančios kelionės išbandymų pateko į Bremerfor-
dę (Bremerforde), kur jo laukė anksčiau persikėlusio
šeima. Kelionės negandas atlaikė tik septini augin-
tiniai <...>“.⁸

Antrojoje tėvynėje

Karo laiku balandžiai pakriko po aplinkinius

Karvelidė/ balandinė neatsiejama praeities miestelių ir sodiečių kiemo dalis. Nuotrauka iš Ostpreußen Bild.de rinkinio

kaimus ir gyvenvietes, per ūkio nuopuolį išretėjo savininkų gretos, išnaikinti balandžiai. 1946 m. birželio 9 d. paukštinių leidinyje „Geflügel Börse“ R. Krosien (sūnus) kreipėsi į Klaipėdos aukštakraidžių savininkus. Atsiliepė buvusieji Klaipėdos ir Tilžės balandininkai, draugijos senbuviai ir naujieji meklenburgiečiai. Atnaujinta Klaipėdos aukštakraidžių balandžių draugija (SZG Memeler Hochflieger). Per karą pavyko išsaugoti 80–100 pirmarūšių aukštakraidžių. Balandžiai tapo išsvilusių puoselėjamos prarastosios tolimosios gimtinės gyvosios gamtos ir namų aplinkos ženklų. Kraštiečiai *Memellander Kalendar* ir laikraštyje *Memeler Dampfboot* skelbė žinutes ir proginius straipsnius apie Klaipėdos aukštakraidžių draugijos įkūrimo sukaktis, apie narių susitikimus ir naujienas. 1991 m. birželio mėn. 15 d. į vieną draugiją susijungė Vokietijos ir Lietuvos – Klaipėdos – aukštakraidžių balandžių augintojai (*Sonderverein Klub Züchter des Memeler Hochfliegers*). Klaipėdos ir Kauno paukščių turguose buvo galima įsigyti sparnuočių iš užsienio. Tai ypač svarbu veislei palaikyti ir atnaujinti. Šiuo metu naujas aukštakraidžių balandžių augintojų veiklos laikotarpis. 1992 m. Niurnberge įsteigtas Vokietijos balandžių muziejus (*Das Deutsche Tauben Museum, Nürnberg*). 2011 m. spaudoje ir Vokietijoje pažymėta draugijos įsteigimo ir veislės puoselėjimo 95-erių metų sukaktis, nubrėžtos gairės ateičiai.^{9,10}

Sparnuotos svajonės puoselėtojai

Puoselėdamas balandininkystę Lietuvoje labai daug nuveikė Kazys Girdžiūnas^{9,10} (1926–2011). Itin svari jo veikla balandininkystės tradicijoms Lietuvoje pažinti. Nuo 1960 m. jis laiškais bendravo su

G. Greinus, keitėsi žiniomis apie balandininkus ir balandininkystę Lietuvoje ir Vokietijoje, naujienas skelbė spaudoje. 2014 metais, remiantis jo rašiniais, prisiminimais bei rankraščiais, skelbtais 1960–1980 m. žurnaluose „Mūsų gamta“ ir „Mūsų sodai“, išleista knyga.⁹ 2004 m. rugpjūčio 22 d. Palangoje įvyko pirmoji Lietuvos balandininkų paroda. Klaipėdos aukštakraidžiai pristatyti kaip vis dar gyvybingos krašto senbuvų paveldo tradicijos dalis. 2009 m. gegužės 15–16 d. Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio iškilnių proga nuo Palangos tilto paleista 1000 balandžių. Per Jūros šventę baltus balandžius paleidžia jaunavedžiai, vaikai per krikštynas ir po konfirmacijos iškilnių. 2011 m. Gargžduose įvyko vaikų pieštų balandžių piešinių paroda. 2014 rugsėjo 18 d. Klaipėdos apskrities viešojoje Ievos Simonaitytės bibliotekoje įvyko įspūdinga Lietuvos mažųjų knygų leidėjų asociacijos knygų mugė. Kiemelyje, po kupliu ažuolu, paleisti 88 balandžiai, atitinkamai tiek, kiek metų sukako balandininkystės puoselėtojai Lietuvoje K. Girdžiūnui. 2015 gruodžio 3 d. Klaipėdoje įvyko VIII balandininkų paroda. Balandžių puoselėjimo tradiciją tęsia Linas Petraška, Viktoras Narkevičius, Reinoldas Liaudanskas, Evaldas Jurkevičius ir archeologas Stasys Patkauskas.

Pasikeitusiame pamario kraštovaizdyje nutilo arklų kanopų bildesiai, grindinį pakeitė asfalto danga, sodžių ūkius pakeitė pramoginis turizmas. Balandininkai nerimastingai žvalgosi į pamainą. Balandžių auginimas ir kryptinga atranka tapo nepigia prabanga, kurią sau leisti gali ne kiekvienas. Sparčiai mažta jų gėrbėjų gretos. Šimtmečio sukaktis yra proga pažvelgti į nueitą kelią ir sutelkti pajėgas naujiems siekiams modernių laikų skersvėjuose.

Kančių kelias – Oflager - 53

Kristina DARGUŽIENĖ

Pagėgiai

Dabar 2020-ieji. Praėjo beveik 80 metų nuo Antrojo pasaulinio karo įvykių, susijusių su Pagėgių pakraštyje fašistinės Vokietijos įkurtu konclageriu. Laikas baigia sunaikinti paskutinius stovyklos pėdsakus, išmirė tuos laikus menantys žmonės. Žolė ir samanosa baigia užkariauti buvusios Oflager - 53 karo belaisvių koncentracijos stovyklos teritoriją. Nepasiduoda laikui tik granitinis paminklas, primenantis karo belaisvių kančias. Užklystantys turistai ilgai suka ratus, kol suranda paminklą, o vietiniam jaunimui stovyklos teritorija – egzotinė vieta, kur mėgstama užkandžiauti ir kitaip linksintis. Dažnai aikštelėje lieka jų buvimo pėdsakų, nors kančios vietos vertos kiekvieno iš mūsų rimties ir pagarbos. Todėl norėtusi priminti, kuo ypatinga ši vieta ir kas čia vyko karo metu.

1941 metų birželio 22 d. Vokietijai užpuolus SSRS, intensyvūs mūšiai vyko Lietuvos – Vokietijos pasienyje. Tuometinės Sovietų Sąjungos kariuomenės daliniai traukėsi patirdami daug nuostolių. Neatlaikę vokiečių kariuomenės staigaus puolimo, kariai patekdavo į nelaisvę. Kadangi karo mašina buvo užkurta puolimui į Rytus, tai, aišku, šie karo belaisviai tapo našta vokiečiams. Ir kai belaisvių susikaupė labai daug, buvo nuspręsta juos laikinai įkurdinti stovyklose. Tuometinė hitlerinė Vokietija, pavergusi dalį Vakarų Europos, siekė savo nusi-kaltimus slėpti nuo eilinių vokiečių, nes tai nedarė garbės „kultūringai“ vokiečių tautai. Todėl karo belaisvių ir kitos civilių gyventojų koncentracijos stovyklos buvo dažniausiai kuriamos okupuotuose kraštuose. Rytprūsiai, Klaipėdos kraštas buvo archiausiai fronto, dėl to koncentracijos stovyklos apraizgė ir tuometines Pagėgių apylinkes. Jau II Pasaulinio karo pradžioje Anužių kaime hitlerininkai

laikė apie 120 prancūzų belaisvių, 70 lenkų karo belaisvių ir 80 civilių Lenkijos piliečių. 1941 m. tokios stovyklos veikė Panemunėje, netoli Tilžės tilto ir Pagėgių geležinkelio stoties. Frontui tostant, rusų karo belaisvių kiekis didėjo, todėl netoli Pagėgių kaimo spygliuota vieta buvo aptvertas apie 36 ha smėlynų plotas, kuriame po atviru dangumi buvo laikomi tūkstančiai karo belaisvių. Apie stovyklos atsiradimą pasakojo buvęs šio krašto gyventojas Bruno Brassat: „Karo kanonadas mes girdėjome tarsi iš toli ir mums buvo netikėta, kai pamatėme pirmuosius rusų karo belaisvius Pagėgiuose. Tai buvo puiki 1941 m. birželio diena. Nesibaigianti ilga belaisvių kolona žygiavo eilėse po dešimt vyrų. Priekyje ėjo uniformuotas, mūsų manymu, karininkas, iš paskos – likusi kariuomenės dalis. Kareiviai mums, vaikams, mirkltelėdavo, nusikvato-davo. Jie dainuodavo mums nesuprantamas dainas. Po to pasirodė karinės mašinos su vokiečių kareiviais, kurie tikriausiai saugojo koloną. Jie traukė į Pagėgių mišką. Bet ten nebuvo jokių gyvenamųjų pastatų. Seniau tai buvo miškas su smėlio keliais ir iškasinėtais karjeriais, kurių smėlis buvo reikalingas grįsti gatves.“¹

Ši stovykla vadinosi Oflager - 53. Tai turėjo būti tik laikinas kalinių perkėlimo punktas ir Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas. Oflager reiš-kė stovyklą po atviru dangumi. Joje įrengta mūrinė virtuvė ir būstinė sargybiniams, kaliniams barakų nebuvo. Štai liudininko, buvusio Oflager - 53 stovyklos karo belaisvio, Ivano Malkovo prisiminimai: „Gyvenome be jokios pastogės, ant pliko smėlio, kai pašalo, rankomis pradėjome rausti urvus – žemines...“² Kitas liudininkas, tuometinės tarybinės armijos politrukas (politinis vadovas) Piotras

LITERATŪRA

1. Žodžiai balandis ir karvelis sinonimai, vienos grupės paukščiams įvardinti. Tačiau vartosenos skirtis ženklai: balandis ir mažybinis maloninis balandėlė yra rytų baltams bendras žodis su žmogumi ir jo gyvenama aplinka susijusiems sparnuočiams apibūdinti bei vyrauja žemaičių tarmėje, o karveliai – tai daugiau miško ir laukų gyventojai, tai yra laukiniai sparnuočiai.
2. Karvelis kaip ryšio priemonė karyboje. *Karys*, 1931, Nr. 45, p. 902-904; 1933, Nr. 4, p. 80-81.
3. Schille H.-J. *Bildschöne Taubenrasen*, 2001; Fritz Juhre, Fritz Rockel. *Die Rasse-und Sporttaubenzucht*. Deutscher Bauernverlag, Berlin, 1952.
4. Muller E., Schrag, L. *Handbuch der Tauben*, 1984.
5. Anonimous, Richard Franz Krosien (1908. 1. 17. (Schmeltz) – 1982. 12. 11. Travemunde/ Bremervörde: Nachruf). *Memeler Dampfboot*. 1983, 1:15.
6. Greinus Gustav. *Wenige Anmerkungen zu Geschichte der Memeler Hochflieger. Geflügelte Börse*, 1979 Nr. 12.
7. Zurth Edmund. *Memeler Hochflieger. Unsere Tauben: Tümmeler*. – Reutlingen: Oertel und Spörer, 1961.
8. Richard Krosien. *Deutscher Kleintierzüchter. Deutsche Geflügel Börse*, 1980.
9. Kazys Girdžiūnas. *Balandžiai, balandininkai, balandininkystė: balandžių puoselėtojo užrašai*, 446, Ardena, 2014.
10. Žmonės, balandžiai ir Palanga / sudarė, redagavo, koregavo Gediminas Griškevičius, Kazys Girdžiūnas, Robertas Trautmanas, Reinoldas Liaudanskas. Vilnius: [Firidas], 2009.

Kozikas mena: „Vandens neduodavo, čiulpdavome drėgną smėlį arba gerdavome lietaus vandenį, per keletą dienų iš alkio suvalgėme stovykloje žolę ir krūmokšnių šakas...“³ (atsiminimai iš kraštotyros medžiagos). „Mes, pagėgiškiai, ne viską žinojome, kas dėjosi miške už spygliuotos vielos. Žmonės kalbėjo matė, kaip belaisviai, gindamiesi nuo bado, valgė medžio žievę. Sklido gandai, kad stovykloje gyvena daugiau kaip 10 000 vyrų“, – prisimena Bruno Brassat...⁴ Nors buvo vasara, – prisimena buvęs belaisvis Albertas Jokubauskas, – bet gyventi visą laiką be pastogės mūsų klimato sąlygomis buvo nepakeliamai sunku. Kareiviškas milines turėjo ne visi, tai kentėme ir badą, ir šaltį“ (atsiminimai iš kraštotyros medžiagos). Vėliau kaliniai gaudavo maisto daavinį. Maitindavo vadinamu kalinių maistu „balanda“ – sriuba, kurią virdavo iš sėtinių, bulvių, dilgėlių. Kartais kaliniai gaudavo apie 200 g supelijusios duonos, jeigu galima taip ją pavadinti, nes buvo kepama iš runkelių, lupenų ir pjuvenų. Esant tokioms gyvenimo sąlygoms, šiltinė tapo dažna šios stovyklos lankytoja, todėl vėliau kaliniai buvo verčiami patys statyti barakus. B. Bruno pasakojo: „1941 metais kiekvieną dieną į Pagėgius atvykdavo daug karinio transporto. Belaisviai buvo varomi į tuščią vietą miške. Mūsų kelią į mokyklą dažnai kirsdavo kolona. Mes kantriai laukdavome, kol šimtai kareivių, išbadėjusių, sunkiai bėpastovinčių, pro mus praeis. Tačiau pagėgiškiai vis dar nežinojo, kas iš tikrųjų dedasi miške. Buvo kalbama, kad rusų belaisviai plikomis rankomis kasa sau duobes. Paprastu ruberoidu dengti kuolai atstojo pastogę bet kokiu oru. Bet taip ilgai nesitęsė. Stovyklos kampuose pastatė stebėjimo bokštus su prožektoriais, vietovę aptvėrė spygliuota viela. Stovykla buvo apšviesta. Žinojome, kad eidami pro lagerį rizikuojame, nes vyko nuolatinis masinis judėjimas tarp geležinkelio stoties ir miško regiono.“⁵ Vokiečių sargybiniai ir esesininkai nepraleisdavo progos pasityčioti iš kalinių – taip jie praskaidrindavo savo kasdienybę. Kalinių skaičius stovykloje nuolat keitėsi. Dalį kalinių atrinkdavo, komunistus, komjaunuolius, politinius vadovus sušaudydavo miške, už dviejų kilometrų nuo stovyklos. Likusių kalinių gyvenimas stovykloje ir toliau buvo pragariškas. Buvęs kalinys Nr. 616 Nikolajus Kolobkovas išsaugojo daug pavardžių ir adresų, kuriuos būdamas stovykloje užrašydavo ant milinės pamušalo. Pirmasis sąrašas – inžinierius-chemikas iš Jaroslavlės Aleksandras Žestkovas. Jo poelgis įkvėpė ne vieną mirčiai pasmerkta kalinį iškęsti badą, šaltį, kankinimus, nugalėti pačią mirtį. Inžinierius-chemikas A. Žestkovas domėjosi kaučiuko gamybos problemomis ir mėgo rašyti chemijos formules tiesiog ant smėlio. Hitlerininkai greit suprato, kad šis

chemikas gali būti jiems naudingas. Jį kvietė į komendantūrą, vaišino duona, cigaretimis, konjaku, siūlė puikią karjerą, sotų gyvenimą ir, svarbiausia, gyvybę. A. Žestkovas vis atsisakydavo. Po vieno iškviatimo į komendantūrą ir atsisakymo bendradarbiauti A. Žestkovą smarkiai sumušė. Išvilkę už parankių sumušta, išsekusį ir sergantį šiltine kalinį numetė lauke, šaltyje. Hitlerininkai liepė pilti ant merdinčio vandenį – naktį jis sušalo. Ši herojišką poelgį mena pušų apsuptyje stovintis granitinis paminklas.

N. Kolobkovas savo atsiminimuose mini ir jauną belaisvį kalinį, kuriam vokiečių hitlerininkų gydytojai stažuotojai praktikuodamiesi nupjaukdavo dalį sveikos rankos: iš pradžių plaštaką, vėliau alkūnę, dar vėliau visą ranką, kai pagaliau dingo ir pats kalinys. Kolobkovas prisimena: „Vienas vokiečių, virtuvės vyresnysis, su savo bendrais sargybiniais susilaužino. Jis pakvietė kalinį ir valgydino jį tirsta „balanda“. Išbadėjęs kalinys išvalgė dvi cinkuotas skardines ir po pusvalandžio mirė“.⁶ Tuo metu čia, stovykloje, žmogaus gyvybė nieko nereiškė. Mirtis visada būdavo greta. „Kartą, tai buvo 1941 rugpjūčio mėnesį, – pasakojo Malkovas, – ilga karo belaisvių vora stovėjo prie vandens. Tik staiga kulkosvaidžio papliūpa. Sargybinis be jokios priežasties sušaudė prie vandens stovinčių kalinių eilutę. Lavonai visą savaitę išgulėjo prie šulinio“.⁷ Kopyševs prisimena: „Tik spėjau perskaityti stoties pavadinimą – „Pogėgen“. Mus, alkanus ir išsekusius, suvarė į stovyklą, apjuosta tankia spygliuota viela. 1941 metų gruodį, prasidėjus šalčiams, išsekinti bado ir ligų belaisviai pradėjo masiškai mirti. Šiltinė gulde

Prisiminimais su moksleiviais dalinasi Ivanas Malkovas

vieną po kito. 1942 metų sausio 22 dieną mirtingumas pasiekė kulminaciją – mirė 426 belaisviai. Artėjant pavasariui, blokai ištuštėjo iki sekančios belaisvių partijos.“⁸ Kentėdami žiaurias patyčias, badą, šaltį, belaisviai mėgindavo sukilti, tačiau iš sargybos bokštų kulkosvaidžių ugnis nušluodavo visus. Dažniausiai tokie mėginimai vykdavo, kai į stovyklą atvedavo naują karo belaisvių partiją. Atlapoję vartus, sargybiniai pasitraukdavo, kad belaisviai sueitų. Tuo pasinaudoję buvusieji sukeldavo sumaištį ir mėgindavo pabėgti. Tačiau tokie mėginimai būdavo pasmerkti: ko nenušaudavo, tą viešai pakardavo.

Nemažai stovykloje buvo tarybinės armijos kareivių, patekusių nelaisvėn po mūšių prie Liepojos. Apie 200 belaisvių, tarp jų ir sunkiai sužeistų, traukinio vagonuose atgabenti į Pagėgius. Iš čia belaisvių kolona pajudėjo į koncentracijos

Ofkagerio-53 monumentas dabar. E. Skipičio nuotrauka

stovyklą. Joje buvo ir Stepanas Čuchinas. Jis šioje stovykloje išbuvo iki 1942 m. rugsėjo mėnesio. „Stovykloje, – rašo Čuchinas, – jokių pastatų belaisviams nebuvo. Jie turėjo patys kastis žemines, gulėjome ant plikos žemės. Medicininės pagalbos nebuvo, nors jos labai reikėjo sužeistiesiems. Maitino kalinius tik vieną kartą per parą, gaudavom sriubos, tiksliau vandens su gabalėliais sėtinių ar runkelių.“ Prasidėjo žiemos šalčiai. Nuo žaizdų, bado, šalčio ir ligų mirdavo daugybė kalinių. 1942 m. rudenį Čuchinas išvežtas į stovyklą prie Klaipėdos, vėliau atsidūrė Dachau koncentracijos stovykloje. Bruno Brassat prisimena: „Padėtis stovykloje keitėsi – stovykla nebuvo tokia sausakimša. Stovykloje jau buvo pakenčiami barakai. Belaisviai remontavo geležinkelio bėgius. Elgesys lageryje su jais, matyt, gerėjo. Klaipėdos krašte vis dar jautėsi karinis sujudimas. Mokykloje mes keitėmės atvirukais su drąsiais vokiečių „riterių“ atvaizdais. Jų aš turėjau pusę kartoninės dėžės... Bet stovykloje kažkas vyko. Į Pagėgius atvyko gestapas. Tai jaudino vietinius gyventojus. Jie važiavo į koncentracijos stovyklą, o visi priėjimai į ten buvo griežtai draudžiami. Po keleto dienų pamatėme debesis virš miško. Pasirodo, stovykla buvo pradėta demontuoti. Pagėgių vaikėzai ėjo ten treniruotis šaudyti. Ir aš taip pat kartą nuėjau kartu su kitais. Šaudydamas gavau stiprų smūgį į petį ir ilgai jaučiau šio šaudymo skausmą petyje. Galbūt ne tik fizinį skausmą jaučiau... Būdamas ten galėjau matyti masinius kapus iš arti ir tuščias chlorkalkių statines. Mane tai labai sukrėtė ir daugiau ten nėjau. Žmonės, kurie gyveno netoli stovyklos, sužinojo, kad belaisviai iškasinėja sušaudytus, pusiau suirusius kūnus ir degina. Tai įrodė kylantys dūmai ir smarvė, kuri buvo jaučiama nuo miško. Niekas negalėjo sužinoti, kodėl jie vėl iškasami, tik numanė, kad norima nuslėpti šį nusikaltimą. Deginimo vietoje buvo sodinamos eglaitės... Apie tai kalbėjo visas Pagėgių miestelis“.⁹ Manoma, kad

1942 m. vasaros pabaigoje – rudenį stovykla buvo ruošama likvidavimui. Kaip prisimena vietos gyventojas J. Kasiulis, arklių padvados veždavo medieną, dervą ir pačius lavonus už stovyklos teritorijos, kur juos sudegindavo, o pelenus išbarstydavo Vilkės upėje. 1944 metų spalį Pagėgiai buvo išvaduoti iš vokiečių ir čia dabar šeiminkavo rusai. Pasiremiant liudininkų parodymais, buvo pradėta stovyklos žudynių apžiūra ir tyrimas.

1944 m. gruodžio 17 d. Tarybinės Armijos teismo medicinos apžiūros metu nustatyta:

„1944 m. sausį vokiečiai buvo atkasę dvi kapavietes su žuvusių palaikais ir likusius palaikus sudegino. Komisijos nariai atidengė du kapinytus, esančius stovyklos teritorijoje. Pirmame kapinyne rastos penkios kapavietės – išmatavimai 2 ir 40 m., kuriose buvo iki 500 palaikų.

Antrame kapinyne aštuonios kapavietės plote 2 ir 2,5 m. su 300 palaikų kiekvienoje kapavietėje. Taip pat iki 100 pavienių kapų su palaikais. Kai kurių kapaviečių gylis nesiekia vieno metro. Šiuose kapinyuose, smėlingame dirvožemyje, buvo užkasti vienas ant kito sumesti palaikai ir kitos kūno dalys su suirusiais minkštaisiais kūno audiniais. Pagal išlikusius palaikus galima daryti išvadą, kad duobėse palaikai vyrų nuo 20 iki 35 metų amžiaus, kas teigiama šiuo aktu.

Aktą pasirašė:

Teismo medicinos ekspertas Kuznecovas (parašas)

Karinės prokuratūros tardytojas Paninas (parašas)

Karinės prokuratūros kapitonas Somsonovas (parašas)

Karinės prokuratūros tyrėjas kapitonas Kovalenko (parašas)¹⁰

Tai ranka rašyto dokumento ištrauka, kuri baigiama išvada.

„Teismo medicinos palaikų apžiūros išvada:

1. Atsižvelgiant į dirvožemio sudėtį ir palaikų būklę nustatyta, kad palaikai žemėje išbuvo apie trejus metus.

2. Daugumą karo belaisvių, palaidotų stovykloje, mirtis ištiko dėl išsekimo, infekcinių ligų bei prievartos.

Pasirašo teismo medicinos ekspertas Kuznecovas ir Paninas. 1944 gruodžio 18 d.“¹¹

(Dokumentas rašytas ranka, paimtas iš kraštotyrimės medžiagos).

Karui pražūsus, dar ilgai Pagėgių vaikigaliai rinkdavo karo ir stovyklos paliktą „turta“: šalmus, gertuves, ginklų liekanas. Dažnai lietūs išplaudavo pavienius rusų ir vokiečių kareivių palaikus. Dar ir dabar Pagėgių senbuviai vengia grybauti stovyklos vietoje užaugusiame pušyne, nes esą grybai auga ant žuvusiųjų palaikų. Šios stovyklos buvimo ženklai pamažu nyko, todėl buvusioje koncentracijos stovyklos teritorijoje 1977 m. buvo pastatytas memorialinis kompleksas. Kompleksą kūrė skulptorius S. Šarapovas ir architektas G. Baravykas. Buvo išlieta bronzinė stela, vaizduojanti išsekintus ir iškankintus belaisvių kūnus. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir prasidėjus sunkmečiui, bronzinė stela buvo metalo vagių pavogta, o anksčiau sutvarkyta stovyklos teritorija apleista. Ir tik 2005 m. minint 60 – asias II pasaulinio karo metines, gegužės 8 d. atidengiama memorialinė lenta su Stasio Krasausko graviūra „Amžinai gyvi“ siekiant įamžinti kančios ir mirties vietą. Artėja balandžio 11 - oji, JTO paskelbta ir kiekvienais metais minima Tarptautinė koncentracijos stovyklų kalinių išlaisvinimo diena. Šią dieną 1945 m. buvo išlaisvinti Buchenvaldo koncentracijos stovyklos kaliniai. 1954 m. buvę koncentracijos stovyklų kaliniai vėl susirinko Buchenvalde, kad prisiektų amžiams išsaugoti nacių įvykdytų nusikaltimų aukų atminimą. Nusikaltimų ir prievartos pasulyje, kuris atsiranda esant kariniams konfliktams, dažnai pamirštame, kad visiškai nesvarbu, kokios tautybės asmenys patenka į koncentracijos stovyklas. Tie žmonės savo likimo nepasirinko. Dabar į tai žiūrima kažkaip labai įdomiai. Jeigu smurtą patyrė Vakarų valstybių tautų atstovas, tai vadinama tragedija, o kančias patyręs Rytų tautos atstovas vertinamas nebūtinai taip pat. Bet koks žiaurus poelgis su žmonėmis neturi būti vertinamas per tautinę prizmę. Juk karo nusikaltimams senatis negalioja.

Zusammenfassung

Nachdem der Künstler Edvardas Malinauskas, berühmter litauischer Maler-Marinist gleich nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges in 1945 mit seinen Eltern nach Klaipėda umgezogen ist, lebt er seitdem viele Jahre hier. In dieser Stadt ist er aufgewachsen, hat die Mittelschule abgeschlossen und ist nach dem Abschluss des litauischen staatlichen Institutes für Kunst im Jahr 1963 wieder nach Klaipėda zurückgekommen. Er gründete eine Kunstschule für Kinder, war ihr Leiter und Lehrer. Zu seinen monumentalen Kunstwerken zählen, z. B. die Freske aus flüssigem farbigem Gips im Café „Sodžius“ und das aus dem Eichenholz geschnittene Basrelief für die Außenwand des Ladens „Kuršiai“ (nicht erhalten). Aber er hat auch zahlreiche Gemälde zum Thema Meer geschaffen. Sein Meer versinnbildlicht verschiedene Stimmungen und Zustände: ruhig und stürmisch, warm und kalt, gemütlich und bedrohlich, dunkel und sonnig... E. Malinauskas ist seit 1970 Mitglied des litauischen Künstlerverbandes. Im Jahr 1987 wurde ihm der Titel verdienten Künstlers von Litauen verliehen und 2006 wurde er mit dem Ring des Kulturmagisters der Stadt Klaipėda ausgezeichnet. Über diesen Maler berichtet **Petras Šmitas** in seinem Aufsatz „**Künstler Marinist Edvardas Malinauskas**“.

Der Arborist **Sigitas Algis Davenis** und sein Kollege Parkforscher **Dainius Labeckis** führten im Sommer 2019 Untersuchungen im Gutshof Šereiklaukis durch und im Aufsatz „**Historische Grünanlagen im Gutshof Šereiklaukis**“ fassen sie die Untersuchungen historischer Grünanlagen

im Gutshof Šereiklaukis (Šereiklaukis) – einem der größten Gutshöfe Kleinlitauens – zusammen. Beschrieben werden die Tendenzen der Gestaltung des Parks, der Gärten, Alleen und anderer Grünanlagen des Gutshofes im 18.-20. Jh, unterschieden werden Entwicklungsetappen und die wertvollsten Grünanlagen. Die Autoren behandeln ihren natürlichen und kulturellen Wert, die Frage ihres Aufrechterhaltens und den gegenwärtigen Zustand. Es werden auch spezielle arboristische Maßnahmen zur Verbesserung des Zustandes der Bäume angeboten, damit die bestehenden wertvollen Elemente des Gutshofes Šereiklaukis, die die eigenartige Gestalt und lokalen Geist bilden, für die zukünftigen Generationen erhalten bleiben.

Die Autorin aus Tauragė **Daiva Kiniulienė** schreibt in ihren Aufsatz „**Die Burg von Tauragė erinnert an Bücherschmuggler**“ darüber, wie Ende des 19. Jh. durch Tauragė die Wege der Bücherschmuggler nach Preußen und zurück entstanden, weil das zaristische Russland in seinem Imperium die Druckwerke auf Litauisch verboten hatte. Im Aufsatz berichtet die Autorin über die Organisatoren der Verbreitung litauischer Druckwerke, über die litauischen Druckwerke, die im Zoll von Tauragė aufgedeckt wurden, über die hier verhafteten Bücherschmuggler und die zu jener Zeit in Tauragė wohnenden Beamten des zaristischen Russlands.

Antanas Stanevičius präsentiert seinen Aufsatz „**Wer macht unsere Geschichte lebendig? Das ist der Verleger Kęstutis Demereckas**“.

Kęstutis Demereckas ist Besitzer des in den ersten Jahren der Unabhängigkeit in Klaipėda gegründeten Verlages „Libra Memelensis“, Historiker, Landeserkunder und Photograph. Die Richtung seines Schaffens und seiner verlegerischen Tätigkeit besteht in der Zurückerlangung der Geschichte Nordlitauens in die gegenwärtige Kultur. Zu den wichtigsten Veröffentlichungen, die auf der Grundlage rarer Archivquellen von K. Demereckas geschaffen oder zusammengestellt wurden, gehören „Der Hafen von Klaipėda“, „Bildband von Klaipėda/Aussichten von Memel“, „Vergangenheitsbilder aus dem Land Kretinga“, „Klaipėda in alten Landeskarten“ und „Das Delta von Nemunas in alten Landeskarten“. Täglich beweist der Schöpfer und Verleger die wichtigsten Eigenschaften seiner Persönlichkeit und die leitenden Ideen seiner Tätigkeit: den Patriotismus, Respekt den Wurzeln des litauischen Volkes gegenüber und den Schutz der Kulturwerte.

Im Aufsatz „**Gutshöfe im Südbaltikum (II)**“ präsentiert **Juozas Vercinkevičius**, Leiter des öffentlichen Unternehmens „Vorutos fondas“, das die Dienstleistung der Veröffentlichung des Projektes erbringt, die wichtigsten während des halben Jahres durchgeführten Tätigkeiten des Interreg-Projektes. Es werden die Erfolge des Projektes betont und die Problematik besprochen. Im Aufsatz wird die Bedeutung der Projektarbeiten für den Schutz, Bekanntmachung und Besucherfreundlichkeit der Kulturwerte im Regionalpark Rambynas vorgestellt. Zum ersten Mal erschien dieser Aufsatz in der Zeitschrift „Voruta“.

Andželika Špiliova analysiert in ihrem Aufsatz „**Die alten Türen von Tilsit**“ die Türen alter Gebäude, ihre Architektur und Geschichten.

E. Bacevičius beschreibt in seinem Aufsatz „**Der Himmelsschmuck – Memeler Hochflieger**“ die Tradition der Taubenzucht in Ostpreußen (und Kleinlitauen), ihren gegenwärtigen Zustand und mögliche Richtungen ihrer zukünftigen Entwicklung. Es werden die hier gezüchteten Taubenrassen vorgestellt wie Ostpreußische Werfer (russ. Турман восточнопруссский), Gumbinner Weißköpfe (russ. Гумбиненский белоголовый) und Königsberger Farbenköpfe (anders Königsberger Reinaugen, russ. Кенигсбергский цветноголовый). Die Tätigkeit der Taubenzüchter hat mit der Taubenrasse der Memeler Hochflieger (eng. Memel Highflier, russ. Мемельский высоколетный) ihren Höhepunkt erreicht. Am 31. Dezember 1920 wurde in Tilsit der „Verband der Hochfliegerzüchter von Klaipėda“ gegründet, der im Herbst 1944 seine Tätigkeit abbrach. Von der Vernichtung wurden die Tauben von Richard Krosien (1908-1982) geschützt. Lange Zeit pflegten die Taubenzüchter Litauens und Deutschlands ihre Tätigkeit getrennt, aber im Jahr 2004 haben sie sich vereinigt.

Im Aufsatz „**Der Qualenweg – Oflager 53**“ bietet **Kristina Dargužienė** aus Pagėgiai eine kurze Entstehungsgeschichte des Konzentrationslagers „OFLAG-53“. Diese Geschichte wird aus der Perspektive sowohl der lokalen Einwohner als auch der russischen Kriegsgefangenen berichtet. Der Aufsatz analysiert auch den gegenwärtigen Zustand des ehemaligen Gefangenenlagers.

Abstract

Painter Edvardas Malinauskas is a famous Lithuanian marine artist and an old-time resident of Klaipėda. He moved to Klaipėda together with his parents in 1945, right after the Second World War. He grew up and graduated from high school in this city. In 1963, Edvardas finished his studies at the State Art Institute of Lithuania and returned home to Klaipėda. He incorporated an art school for children and was its principal and teacher. Among some of his monumental pieces of art, one can find a colorful liquid gypsum mural for Sodžius Café and a large carved oak relief for the external wall of Kuršiai, which, sadly, has been destroyed. However, it is the sea that he has painted the most. His marine paintings carry a vast range of moods and states of the sea: calm and stormy, warm and cold, innocent-looking and ominous, shrouded in darkness and sunny... Edvardas Malinauskas has been a member of the Lithuanian Artists' Association since 1970. In 1987, he was nominated as the Meritorious Artist of Lithuania and in 2006, Edvardas won the Klaipėda City Culture Master's Ring. The article titled **Marine Artist Edvardas Malinauskas** written by **Petras Šmitas** tells the story of this exceptional painter.

In the summer of 2019, arborist **Sigitas Algis Davenis** and park scientist **Dainius Labeckis** collaborated on a research carried out in the Šereiklaukis Manor. In their article titled **Historical Plants at the Šereitlaukis Manor**, the two authors summarize the researches of the historical plants at the Šereitlaukis

(aka Šereiklaukis) Manor, which is one of the largest homesteads in Lithuania Minor. The article describes the formation trends of the manor park, gardens, walkways and other green areas from the 18th to the 20th century, the stages of the manor development, the most valuable plants growing in the manor territory, their natural and cultural value, the matter of survival and present status. Special arborist measures for the improvement of the tree health are suggested to ensure that these valuable plants of the Šereitlaukis Manor, which shape its unique image and inner spirit, are preserved for future generations.

In her article titled **Tauragė Castle Tracing Back to the Book Smugglers**, **Daiva Kiniulienė** of Tauragė describes the roads the book smugglers took through Tauragė to Prussia and back at the end of the 19th century due to the ban of the Lithuanian press by the Russian Empire. The article also covers the organizers of the distribution of the Lithuanian press, the Lithuanian publications seized at the Tauragė Customs, the book smugglers imprisoned in the city and the Russian officers who resided in Tauragė at that time.

The article by **Antanas Stanevičius** titled **Who Breathes Life into our History?** It is the Publisher Kęstutis Demereckas, narrates about Kęstutis Demereckas, a historian, local history researcher, photographer and the owner of Libra Memelensis Publishing House, established in Klaipėda during the first year of independence

of Lithuania. Kęstutis Demereckas focuses his creative and publishing endeavors on the return of the history of Western Lithuania into modern culture. Based on rare archive sources, the following are the most significant publications written or compiled by Kęstutis Demereckas: Klaipėda Seaport, Klaipėda Illustration Album (Ausichten vom Memel), Images of the Past of Kretinga Region, Klaipėda in Old Maps, and Neman River Delta in Old Maps. Patriotism, respect to the roots of the Lithuanian nation and preserving the cultural values are the key principles that Kęstutis Demereckas applies in his hard work every day.

In the article titled **Southern Baltic Manors (II)**, Juozas Vercinkevičius, the Director of the Public Institution Voruta Foundation (the institution managing the promotion of this project), reviews the main Interreg project activities implemented in the past half a year, discusses their success and related problems. The publication presents the significance of the project activities for the preservation and promotion of Rambynas Regional Park and its adaptation to visitors. The article has been reprinted from Voruta Magazine.

In the article **Old Tilžė Doors**, Andželika Špiliova presents the doors of Tilžė old buildings, their architecture and stories.

In his article titled **Memel Highflier: the Jewels of the Sky**, E. Bacevičius presents the pigeon breeding traditions in Eastern Prussia (and Lithuania Minor), its present status and possible future development. The following bred pigeon species are reviewed: East-Prussian Tumbler Pigeons (Ostpreußische Werfer/ Турман восточнопрусский), Gumbinnen Whitehead (Gumbinner Weißköpfe/ Гумбиненский белоголовый) and Königsberg Colour-Head Tumbler (Königsberger Farbenköpfe// Königsberger Reinaugen/ Кенигсбергский цветноголовый). The pigeon breeders were most proud of the breed called Memel Highflier (Memeler Hochflieger/ Memel Highflier, Мемельский высоколетный). The Klaipėda Highflier Breeder Society was established on December 31, 1920 in Tilsit and operated until Autumn of 1944. The pigeons were saved from a certain death by Richard Krosien (1908-1982). For a long time, the Lithuanian and German pigeon breeders had operated separately until they united in 2004.

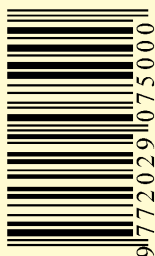
In her article titled **The Road of Misery – Oflager – 53**, Kristina Dargužienė of Pagėgiai gives a brief history of OFLAG-53 concentration camp. The place is depicted as seen by both the local residents and the Russian prisoners of war. The present status of the former concentration camp is also described.

In memoriam. 2020 metų kovo 22 dieną, per Vydūno gimtadienį, mirė filosofas, literatūrologas, Mažosios Lietuvos ir Vydūno kūrybos tyrinėtojas, humanitarinių mokslų daktaras Vaclovas Bagdonavičius. V. Bagdonavičius gimė 1942 m. rugsėjo 2 dieną Gervėnuose, Šiaulių apskrityje. 1965 m. baigė Vilniaus universitetą, jame dirbo, baigė aspirantūrą. 1972–1992 m. dirbo Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės institute moksliniu bendradarbiu, nuo 1992 m. buvo jo direktorius, 2002–2008 m. vadovavo Kultūros, filosofijos ir meno institutui, dirbo ir vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigose. 1988 m. V. Bagdonavičiaus iniciatyva ir pastangomis įkurta Vydūno draugija, besirūpinanti vydūniškųjų humanistinių pažūrų puoselėjimu, išsaugojimu bei sklaida. Šiai draugijai V. Bagdonavičius vadovavo 23 metus, nuo 2011 m. tapo jos garbės pirmininku, buvo Vydūno draugijos stovyklų Bitėnuose organizatorius, šio renginio siela. 2014 m. Vyriausybės buvo apdovanotas Valstybine Jono Basanavičiaus premija už reikšmingiausius darbus ugdant tautinę savimone, Vydūno idėjų sklaidimą ir įprasminimą bei Mažosios Lietuvos kultūros paveldo įamžinimą ir sklaidą. E. Skipičio nuotrauka

Sraigų pavasaris. Linos Matulionytės nuotrauka

9 1772029 1075000

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 1,75 tūkst. eurų suma remia „Rambyno“ parengimo spaudai ir spaudos darbus, taip pat p. 2–13, p. 24–35, p. 51–60 esančių straipsnių parengimą.

© Rambynas, 2020. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, jm. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė, tel./faks. 8 441 41834. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du kartus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino spaustuvė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, Vilnius.

Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.